

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018 – Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu

Innuttaasut peqqissutsikkut uuttuutaannut takussutissat

Christina Viskum Lytken Larsen
Charlotte Brandstrup Hansen
Christine Ingemann
Marit Eika Jørgensen
Ingelise Olesen
Ivalu Katajavaara Sørensen
Anders Koch
Vibeke Backer
Peter Bjerregaard

Statens Institut for Folkesundhed

SDU

SIF-p Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 30

Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu

Innuttaasut peqqissusaasa uuttuutaannut takussutissaq

Christina Viskum Lytken Larsen
Charlotte Brandstrup Hansen
Christine Ingemann
Marit Eika Jørgensen
Ingelise Olesen
Ivalu Katajavaara Sørensen
Anders Koch
Vibeke Backer
Peter Bjerregaard

Copyright © 2019
Statens Institut for Folkesundhed, SDU

Kukkunersiorneq: Maja Bæksgaard Jørgensen.

Saqqaliussamik Assiliisoq: Malik Milfeldt

Titartaganngorlugit takussutissianik- tabelit issuaanerillu ilanngullugit sumingaanneernerilu ersarissumik nalunaarlugit tigulaarineq- akuerineqarsinnaavoq.

Naqitanngorlugu pissarsiassaq: ISBN 978-87-7899-455-4
Qarasaasiakkut pissarsiassaq: ISBN 978-87-7899-456-1
ISSN 1601-7765

Statens Institut for Folkesundhed
Stuadiestræde 6
1455 København K
www.sdu.dk/sif

Nalunaarusiaq uannga aaneqarsinnaavoq:
www.sdu.dk/sif

Siulequt

Nuannaarutigalugu Kalaallit Nunaanni 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq saqqummiutissavara. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq aamma peqqissuseq. Innuttaasut peqqissusaannik ataatsimut takussutissanik nalunaarutit.

Nalunaarusiami innuttaasut peqqissusaat ataatsimut isigalugu takussutissat qanoq innersut takuneqarsinnaapput, nalunaarusiarlu nunatsinni peqqinnerulersitsiniarluni pitsaaliuillunilu sulinermi sakkuuvoq pingaaruteqarluinnartoq.

Innuttaasut peqqissusaat peqqinnissaqarfimmut taamaallaat attuumassuteqaannarnani kikkunnut tamanut attuumassuteqarpoq. Meeqqat atualernissamut piareersimassappata, inuusuttut amerlanerit meeqqat atuarianni naammassinerup kingorna ilinniagaqalernissamut piareersimassappata, utoqqaat amerlanerit ukiut nappaateqanngiffii sivitsorneqassappata, peqqinnissaqarfimmi aningaasartuuterpassuit annikillisinneqassappata amerlanerillu suliffeqalernissamut piareersimalissappata inuiaqatigiit peqqissuusariaqarput.

Misissuisitsinermi takuneqarsinnaassaaq ukiuni sisamani kingullerni peqqinnerulersimanersugut- Suliassatta tunngavissaa erseqqissarneqassaaq, taannalu 2019-ip ingerlanerani Inuuneritta III-mi timitalerneqartussaassaaq, tassanngalu ukiorpassuarni aggersuni peqqinnerulersitsiniarluni pitsaaliuiniarlunilu suliassavut sammivilersorneqassapput.

Innuttaasut 2539-t tamaasa misissuisitsinermi peqataaniarlutik piffissaminnik atuisut qutsavigerujussuarusuppakka. Ilissi ikiuunnersi nunatsinni inuunermi atugassarititaasunik inuiaqatigiillu peqqissusaannik pitsaanerulersitsiniarluta ataatsimoorluta sulinissatsinnut aalajangiisuulluinnarpoq.

Martha Abelsen

Peqqissutsimut, Isumaginninnermut Inatsisinillu Atuutsitsinermut Naalakkersuisoq

Imarisai

Eqikkaaneq	1
1 Innuttaasunik misissuisitsineq 2018	3
1.1 Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit	4
1.2 Uuttuutissatut siunnersuutit	5
1.3 Inuunerittap killiffia.....	5
2 Inuunermi atugassarititaasut peqqissutsikkullu naligiinnginneq	7
2.1 Ilinniartitaaneq suliffeqarnerlu	7
2.2 Atugarissaarneq	9
2.3 Ineqarnermut tunngasut	10
2.4 Inuiaqatigiit inuttut atukkatigut Piorsarsimassutsikkullu allannguuteqarnerat	12
2.5 Peqqissutsikkut naligiinnginneq	14
3 Peroriartornermi atukkat, eqqarsaatikkut iliuitsikkullu imminut toqunniartuuneq	17
3.1 Meeraanermi angerlarsimaffimmi pissutsit ilungersunartut	17
3.2 Imminut toqunnissamik eqqarsarneq imminullu toqoriarneq	20
3.3 Peroriartornermi pissutsit kingornalu imminut toqunnissamik eqqarsarneq.....	22
4 Aanngajaarniutit tupatornerlu	24
4.1 Imigassaq.....	24
4.2 Hashi.....	28
4.3 Tupatorneq.....	29
4.4 Puaat sulinerat	31
4.5 Sunoorsi.....	32
5 Nerisat, timimik atuneq oqimaappallarnerlu	33
5.1 Nerisat.....	33
5.2 Timimik atuneq	35
5.3 Oqimaappallaarneq	37
6 Aap taqqanut naqitsinera, aap akui orsut sukkornerlu	40
6.1 Aap taqqanut naqitsinera.....	40
6.2 Aap orsoqassusaa.....	42
6.3 Sukkorneq	44
7 Allannguinnessamut piareersimaneq	46
7.1 Tupatorunnaarnissamut kajumissuseqarneq	46
7.2 Sanigorsarneq	48
7.3 Imigassartoriaatsip allanngortinnissaanik kissaateqarneq.....	50
8 Misissuineri sammisat siunissamilu misissueqqissaarnissamut periarfissat	52
8.1 Sammisat periarfissallu	52
8.2 Nunani allani misissuineranut assersuussineq.....	55

9 Tunuliaqutaasoq periusaasorlu.....	56
10 Najoqqutarisat	62
Ilanngussaq 1. Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit.....	64

Eqikkaaneq

2018-imi innuttaasunik misissuisitsineq, nuna tamakkerlugu innuttaasut peqqissusaat pillugu misissuisitsinernit tallimanit 1993-imiilli ingerlanneqartunit kingullersaavoq. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi, nunatsinni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutaasut 38-it akornanni 19-it, innuttaasut peqqissusaat pillugu suliniummi Inuuneritta II-mi iliuseqarfiusussatut nassuiakkanut attuumassuteqartut, atorneqarput. Taakku innuttaasut imigassamik hashimillu atuinerannut, tupatoriaasaannut, nerisaqarnerannut timiminnillu atuinerannut peroriartornermilu pissutsinut peqqissutsimut inersimasunngoreernermi sunniuteqartunut tunngassuteqarput. Misissuineq eqqarsartaatsikkut peqqinnermut inuunerinnermullu annertuumik tunngassuteqarportaaq, nutaatullu inuusuttut utoqqaallu immikkut sammineqarlutik.

Innuttaasut peqqissusaasa 2005-imiit 2010-mut misissuisitsinermiit 2018-imi misissuisitsinermut pitsannguuteqarnera, uuttuutit ilaasa tallimat takutippaat, tassalu ullut tamaasa pujortartut procentinngorlugit ikiliartuinnarnerat, angerlarsimaffiit killilimmik pujortarfiusut procentinngorlugit amerlinerat, ullut tamaasa naatitartortut amerlinerat, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnerup annikillinera (aatsaalli 2014-imiit misissorneqartalersoq). Ineqarnermi pissutsit pitsaanerulersimapputaaq. Innuttaasut peqqissutsimikkut ajorseriaateqaarsimanerat tassalu imminnut peqqissutut naliliivigisut ikileriarsimanerat inuttullu atukkatigut naligiinnginnerup annertusisimanagera (ullut tamaasa pujortarneq uuttuutigalugu), oqimaappallaarujussuartut amerliartornerat, aalisagartortartut ikilinerat, saftitorlutillu sodavanditortut amerlinerat, uuttuutit tallimat takutippaat. Oqimaappallaarujussuit 2014-imiit 2018-imut amerlassutsimikkut nikingaarsimanngillat.

Uttuutit arfinillit piffissaq pineqartoq ataatsimut isigalugu allanngorsimanngillat. Taakkulu tassaapput utoqqaat akornanni inuunerup naleqassusaa, timimik atuneq, paarnanik naatitartorneq, miluumasunilli imarmiunik atuneq annikitsumik appariartortutut isikkoqarluni. Inuusuttut (18-imiit 29-inut ukiullit) akornanni kinguaassiuutitigut innarligaasut, imminullu toqoriartut, naatsorsueqqissaarnikkut qularnaarneqanngitsut ersarissumik takutitsinngikkaluit, ikileriarsimapput. Kiisalu imigassamut tunngatillugu uuttuutit pingasut, tamatumunnga tunngatillugu apeqqutit allannguuteqarnerat siuliani nassuiarneqartoq pissutigalugu, siuliani misissuineranut assersuunneqarsinnaanngillat.

Kapitalimi siullermi 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq ataatsimut isigalugu takussutissiami, innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit taakkulu ukiut ingerlanerini ineriartornerat Inuuneritta II-mut attuumassuserlugit saqqummiunneqarput.

Kapitalit aappaanni tunngaviumik pissutsit inuttut atukkanut aningaasaqarnermullu tunngasut ilinniartitaanertut, suliffeqarnertut, atugarissaarnertut, ineqarnermullu tunngasutut nassuiarneqarput. Inuttut atukkanut aningaasaqarnermullu tunngasut, qanoq ilillutik inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnerup annertusiartorneranut tunngavissiinerat takutinneqarpoq. Taamaalilluni naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq atugarissaarnerpaanut sanilliullugit atugarissaannginnerpaat akornanni amerlanerusunit imigassamillu ajornartorsiuteqaarsinnaasunit misigineqarpoq. Peqqissutsikkut immiut naliliiviginermi, immiut peqqissutut naliliivigisut atugarissaariartorneq ilutigalugu amerliartornerat takuneqarsinnaavoq.

Kapitalit pingajuanni nakuusernerup kinguaassiuutitigullu innarliinerup peroriartornermi ukiuni ukioqatigiiaat inunngorfiini assigiinngitsuni imigasamik ajornartorsiuteqarnerup annertussusaa, taakkulu inuunerup ilaani kingusinnerusukkut immiut toqunniartutut pissuseqarnermut attuumassuserlugit nassuiarneqarput. Meeraanermi pissutsini ilungersunartuni pingasuni tamani 1970-imiit 1989-imut inunngortut akornanni atugaanerat annertoq sanilliukkaanni 1995-imi kingusinnerusukkulluunniit inunngortuni atugaanera annikinnerungaatsiartoq paasinarsivoq. Atugaanerali suli annertuvoq. Nakuuserneq, imigassamik ajornartorsiuteqarneq

kinguaassiuutitigullu innarligaanerit meeraanermi pisimasuugajuttut, imminut toqunnissamik eqqarsartut marloriaataat sinneqalersippaat.

Kapitalit sisamaanni imigassamik hashimillu atuineq nassuiarneqarpoq peqataasut 19%-ii imigassartunngisaannartut takuneqarsinnaavoq. Aalakoorniutigalugu qaammammut ataasiarluni imigassartortarneq 34%-it akornanni atugaavoq amerlanersaallu angutini 25-it 34-illu akornanni ukiulinni (42%) atugaasoq takuneqarsinnaalluni. Uuttuut atuutilerlaaq (AUDIT) Allorfimmittaaq atornerqartoq tunngavigalugu, imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaanerup annertunerusumik annikinnerusumilluunniit 42%-it akornanni atugaanera misissuineri takutinneqarpoq. Kapitalimi tupatorneq pineqarportaaq, 2018-imilu nuna tamakkerlugu tupatortut 52 %-iupput. Peqataasut amerlanersaasa (80%) angerlarsimaffiminni tupatorneq killilersugaanerarpaat kisitsillu taanna inoqutigiinnut meerartaqanngitsunut sanilliullugu inoqutigiinni meerartalinni sulii qaffasinneruvoq.

Kapitalit tallimaanni ukiut ingerlanerini nerisarisartakkat, timimik atuineri oqimaappallaarnermilu allannguutit nassuiarneqarput. Taamaallaat peqataasunit 15%-it missiliortut nunatsinni Inuusutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit inassuteqaataannit tallimanit minnerpaamik sisamanik eqquutitsipput. Ullut tamaasa naatitortut amerlipput saftitortulli sodavanditortullu amerlipputtaaq aalisagartortullu ikilillutik. Oqimaappallaarujussuut 2018-imi 27%-iupput arnallu angutini amerlanerullutik. 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit siullermiit agguaqatigiissillugu BMI-mi allannguut angutini qaffakkiartulaarpoq (ukiumut 0,04 BMI) arnanilu malunnarnerusumik qaffakkiartorluni (ukiumut 0,12 BMI).

Kapitalit arfernanni peqataasut akornanni taqqanut qaffasissumik naqitsineqarnerup, aakkut orsoqarpallaarnerup sukkornerullu atugaanerat nassuiarneqarput. Aap taqqanut naqitsinera agguaqatigiissillugu angutini 131/81-iuvoq arnanilu 123/76-iulluni. Aap taqqanut naqitsinera arnanut sanilliullugu angutini qaffasinneruvoq utoqqaliartornerlu ilutigalugu qaffakkiartorluni. LDL-kolesterolip, angutillu arnallu akornanni assigiinngissuteqarani agguaqatigiissinnera 3,5 mmol/l-iuvoq. LDL-kolesterol utoqqaliartornermi 45-inik ukioqalernissaq tikillugu qaffakkiartortut isikkoqarpoq tamatumalu kingorna apparluni. Nappaammik suussusersiniaanermi (HbA1c imal. sukkulimmik imertitaaneq) apeqqutaallutikpeqataasuni 45-it inorlugit ukiulinni sukkortoqanngingajappoq, 65-illi sinnerlugit ukiulinni 15%-it 34%-illu akornanniittut sukkorlutik.

Kapitalit arfineq aappaanni innuttaasuni allannguinnissamut piareersimanerup najukkamilu peqqinnarnerusunik ileqqoqalernissamut ikiorneqarsinnaasut tapersorsorneqarsinnaasutullu misiginerup annertussusaa nassuiarneqarpoq. Tupatortut akornanni 72%-it taamaatikkusupput, 2%-iinnaalli tamatumaa qaammatip tulliuttup ingerlanerani pinissaanik pilersarusiorsimapput. Peqataasut oqimaappallaarujussuit oqimaappallaallu akornanni 30%-it 18%-illu qaammatip kingulliip ingerlanerani sanigorsarsimapput. Taakkunannga 36%-it ilaannikkut imigassartortartut imigassartoriaasertik allanngortikkusuppaat. Annertussuseq taanna sap.ak. agguaqatigiissillugit imertarfiit imaakkat amerlassusaat naapertorlugit qaffappoq.

Kapitalit arfineq pingajuanni sammisat ilaat amerlasuut nalunaarusiami matumaniinngitsut nalunaarusiannorlugilli saqqummiussassat imal. ilisimatuussutsikkut allaaserisatut ukiuni aggersuni saqqummiussassat saqqummiunneqarput.

Kapitalit qulaaluaanni misissuineri tunuliaqutaasoq periusaasorlu nassuiarneqarput.

1 Innuttaasunik misissuisitsineq 2018

2018-imi Kalaallit Nunaanni Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq (B2018) nunatsinni innuttaasunik inuusuttunik inersimasunillu misissuineruvoq, Namminersorlutik Oqartussat sinnerlugit Steno Diabetes Center Copenhagen suleqatigalugu Statens Institut for Folkesundhedimit ingerlanneqartoq. Ukiut siuliini 1993-1994, 1999-2001, 2005-2010 2014-milu (B93, B99, B2005, B2014) innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit inernerinik assersuussinikkut 2018-mi innuttaasut peqqissusaannik nappaateqartarnerannillu, peqqissutsip nappaateqartarnerullu piffissap ingerlanerani ineriartornerannik ersersitsinikkut, innuttaasut peqqissusaannik killiffissiornissaq pingaarnertut siunertaavoq.

Misissuinermi nunatsinni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit iliuuseqarfigisassallu Inuuneritta II-mi (2013-imiit 2019-imut nunatsinni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniummi) ilaasut: nerisat, tupatorneq, imigassaq hashilu kiisalu timimik atuineq immikkut ukkanneqarput. Pingaartumik pissutsit innuttaasut katitigaanerannut-, nunap qitiusumik immikkoortuini inuttullu atukkatigut peqqissutsikkut allanngorarnerit, nappaateqalersinnaanermut navianaatit, inuttut atukkanut tunngasut, tarnikkut peqqissuseq innuttaasunilu nappaataasartunut tunngasut misissorneqarput. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit siulii nalunaarusiami B2014-imeersumi (Dahl-Petersen et al., 2016) nassuiarneqarput.

Ileqqutoqqat naapertorlugit inuunermit suliffissuaqarnikkut inooriaatsimut nutaaliaasumut ikaarsaarnerup sunniutaanik tamatumunngalu atatillugu eqqarsartaatsikkut peqqinneq, peroriartornermi atugassarititaasut, uummatikkut taqqatigullu nappaatit, sukkorneq nappaatillu anigugassaangitsut allat immikkut qitiutillugit, ineriartornerup peqqissutsimut sunniutaanik paasinnillaarsinnaanissamut misissuineq iluaqutaasinnaavortaaq, taamaalillunilu nappaateqalersarnernik pitsaaliuinermi aallaaviulluni pingaarutilik. Misissuineq Canadami inuit akornanni Norgimilu samit akornanni misissuinerit taamaaqataannut assersuussinissamut periarfissiivoq.

Misissuinermi sammisat ilaat annertuut siuliini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerneersut assigaat, taakkulu tassaapput inuttut atukkat, nerisat, tupatorneq, timimik atuineq, peqqissutsikkut imminut naliliivigineq tarnikkullu peqqinneq, nakuuserneq kinguaassiuutitigullu innarliinerit kiisalu nappaatit anigugassaangitsut, oqimaappallaarneq, aap taqqanut naqitsinerata qaffasinnera sukkornerlu. 2018-imi sammisat nutaat tassaapput assaap eqitsisinnaassusaa, puat sulinerat nappaatillu atoqatigiinnikkut tuniluuttartut. Aningaasaqarneq pissutaalluni aaversinnermi avatangiisinik mingutsitsisut nappaateqalersitsisartut misissoqqissaarnissaat periarfissaasimangilaq. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi nutaatut inuusuttut utoqqaallu (15-it 34-illu akornanni ukiullit 55-illu sinnerlugit ukiullit), apeqqutinik taakkununga saaffiginnittunik nutaanik inerisaaviusut, immikkut sammineqarput. Inuusuttut akornanni eqqarsartaatsikkut peqqinneq inuunerinnerlu qitiutinneqarput. Utoqqarnut tunngasoq, nunatsinni utoqqarnut tunngatillugu Issittumi Utoqqalineq – AgeArc qulequtsiullugu suliniummut annertunerusumut Københavnp Universitetianit aqunneqartumut ilaavoq.

Nalunaarusiaq una peqataasut 15-it 94-illu akornanni ukiullit nunarput tamakkerlugu illoqarfinit aqqaneq marlunneersut nunaqarfiniillu arfineq pingasuneersut 2539-it akissutaannik tunngaveqarpoq. Taakku tassaapput innuttaasut ukioqatigiit taakku 5,8 %-ii inuillu peqataasut 52%-ii. Peqataasut procentinngorlugit amerlassusaat ukiui, suaassusaat najugaallu

apeqqutaallutik allanngorarpoq procentillu innuttaasunik tamanik ersersitsisut takutissinnaajumallugit, nalunaarusiap immikkoortuni amerlasuuni 2018-imi innuttaasut eqqarsaatigalugit naatsorsuisoqarpoq. Paasissutissanik misissueqqissaanermi naatsorsueqqissaanermi pingaaruteqassutsimik misissuisoqarpoq, tassalu assigiinngissutaasut paasineqartut nalaatsornikkut nassaajusinnaanerannik misissuineq. Nalunaarusiami tutsuiginassutsip annertussusaannik ilanngussinnginnissaq toqqarneqarpoq, taamallaalli assigiinngissutip tutsuiginassusaata annertussusaa 0,10 ataasimappagu, tassalu inernerata eqqortuunera 90% sinnerlugu ilimanaateqarpat nalaatsornermillu patsiseqarani, oqaaseqarfigisarnissaa nalinginnaasumik toqqammaviusimavoq. Tutsuiginassutsip annertussusaata assigiinngissutip naapertuunneranik soqutiginarneranilluunniit paasissutissiisannginnera oqaatigineqassaaq. Nalunaarusiami titartaganngorlugit takussutissiani tabelinilu peqataasut qassit taakkunani toqqammaviunerat oqaatigineqarpoq. Taakku apeqqutit tamakkerlutik peqataasunit tamanit akineqarsimannginnerat pissutaalluni assigiinngiiaarput. Ass. peqataasunit 2539-iusunit 2066-iinnaat imminut toqunnissamik eqqarsarnej pillugu apeqqutinut akissuteqarput, 1846-it imigassaq pillugu apeqqutinut akissuteqarput 1686-illu kinguaassiuutitigut innarliinerit pillugit apeqqutinut akissuteqarlutik.

1.1 Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit

Inuuneritta II-p ilaatut 2014-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit 38-it pilersineqarput. Taakkunannga 19-it innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernik tunngaveqarput sinnerilu meeqqat atuortut peqqissusaannik misissuisarnernik (HBSC), Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaarfimmik allanillu tunngaveqarlutik. Uuttuutit amerlanersaat 2005-imiit 2010-mut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsermiit malittarineqarsinnaapput. Innuttaasulli peqqissusaannik misissuisitsinerni apeqqutit ilisimasanut nutaanut naleqqussarneqartuarmata uuttuutit ataasiakkaat malittarineqarsinnaanatik. Tamanna uuttuutini pingasuni imigassamik atuinnermut tunngasuni atuuppoq, apeqqutaasarsimasut nunarsuaq tamakkerlugu atorineqartumut AUDIT-imut skala ataaseq atorlugu akiugassamut, imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaanermik suussusersiniaanermi (kapitalit sisamaanni sukumiinerusumik nassuiarneqartumi) atorineqartartumut allanngortinnissaat aalajangiunneqarpoq. Anguniagassatut siunniussaq, nunatsinni Allorfimmit - Pinngitsuuisinnaajunnaarneq pillugu Paasisimasaqarfimmit, nuna tamakkerlugu aanngajaarniutinik pinngitsuuisinnaajunnaarsimanermut aningaasanoorajunnermullu akeqanngitsumik katsorsartinnissamut neqeroorummik isumaginnittumit, aamma atorineqarpoq.

Uuttuutit ilaasa tallimat 2005-2010 mut naleqqiullugu 2018-imi innuttaasut peqqissusaat pitsanngoriarsimasoq takutippaat:

- Ullut tamaasa pujortartuni procentip suli annikilliarternera.
- Angerlarsimaffinni killilimmik pujortarfiusuni procentip qaffannera.
- Ullut tamaasa naatitartortut amerlinerat.
- Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqarsinnaanngitsutut misigisut ikileriarnerat (2014-imiit uuttorneqartalersoq).
- Ineqarnikkut pissutsit pitsaanerulernerat.

Innuttaasut peqqissusaat ajornerulersimasoq uuttuutit tallimat takutippaat:

- Imminnut peqqissutut naliliivigisut ikilismanerat.
- Inuttut atukkatigut naligiinnginnerup annertusinera (ullormut pujortartarneq uuttuusiullugu).
- Oqimaappallaarujussuartut amerliartornerat (2014-imiilli 2018-imut allannguuteqangaanngitsosq).
- Aalisagartortartut ikilinerat.
- Saftitortut sodavanditortullu amerlinerat.

Uuttuutit arfinillit piffissami misissuiffiusumi allanngungaarsimanngillat:

- Utoqqaat akornanni inuunerup naleqassusaa.
- Timimik atuineq.
- Paarnanik naatitartorneq.
- Immami miluumasunik atuinerup annikillartulaarnera takuneqarsinnaavoq.
- Inuusuttut (18-iniit 29-inut ukiullit) akornanni 18-iliisimanatik kinguaassiuutitigut innarligaasut naatsorsueqqissaarnermili qulakkiigaanngitsumik imal. taamaaliartornerannik ersarissumik takutitsinngitsumik ikileriarsimapput.
- Inuusuttut (18-iniit 29-inut ukiullit) akornanni ukioq kingulleq imminut toqoriartut naatsorsueqqissaarnermili qulakkiigaanngitsumik imal. taamaaliartorneranik ersarissumik takutitsinngitsumik ikileriarsimapput.

Kiisalu imigassamut tunngatillugu uuttuutit pingasut, imigassaq pillugu apeqqutit allanngortinn qarnerat qulaani nassuiarneqartoq pissutigalugu, siuliini misissuineranut nallersuunneqarsinnaanngitsut:

- Aalakoorniutigalugu imigassartortarnerup atugaanera.
- Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit ajoqusisinnaasumik imigassartoriaasillit.
- Aalakoorniutigalugu imigassartortarnerup atugaanerani inuttut atukkatigut naligiinnginneq.

Ataatsimut isigalugu tupatornermut kiisalu naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnermut tunngatillugu pitsannguutit malugineqarsinnaapput inuttulli atukkatigut naligiinnginnermut, oqimaappallaarnermut nerisanullu tunngatillugu ajortumut ingerlasoqartoq inerniliisoqarsinnaavoq. Kapitalini tulluittuni uuttuutit saqqummiunneqarput sukumiinerusumillu oqallisigineqarlutik. Uuttuutit misissueqqissaarnerni atorineqartut peqataasut kikkunerat taakkulu ukiunut, suaassutsimut, najukkamullu qanoq nalimassarneqarnerat apeqqutaalluni, allanngorarsinnaanerat oqaatigineqassaaq. Ilanngussaq 1-imi takukkittaaq uuttuutit pillugit paasissutissat sukumiinerusut.

1.2 Uuttuutissatut siunnersuutit

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit inerneru, nunatsinni innuttaasut peqqissusaannik uuttuineru periusaasunut tunngatillugu isumaliutersuuteqartitsippat. Uuttuummik allanngineq ajornakusoortitsilissaaq imal. siuliinit assersuussisinnaaneq ajornarsitillugu, taamaammat pisariaqarluinnartuinnarnik allannguisoqartariaqarpoq. Siuliani taaneqareersutut pineqartumi nunarsuaq tamakkerlugu maleruagassatut aalajangiussat malinneqarnissaat kissaataammat, imigassaq pillugu apeqqutit allanngortinneqareerput. Sammisani allani marlunni tassalu peqqisutsikkut naligiinnginneq timimillu atuineq pillugit uuttuutit allanngortinnissaat isumaliutigineqarpoq (ilanngussaq 1 takuuk).

1.3 Inuunerittap killiffia

Nunatsinni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniutit aappaata Inuuneritta II-p, 2013-imiit 2019-imut atuuttup (Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2012) naggataani paasissutissanik katersineq naammassineqarpoq. Naak misissuineq suliniummi ukkanneqarlutik iliuuseqarfigisat qanoq ingerlanerannut akissutissarsiffiugaluaq, suliniutit qanoq ilillutik piviusunngortinneqarnerannik uuttuutit paasissutissinngillat. Taamaammat uuttuut kissaatigisatut ineriartoraluarpalluunniit Inuunerittamit angusarineqartut inerniliisoqaannarsinnaanngilaq. Uuttuut kissaatiginngisatut ineriartorpat aamma taamaappoq. Pitsaaliuineru siunnersortit peqqinnissarlu pillugu siunnersortit akornanni annertuumik piuumassuseqartoqartoq kisiannili kommunit Namminersorlutillu Oqartussat akornanni pisortaqaarfiillu akimorlugit ataqatigiissaarinerup amigaataanerata suliniutip piviusunngortinnissaanut unammilligassiinera, piffissap qiteqqunnerani suliniummik naliliinerup inerneraa (Ingemann & Larsen, 2017). Tamatuma saniatigut peqqinnissamik siuarsaaneru pitsaaliuineru nalinginnaasumik piginnaasanik qaffassaanissaq

pisariaqartinneqarpoq. Iliuusissat pitsaasut amerlaqisut aallartinneqarput, aaqqissuussamilli ilisimasani katersinnginneq uppersaannginnerlu, iliuuseqarfigisassani suut ajunngitsumik ingerlanerannik suullu ineriartorteqqinneqarsinnaanerannik isumaqalersitsisumik tikkuussinissamut ajornakusuulersitsivoq.

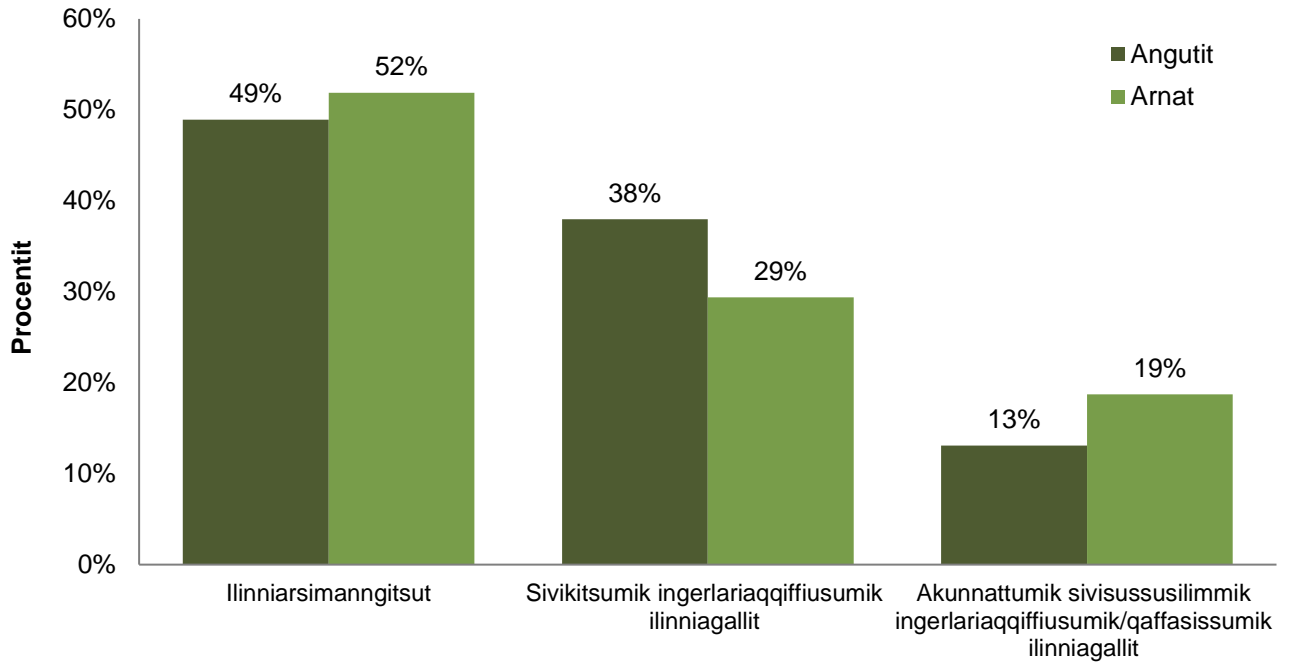
Taamaakkaluaq peqqinnissap siuarsarnissaanut, pitsaaliuinerup minnerunngitsumillu meeqqat, inuusuttut ilaqutariillu saaffigisatut immikkut pingaarutilittut ukkanneqarnerisa attatiinnarnissaannut Inuuneritta II toqqammavimusimavoq pingaarutilik. Taama ukkassineq Inuuneritta III-mi iliuuserisanik aaqqissuussaanagerusumik ataqatigiissaakkamillu nuna tamakkerlugu najoqqutassanik iliuuserisanillu ingerlatitseqqiisoq annertunerusumillu pisortaqarfiit akimorlugit kommunini qitiusumiillu aallaavilimmik suleqatigiinnermik tunngaveqartumik piviusunngortitsinissamik siunnerfeqartumi ingerlateqqinneqassaq. Inuuneritta III-ip 2020-imi saqqummiunnissaa siunertaralugu 2019-imi inerisarneqassaaq.

2 Inuunermi atugassarititaasut peqqissutsikkullu naligiinnginneq

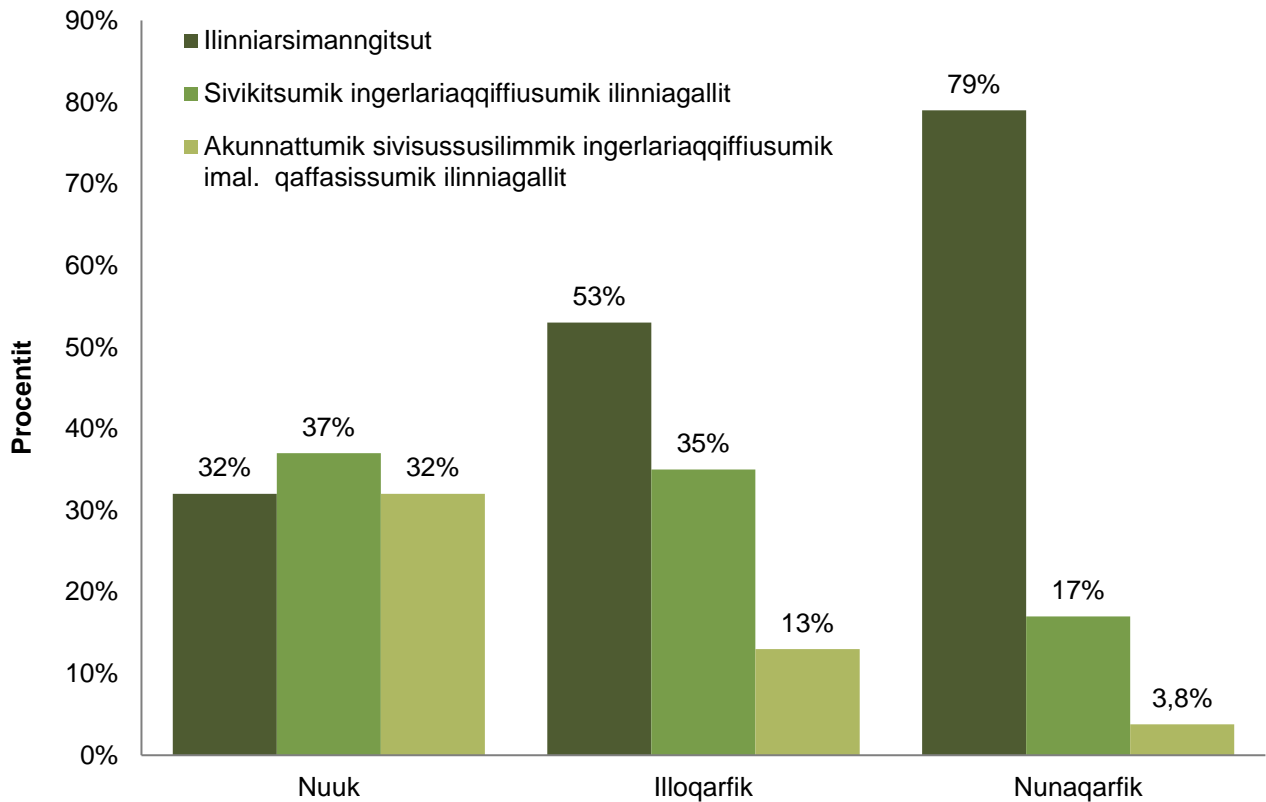
Inuunitsinni atugassarititaasut ataatsimut isigalugit peqqissutsitsinnut aalajangiisuupput. Tamanna nunarsuaq tamakkerlugu ass. Afrikami nunani piitsuni meeraaqat toqusartut malunnaatilimmik amerlanerunerat agguaqatigiissillugillu ukiut inuuffiusartut Europap Kitaanut sanilliullugit appasinnerunerat nunallu killeqarfiisa iluini peqqinnikkut nunap immikkoortuini assigiinngissutsit ilinniagaqassutsip qaffasissusaanut isertitatigullu assigiinngissutsinut attuumassuteqartinneqarajussinnaanerak takuneqarsinnaavoq. Nunatsinni inuttut atukkanut tunngasut, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernit paasissutissat, inuunitsinni atugassarititaasunik nassuiaatit ilagisinnaasaat atorlugit misissorneqarput. Kapitalimi matumani ilinniagaqarneq inuussutissarsiuteqarnerlu, atugarissaarneq, ineqarneq inuiaqatigiinnilu allannguutit immikkut tamarmik, innuttaasuni inuttut atukkat assigiinngiaarnerannik nassuiaasut sammivagut, tamatumalu kingorna naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaanermi, imigassartoriaatsimi peqqissutsikkullu imminut naliliiviginnermi, inuttut atukkatigut assigiinngissut misissoqqissaarlugu. Inuunermi atugassarititaasut assigiinngissutaasa annerpaat ilaat illoqarfiit nunaqarfiillu nunatta Kitaata Tunullu akornanniippoq, assigiinngissutaasulli ilaat annertuut nunaqarfinni Tunumilu inuttut atukkatigut navianartorsiornerup annertusiartuinnarneranik patsiseqarput

2.1 Ilinniartitaaneq suliffeqarnerlu

Ilinniartitaaneq suliffeqarnerlu inuttut qanoq atugaqarnermut patsisaapput pingaarutillit, inuit ataasiakkaat inuiaqatigiinni inuttut atukkatigut inissisimanerannik suussuserseqataasinnaasut. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut, ilinniakkamik ataatsimik arlallinnilluunniit naammassisaqaarsimanersut aperineqarput. Angerpata ilinniakkap suunera oqaatigeqquneqarpoq. Tamatuma kingorna ilinniagaqarneq pingasunut immikkoortiterneqarpoq: Ilinniarsimannginneq (taamaallaat meeqqat atuarfiat, ilinniarnertuunngorneq), sivikitsumik ingerlaqqiffiusumik ilinniagaqarneq qaffasissumillu akunnattumik sivilissusilimmik/ qaffasissumik ilinniagaqarneq. Peqataasunit tamani 16%-it qaffasissumik akunnattumik sivilissusilimmik imal. qaffasissumik ilinniagaqarput, 34%-it sivikitsumik ingerlariaqqiffiusumik ilinniagaqarput 50%-illu ilinniagaqaratik imal. meeqqat atuarfianni naammassisimapput imal. ilinniarnertuunngorniarfimmi soraarummeersimasuullutik. 18-ileereersimasuni tamani ilinniagaqassutsikkut qaffasissutsip suaassutsimut agguataarneqarnera takussutissiami 2.1-imi takuneqarsinnaavoq. Angutit sivikitsumik ingerlaqqiffiusumik ilinniagallit arnanit amerlanerunerat, arnullu qaffasissumik akunnattumik sivilissusilimmik imal. qaffasissumik ilinniagallit angutinit amerlanerunerat takuneqarsinnaavoq.

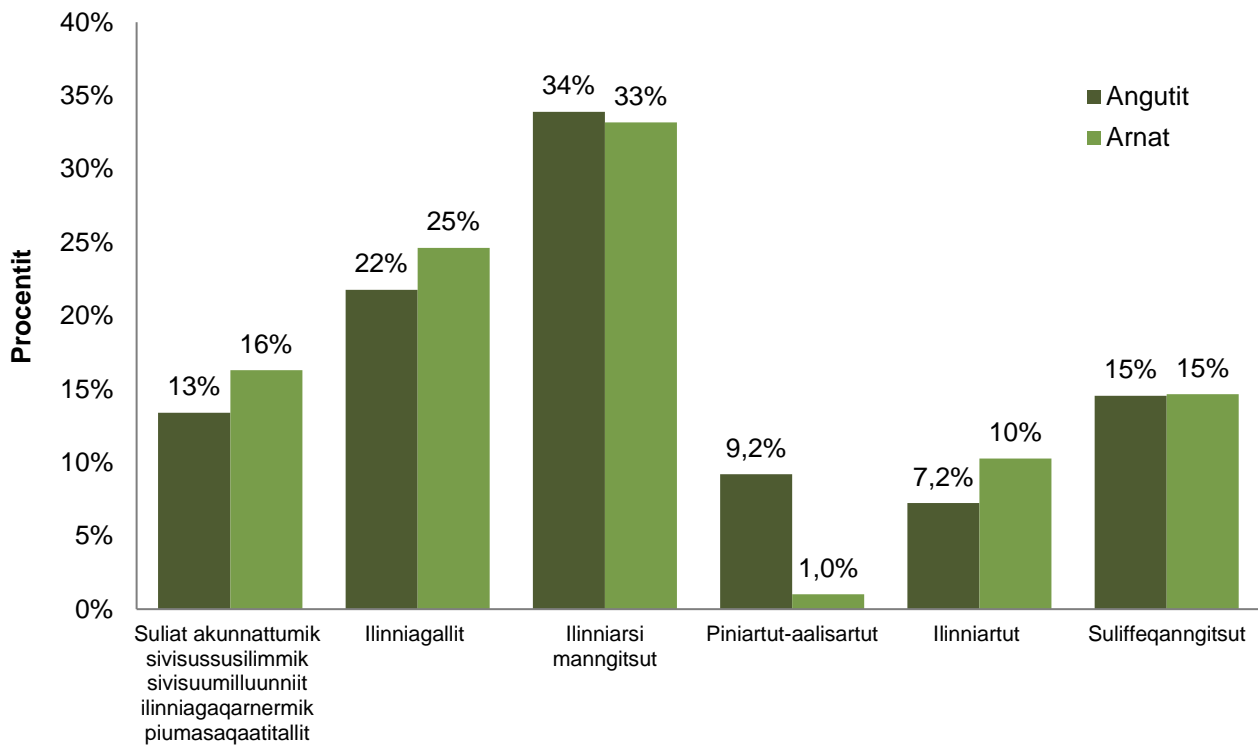
Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.1. Ilinniakkat qaffasissusaasa suaassutsimut agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Peqataasut 18-ileereersimasut. 2018-imi innuttasut katitigaanerata eqqarsaatigalugu naatsorsukkat. N=2436.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.2. Ilinniakkat qaffasissusaasa najukkanut agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Peqataasut 18-ileereersimasut. N=2436.

Ilinniagaqaassutsikkut qaffasissuseq sumi najugaqarneq naapertorlugu allanngorarpoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 2.2). Peqataasut ilinniarsimangitsut tassalu taamaallaat meeqqat atuarfianni atuarsimasut imal. GU-mi soraarummeersimasut taamaaqataasaluunniit amerlassusaat, natsorsuutigisatut nunaqarfinni qaffasinnerpaavoq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit suiliinisut peqataasut maanna sulerinerannik aperineqarput. Tamatuma kingorna peqataasut suliffii ima immikkoortiterneqarput: suliffik akunnattumik sivisussusilimmik qaffasissumilluunniit ilinniagaqarnermik piumasaqaatitalik, ilinniarsimasut, ilinniarsimangitsut, piniartut- aalisartut aappaasut ilanngullugit, ilinniartut peqataasullu suliffeqanngitsut (peqataasut pisortanit ikorsiissutinik pisartut angerlarsimaannartullu).

Naatsorsuinerni tulluuttuni peqataasut sulisinnaasut (18-imiit 64-inut ukiullit) kisimik ilanngunneqarput. Taakku akornanni 77%-it sulipput, 9%-it ilinniartuupput 15%-illu suliffeqaratik. Sulisut amerlanersaat ilinniarsimangillat (34%). Takussutissiami 2.3-mi suliani assigiinngitsuni suaassutsikkut assigiinngissutsit takutinneqarput. Arnat angutinit amerlanerulaat arlaannik ilinniagaqarsimanissamik piumasaqaatitalimmik suliffeqarnerat takuneqarsinnaavoq. Piniarnermik aalisarnermillu inuussutissarsiuutilinni angutit amerlanersaapput.

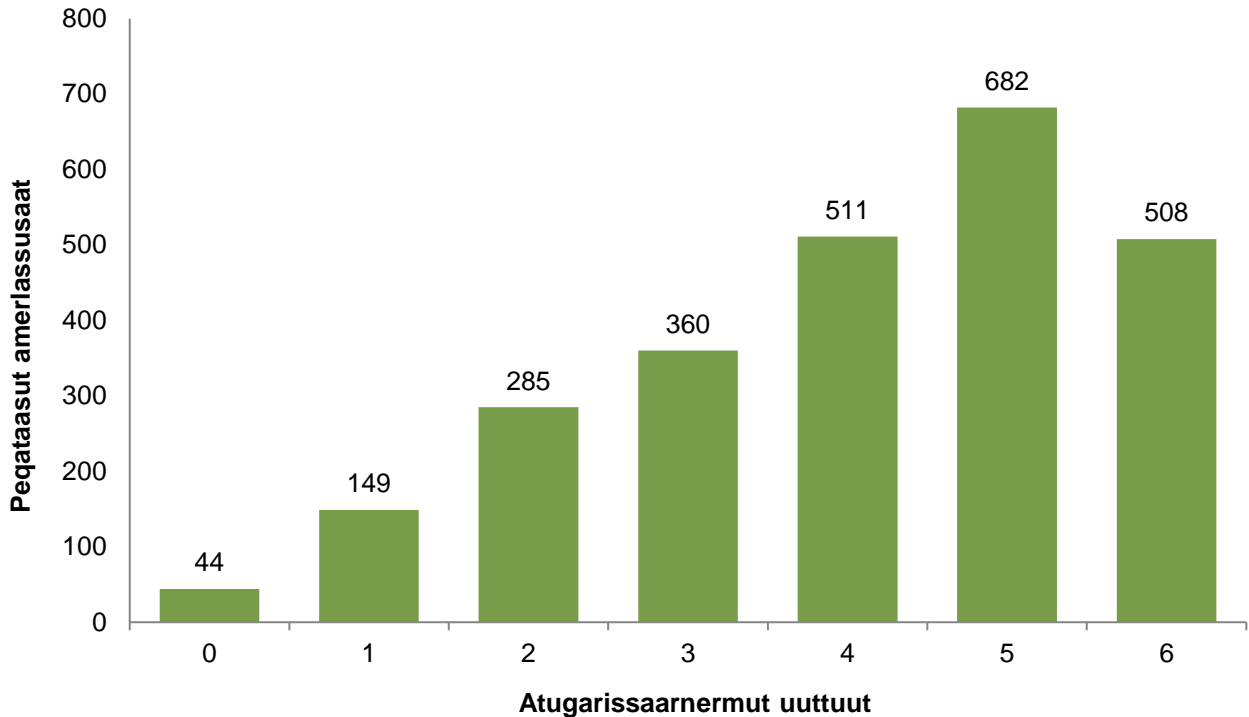

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.3. Suliffimmut attuumassuteqartut suaassutsimut agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Peqataasut 18-imiit 64-inut ukiullit. 2018-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsukkat. N=1961.

2.2 Atugarissaarneq

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq peqataasut isertitaannut tunngatillugu apeqqutinik imaqqanngilaq, Kalaallit Nunaannilu Naatsorsueqqissaartarfimmit isertitat pillugit paasissutissanik suli pissarsiniartoqqanngilaq. Atortorissaarutit ataatsimut katinnerat atugarissaarnermut uuttuuttaasoq pitsasoq innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerit takutimmassuk, tamatumunnga taarsiullugu angerlarsimaffimmi atortorissaaruteqarneq apeqqutigineqarpoq. Atortorissaarutit apeqqutigineqartut tassaapput video/DVD, qarasaasiaq, mikrobølgeovn, errorsivik erruivik internetsilu, akissutillu (naagga=0; aap=1) 0-imiit 6-imut annertussusilikkatut uuttuutinngorlugit katinneqarput. Apeqqutit peqataasunit tamanit akineqarput.

Peqataasut atugarissaarnermut uuttuummut agguataarneqarnerat takussutissiami 2.4-mi takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.4. Peqataasut atugarissaarnermut uuttuummut agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. N=2539.

Innuttaasut atortorissaarutininik pigisaqarnerat ukiut ingerlanerini allangortarmat atugarissaarnermut uuttuut taanna ukiuni tullerriiaani atortuaannarneqarsinnaanngilaq. Ass. 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi radioqarneq ilaavoq, kingusinnerusukkulli misissuineri kikkut tamarmik radioqalermata apeqqut taanna peerneqarpoq. Taamatuttaaq angallattagaanngitsumik oqarasuaateqarneq ullumikkut atugarissaarnermut pinnani ukioqqortussutsimut ersiutaaneruvoq, apeqqullu taanna 2018-imi peerneqarluni. Illuatungaaticut ukiut ingerlanerini assersuussisinaanissamut atugarissaarnermut uuttuutaasup atuinnaarissaa iluaqutaavoq. Uuttuut 2018-imi atorneqartoq naaportorlugu agguaqatigiissitsinikkut atugarissaarnermut uuttuut 2005-imiit 2010-mut 3,2-uvoq, 2014-imi 4,0-iulluni 2018-imi 4,1-iulluni.

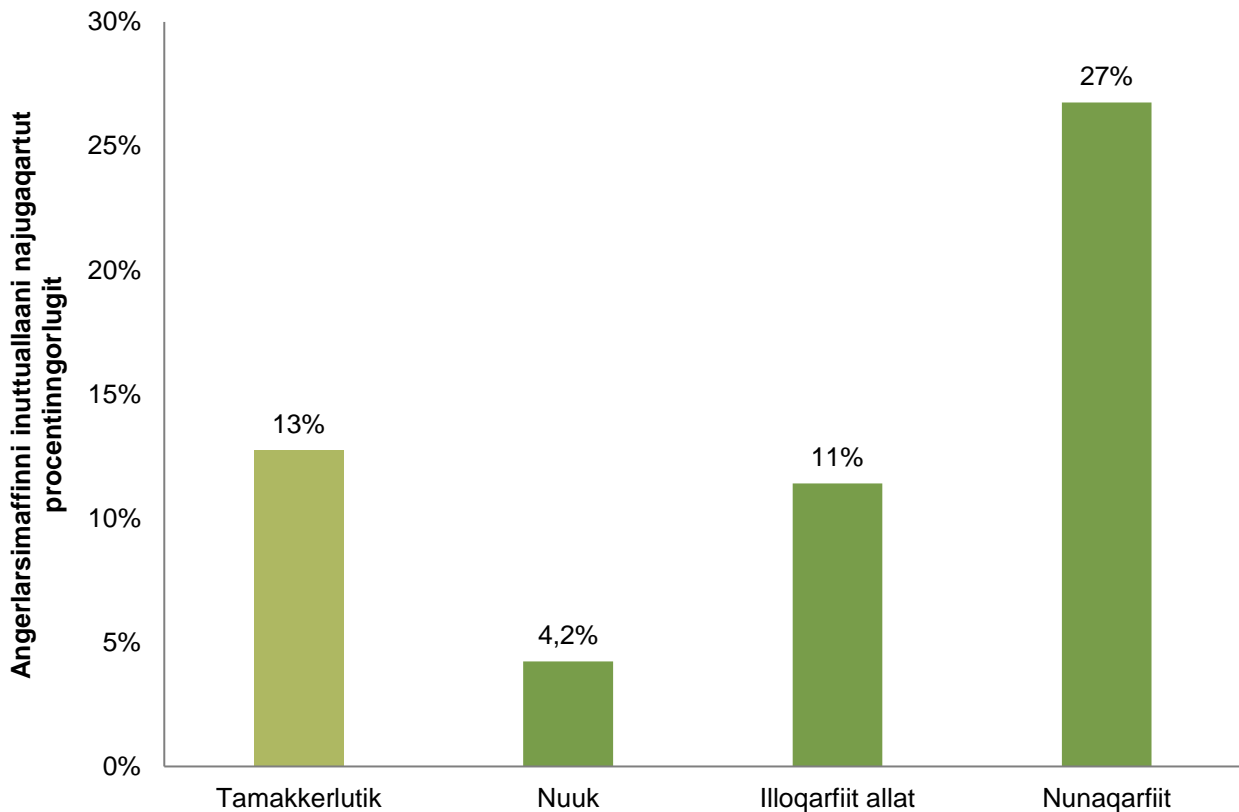
2.3 Ineqarnermut tunngasut

Ineqarnermut tunngasut maanna inuunermi atugassarititaasunut nassuiaataapput pingaarutillit. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi peqataasunit 42%-it attartukkami najugaqarput, 34%-it nammineq inigisami najugaqarput sinnerilu ineeqqami attartukkami (1%), ilaqquttani (16%) imal. ass. kollegiami, utoqqarnik paaqqutarinniffimmi assigisaanniluunniit najugaqarlutik (6%). Ineqarinnikkut atukkat pitsaanngitsut peqqissutsimut ajortumik sunniuteqarsinnaapput, pingaartumillu inigisat amerlavallaanit najorneqartut peqqissutsimut sunniuteqarnerat paasineqareerpoq.

Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutaasut ilaat tassaavoq inigisap inuttussusaa inimi ataatsimi inuit qassiunnerannik nassuiarneqartoq. 1993-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri peqataasut inigisaanni init inigisamilu inuit amerlassusaat apeqqutigineqartarput. Taamaammatt piffissap ingerlanerani inigisap inuttussusaaata allangoriartornera oqaaseqarfigisinnaavarput. 1993-imi misissuinerimi peqataasut agguaqatigiissillugit inimi ataatsimi inuit 1,2 najugaqarput,

kisitsit taanna 2005-imiit 2010-mut 1,1-imut apparpoq. 2018-imi innuttasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut agguaqatigiissillugit inimi ataatsimi 1,1 najugaqarput, tamannalu inigisap inuttussusaata appariaateqalaarneranik isumaqarpoq.

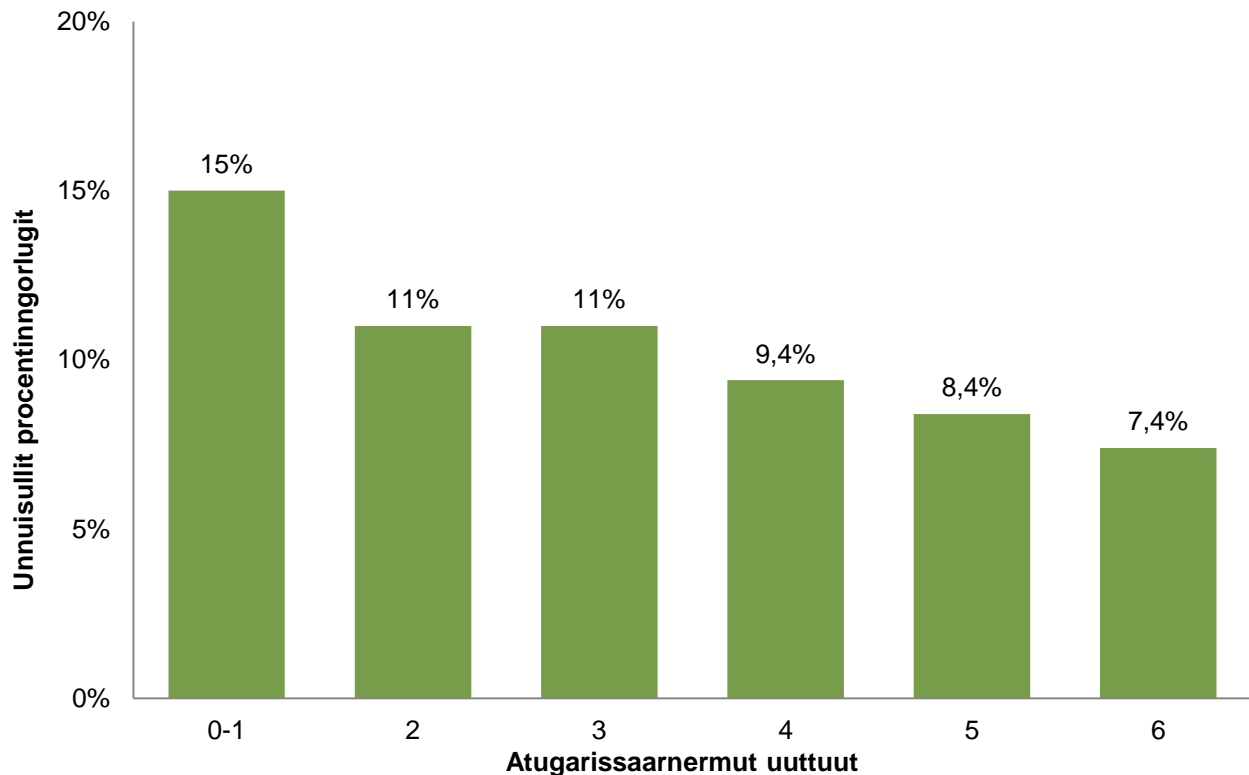
Inigisaq amerlavallaanik najugarineqartoq igaffik, uffarik torsuusaq assigisaallu ilanngunnagit, inigisatut inimi ataatsimi marlunnik amerlanerusunilluunniit inoqartutut matumani nassuiarneqarpoq. Nalinginnaasumik isigalugu peqataasut angerlarsimaffinni amerlavallaanik najugaqarfiusuni najugaqanngillat, inilli ataatsip inunnit 0,20-init, inillu ataatsip inunnit arfineq pingasut pallittunit najugarineqarneragut assigiinngisitaarneq annertuvoq. Inigisap inuttussusaa sumi najugaqarneq apeqqutaalluni allanngorarpoq. Takussutissiami 2.5-imi inigisat amerlavallaanit najugaqarfisat amerlassusaat takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.5. Peqataasut angerlarsimaffinni inuttuallaani najugaqartut sumiiffiinit annguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. 2018-imi innuttaasut katitigaanerat, ukiui suaassusaallu eqqarsaatigalugit naatsorsukkat. N=2525.

Peqataasut inigisani amerlavallaanit najugarineqartuni najugaqartut, Nuup, illoqarfiit allat nunarfiillu -akornanni amerlassusaat assigiinngeqisoq- illoqarfinnut sanilliullugit nunaqarfinni amerlaneroqisut angerlarsimaffinni amerlavallaanit najugarineqartuni najugaqartut takuneqarsinnaavoq. Inigisap inuttussusaani kikkut ineqatiginerat apeqqutaagajuppoq, peqataasunullu meeraqanngitsunut (5%) sanilliullugit peqataasut 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit inigisani amerlavallaanit najugarineqartuni (17%) najugaqarajupput.

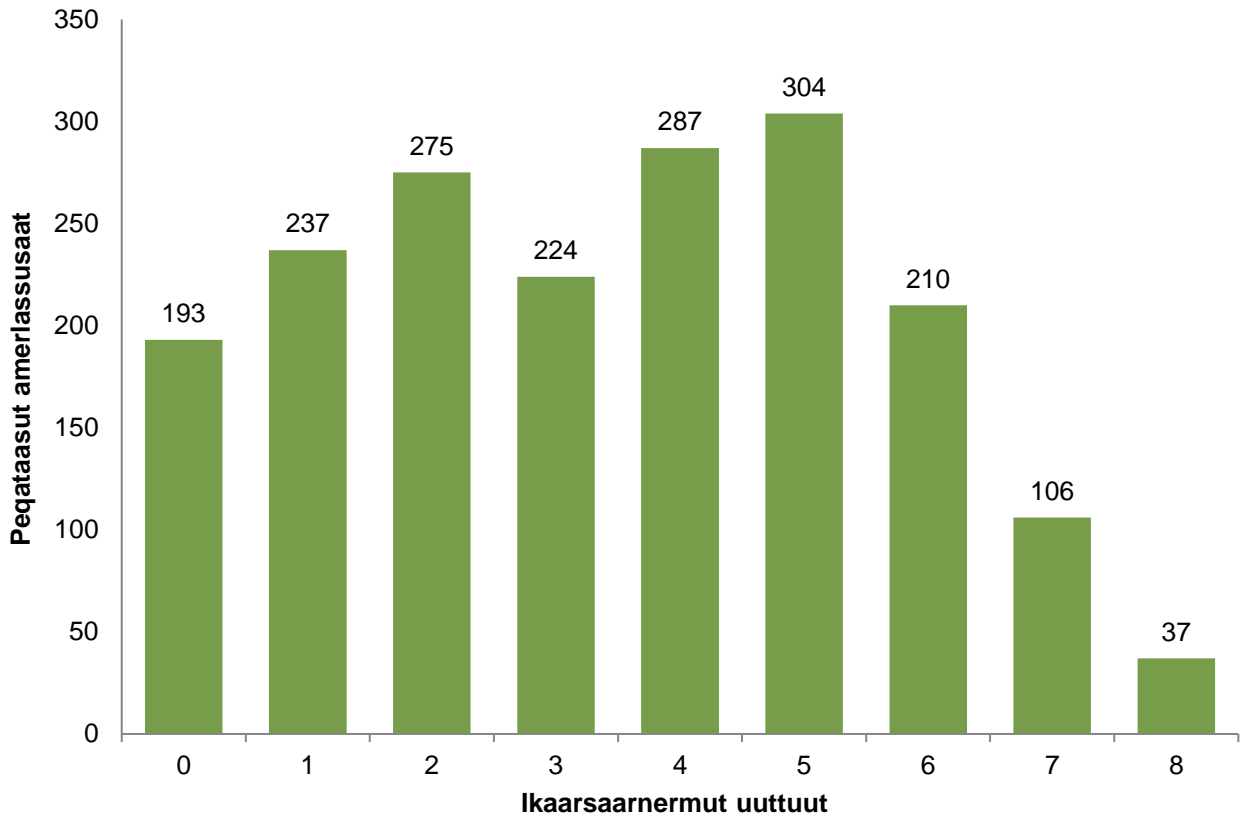
Nutaatut 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut "qaammatit kingullit aqqaneq marluk ingerlanerini inissaqannginneq pissutigalugu piffissami aalajangersimasumi angerlarsimaffinni unnuisoqartarsimanerani" aperineqarput. Tassani pulaartut tikeraallu ilanngunneqanngillat. Peqataasut 9%-iisa sumunnarfissaqanngitsunik illusimasoqarsimanerat, misissuinerit inernerisa takutippaat. Tamatuma angerlassimaffeqannginnerup qanoq annertussuseqarnera imal. innuttaasuni inissaqarniarnikkut pissutsit nalorninartoqarnerat ersiutigisinaavaa.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.6. Sumunnarfissaqanngitsunik unnuisoqarsimasut atugarissaassutsimut agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. 2018-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsugaq. N=2539.

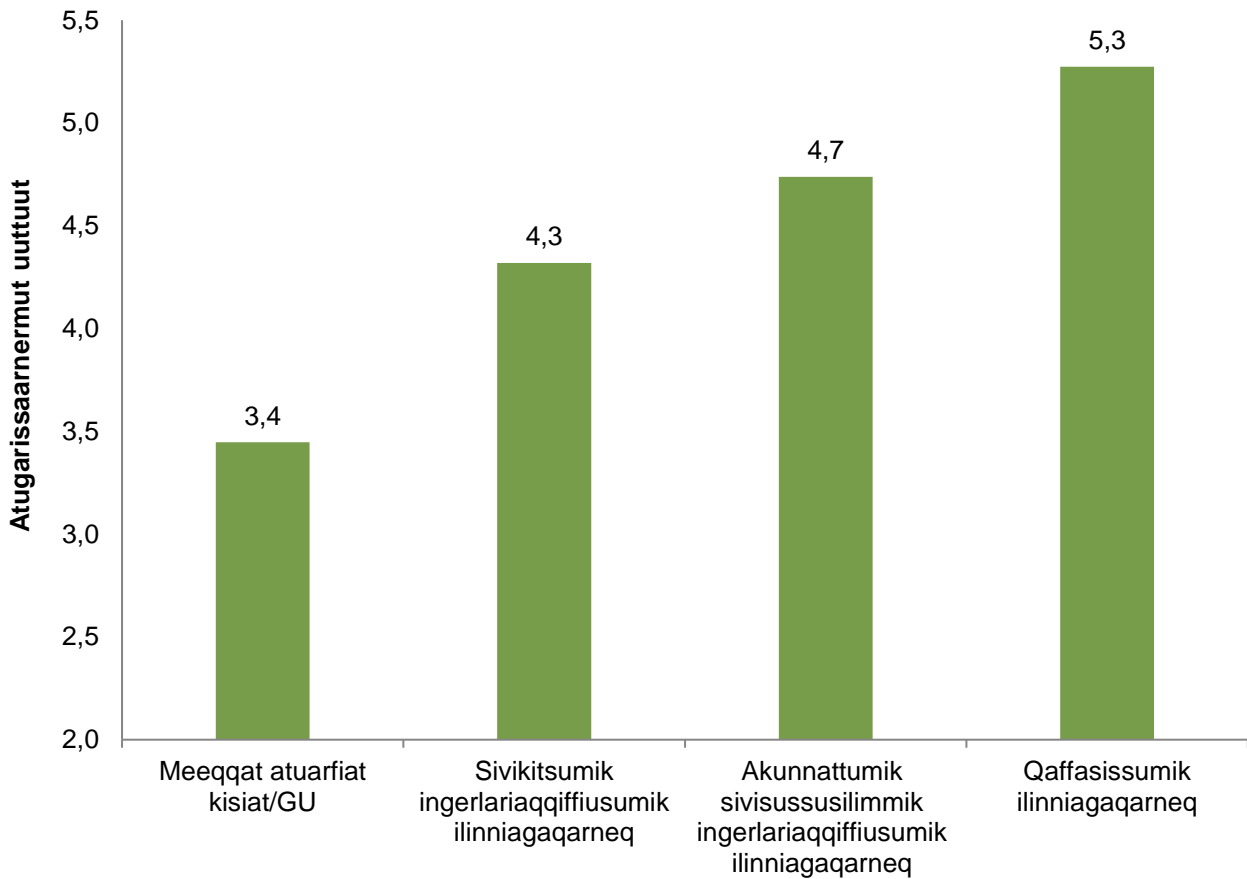
Kikkut qaammatini kingullerni aqqaneq marlunni sumunnarfissaqanngitsunik illusimasoqarsimaneranni inuttut atukkatigut naligiinnginneq takussutissiami 2.6-imi takutinneqarpoq. Atugarissaariartorneq ilutigalugu ikiliartorput. Matumani takussutissiallu tulliini atugarissaarnermut uuttuummi 0-imi peqataasut ikippallaarmata, immikkoortup 0-ip 1-illu ataatsimoortinneqarnerat maluginiaruk. Tassalu atugarissaannginnerpaani 15%-it inisimasoqarsimaneq misigisimavaat, atugarissaarnerpaanili 7,4 %-iinnarnit tamanna misigineqarsimalluni.

2.4 Inuiaqatigiit inuttut atukkatigut piorsarsimassutsikkullu allannguuteqarnerat Nunatsinni innuttaasut- pingartumik 1950-ikkunniit najukkani inuiaqatigiittut aningaasaqarnikkut piniarnermik aalisarnermillu tunngavilinniit, ullutsinni nunarsuaq tamakkerlugu inuiaqatigiittut akissarsiortutut sukkasuumik allanngoriartorfiusumi inuusimapput. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni peqataasut ineriartornermut tamatumunnga atatillugu naliliiviginiarlugit, ikaarsaarnermut nalileeriaatsimik taaguutilik inerisarneqarpoq. Uuttuut taanna peroriartornermik maannalu sumi najugaqarnermik (nunaqarfik/illoqarfik/Nuuk), ilinniagaqarnermik, kalaallisut qallunaatullu oqaatsitigut piginnaasaqarnermik imminut naliliivigineramik, tunngaveqarpoq. Taakku immikkut tamarmik 0-immit 2-mut nalilerneqarput katinneqarnerminnilu 0-8-nngorlutik. Ikaarsaarnermut naliliineq, ilinniagaqarnermut tunngatillugu paasissutissat inuusuttuni nalorninarmata, peqataasuni 35-ileereersuni taamaallaat naatsorsorneqarsinnaavoq. Apeqqutit peqataasunit tamangajannit akineqarput (99,6%). Peqataasut 35-ileereersimasut akornanni ikaarsaarnermut naliliinerup agguataarneqarnera takussutissiami 2.7-imi takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.7. Peqataasut ikaarsaarnermut uuttuummi agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Peqataasut 35-ileereersimasut. N=1873.

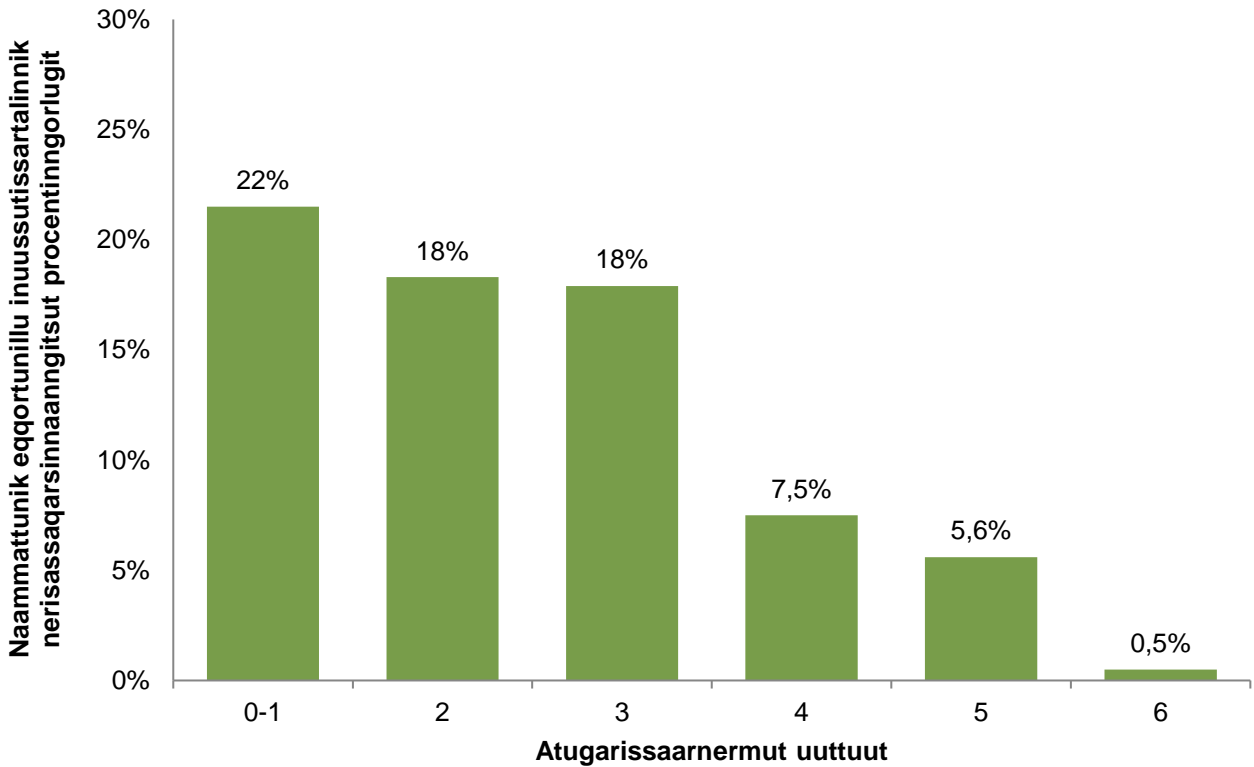
Allanngorartitsisut qulaani nassuiarneqartut; ilinniagaqarneq, suliffeqarneq, atugarissaarneq, ineqarnermi pissutsit ikaarsaarnernerlu, isiginnittariaatsit assigiinngitsut aallaavigalugit peqataasut inuttut atukkatigut inissisimanerannik nassuiaapput, allanngorartitsisulli taakku tallimat imminnut ataqtatigiipput. Ass. peqataasut nunaqarfimmi peroriartortut peqataasunit allanit sivikitsumik ilinniagaliunerukkajupput kalaallisuinnaq oqaasiliunerupput tamatumalu kingunerisaanik ikaarsaarnermut naliliinermi appasinerusumik inissisimallutik. Ilinniagaqarnerup atugarissaarnerullu imminnut ataqtatigiilluinnarnerat takussutissiami 2.8-mi assersuutitut takutinneqarpoq. Uuttuummik peqqissutsip inuttut atukkat tunngavigalugit allanngorarneranik misissueqqisaarnermi atornerarsinnaasumik, ukioqtatigiiaanut misissuiffigineqartunut pissarsiarineqarlunilu naatsorsorneqarsinnaanera pivusorsortumik toqqaasoqartariaqarpoq. Uuttuutit imminnut ataqtatigiikkaluarunilluunniit assigiinngimmata, uuttuummik ataasiinnaanngitsumik atuinissaq isumassarsiatsialaagajussaaq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.8. Ilinniagaqarnermut atatillugu atugarissaarnerq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Peqataasut 25-ileereersimasut. Ukiuinut suaassusaannullu nalimassakkat. N=2017.

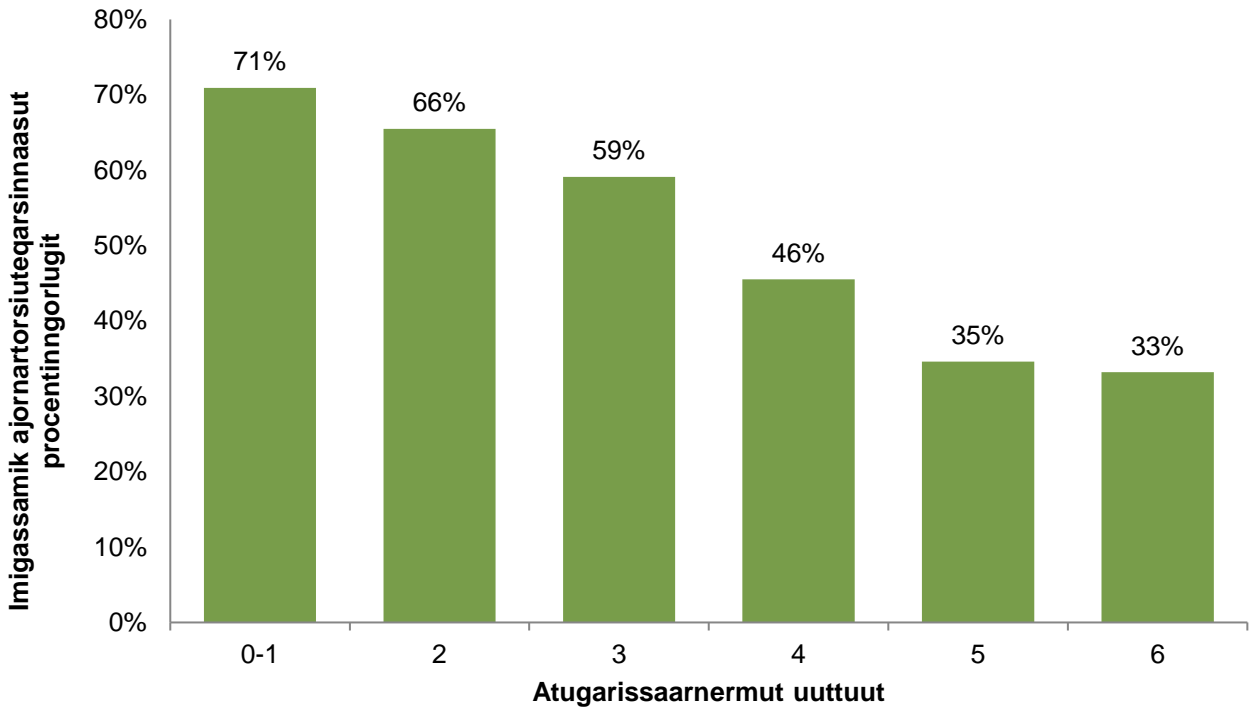
2.5 Peqqissutsikkut naligiinnginneq

Inuttut atukkat tunngavigalugit peqqissutsikkut naligiinnginnermut assersuutitut naammattunik eqqortunillu nerisassaqaarsinnaannginnerup allanngorarnera, imigassartoriaaseq, peqqissutsikkut imminut naliliivigineq atugarissaarnermut uuttuummut- inuttut atukkanik aningaasaqarnermillu ataatsimoortitsinermit uuttuutaannaasumut- atassuserlugu misissueqqissaarnissaq toqqarneqarpoq. Inuttut atukkatigut inissisimanermi, atukkanut inuit kulturillu ataqatigiinnerannut tunngatillugu anguniakkat allat taamaaqataanik takutitsisimassagaluarput, atugarissaarnermulli uuttuut periutsitut atussallugu pilerinarsisitsisunik periarfissiivoq (Bjerregaard et al., 2018). Kingorna sukumiinerusumik misissuiffigineqartussanik maluginiartarialimmik ataqatigiinnerat takussutissiat taakku pingasut oqaatigitsiaannarpaat.

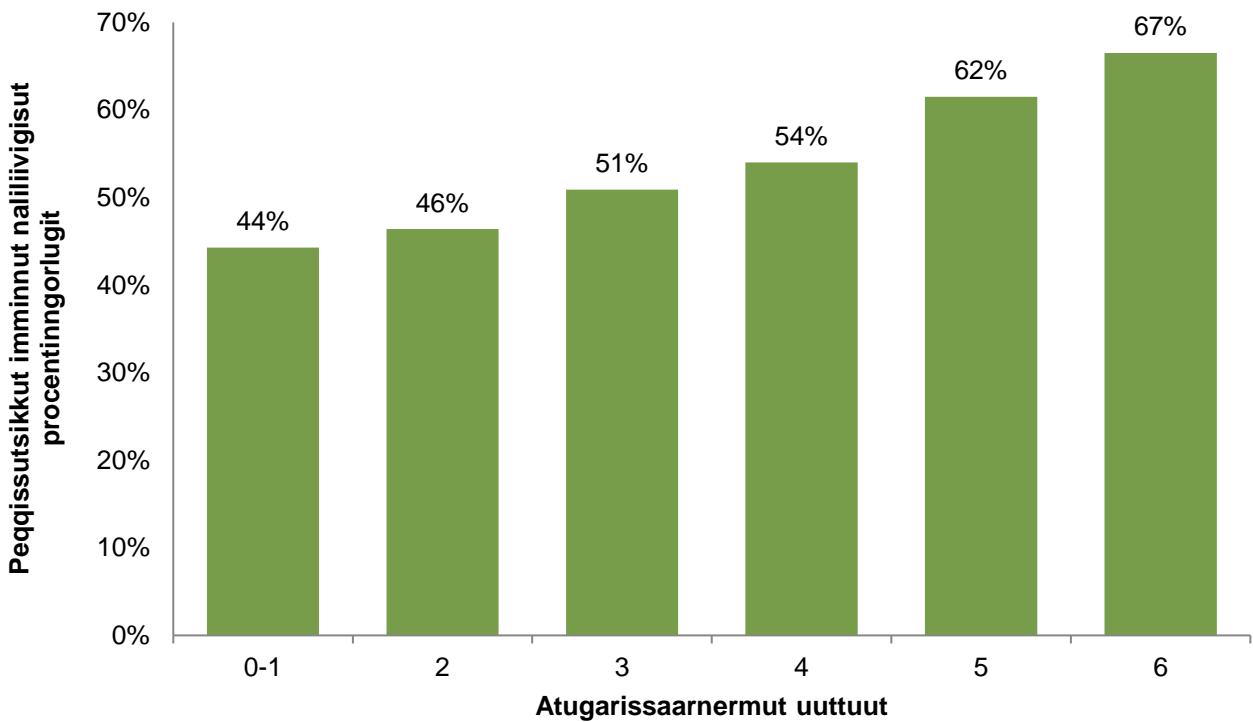

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.9. Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnermi inuttut atukkatigut naligiinnginneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassagaq. N=2535.

Atugarissaarnerup kiisalu naammattunik eqqortunik inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaanngitsutut misiginerup annertuumik ataqatigiinnerat takussutissiami 2.9-mi takutinneqarpoq. Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq matumani nerisassanik amigaateqartarnermut nerisassarsiuutissaqaannginnermullu tunngatillugu apeqqutinut pingasunut akuersaartumik akissutitut nassuiarneqarpoq. Naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnermi assigiinngissutsip annertunerpaap atugarissaarnermut uuttuummi immikkoortup 3-ip 4-llu akornanniinnera maluginiagassatut soqutiginarpoq. Taamatuttaaq naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginneq Kitaanut sanilliullugu atugarissaarnermut assigiinngissutinut nalimmassaraluaanniluunniit Tunumi Avangersuarmilu pingasoriaammik annertuneruvoq. Imigassamik ajornartorsiuteqarnerup AUDIT atorlugu uuttorneqartup (nassuiaatitaa sukumiinerusoq kapitalit sisamaanni takuuk), atugarissaariartorneq ilutigalugu annikilliarturnera takussutissiami 2.10-mi takutinneqarpoq. Kiisalu peqqissutut imminut naliliivigisut atugarissaarnerup annertusiartorneq ilutigalugu amerliartorneq takussutissiami 2.11-imi takutinneqarpoq. Peqqissutsikkulli imminut naliliiviginermi inuttut atukkat tunngavigalugit allanngorarnera, naammattunik eqqortunillu inuussutissartalinnik nerisassaqaarsinnaannginnertut imigassamillu ajornartorsiuteqarnertut ersaritsiginngilaq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.10. Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaanermi inuttut atukkatigut naligiinnginneq (AUDIT-naliliinerup inernera angutini 7+ arnanilu 6+). Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassagaq. N=1683.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.11. Peqqissutsikkut imminnut naliiiviginermi inuttut atukkatigut naligiinnginneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassagaq. N=2535.

3 Peroriartormi atukkat, eqqarsaatikkut iliuutsikkullu imminut toqunniartuuneq

1993-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni meeraanermi angerlarsimaffimmi pissutsit ilungersunartut pillugit ilisimasat katersorneqarput. Meeraanermi pisut ilungersunartut inersimasunnngoreernerme ersiuteqartarput innuttaasullu nalinginnaasumik peqqissusaannut pingaartumillu inuit ataasiakkaat peqqissusaannut annertuumik sunniuteqarlutik. Pissutsit pingasut misissuiffiqineqarput: meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaanera, meeraanermi angerlarsimaffimmi nakuuserneq, meeraanermi inuusuttuunermilu kinguaassiuutitigut innarlerneqarneq.

Pingaartumik kinguaariit 1970-ikkunni 1980-ikkunnilu inunngortut meeraanermi ataasiarlutik arlaleriarlutilluunniit ilungersunartunik misigisaqarsimanerat, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit assigiimmik takutippaat.

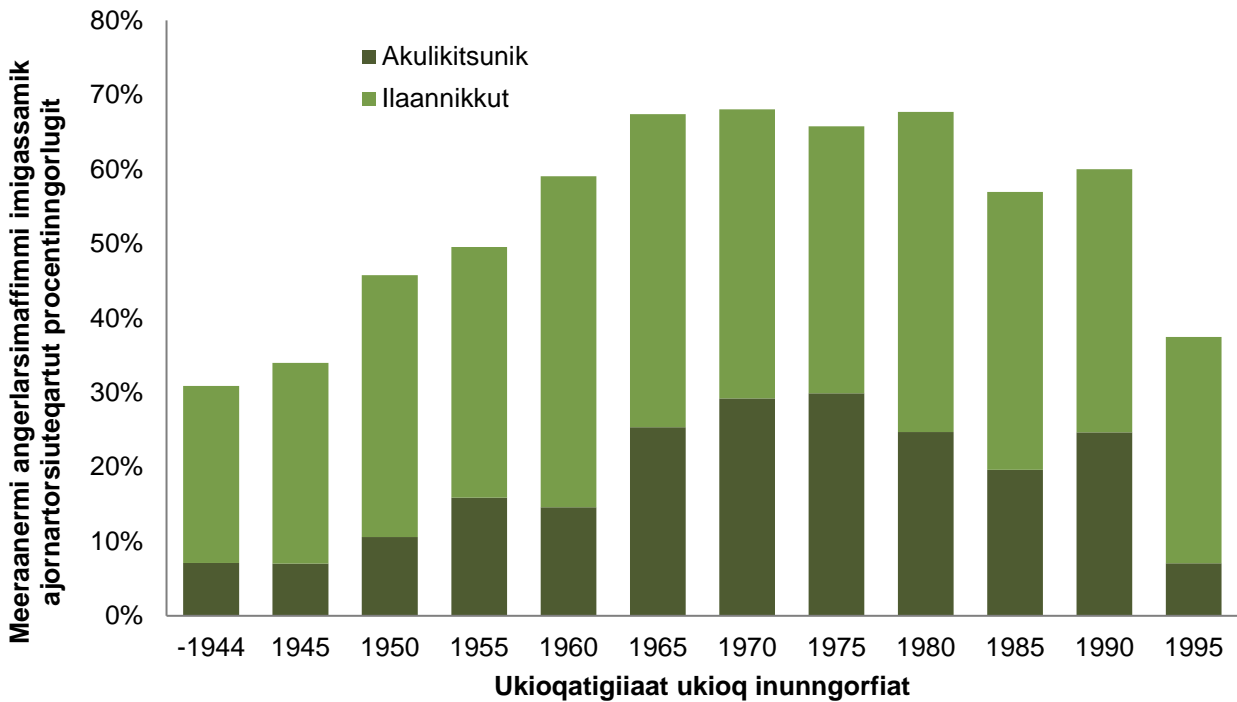
Tamanna 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi uppersineqarpoq.

Paasissutissanili nutaani pitsannguuteqarneranut ersiuteqarpoq. 2014-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi, 1990-imi

tamatumaluunniit kingorna inunngortut nakuuserfigineqarnermit, kinguaassiuutitigut innarligaanermi meeraanermilu imigassamik ajornartorsiuteqarnermit artorsaatissinneqarnerat annikilliarortutut isikkoqarpoq. Pitsaasumik ineriartormerup aalajangersumik oqaatigisinnaanissaanut kinguaariinnit 1990-ineersunit naammattunik peqataasoqarsimannginnera unammilligassaasimavoq, maannali tamanna periarfissanngorpoq. 1995-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortut, kinguaariinnit 1970-ikkunni 1980-ikkunnilu inunngortunit annikinnerusumik meeraanermi angerlarsimaffimmi pissutsini ilungersunartuni peroriartorsimasut, ataani inernerit takutippaat.

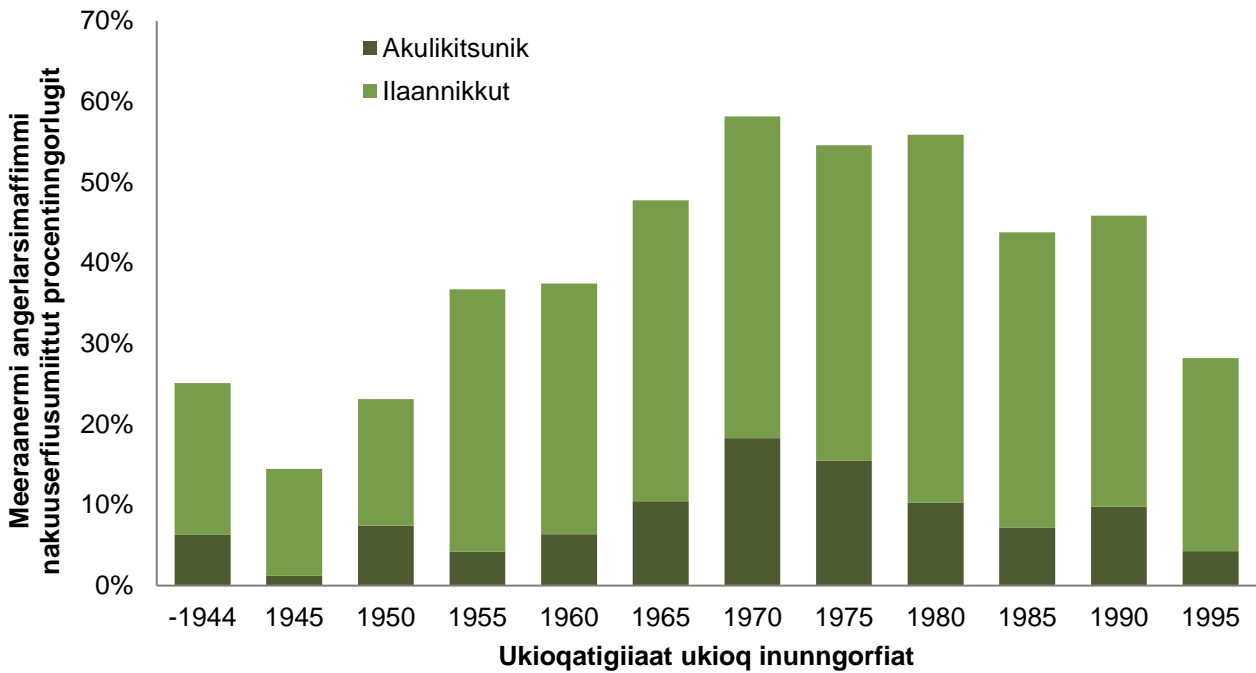
3.1 Meeraanermi angerlarsimaffimmi pissutsit ilungersunartut

Takussutissiami 3.1-imi 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut ukioqatigiiaat ukioq inunngorfiat -ukiunik tallimanik akunnilerlugu- agguataarneqarput. 1965-imiit 1990-imit inunngortut ataatsimut oqaatigalugit nikingassuteqangaanngillat meeraanermilu angerlarsimaffimmi, akulikitsunik ilaannikkullu imigassamut tunngatillugu ajornartorsiutinik misigisaqarsimasut amerlaqatigiingajallutik. 1995-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortuni, angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarfiusumi peroriartorsimanerartut ikinnerupput. Taakkunannga aamma ikinneroqisut ajornartorsiorajunnerarput. Siulianut akerliusumik ukiukinnerit 15-iinnarnik ukiulinnik ilaqarput. Taamaalilluta 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinitsinni, peroriartormi inuttut atukkatigut pitsannguutit ilaat, meeqqat inuusuttullu siornatigumut naleqqiullugu ullumikkut misigisaattut isikkulinnik pissarsineruvugut. Pitsaasumik ineriartortoqaraluartoqmisissuinerme peqataasuni nukarlerni imigassamik ajornartorsiorfiusumi peroriartortut suli pingajorarterutaat sinneqarput (37%). Meeqqat toqqissisimallutik pitsaasumillu peroriartornissaat qulakkeerniarlugu siusissukkut iliuuseqarneq isumaginnittoqarfiillu akimorlugit iliuuseqarnerit siunissami ineriartormermit suli aalajangiisuupput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.1. Ukioqatigiiaani ukioq inunngorfik naapertorlugu meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=2076.

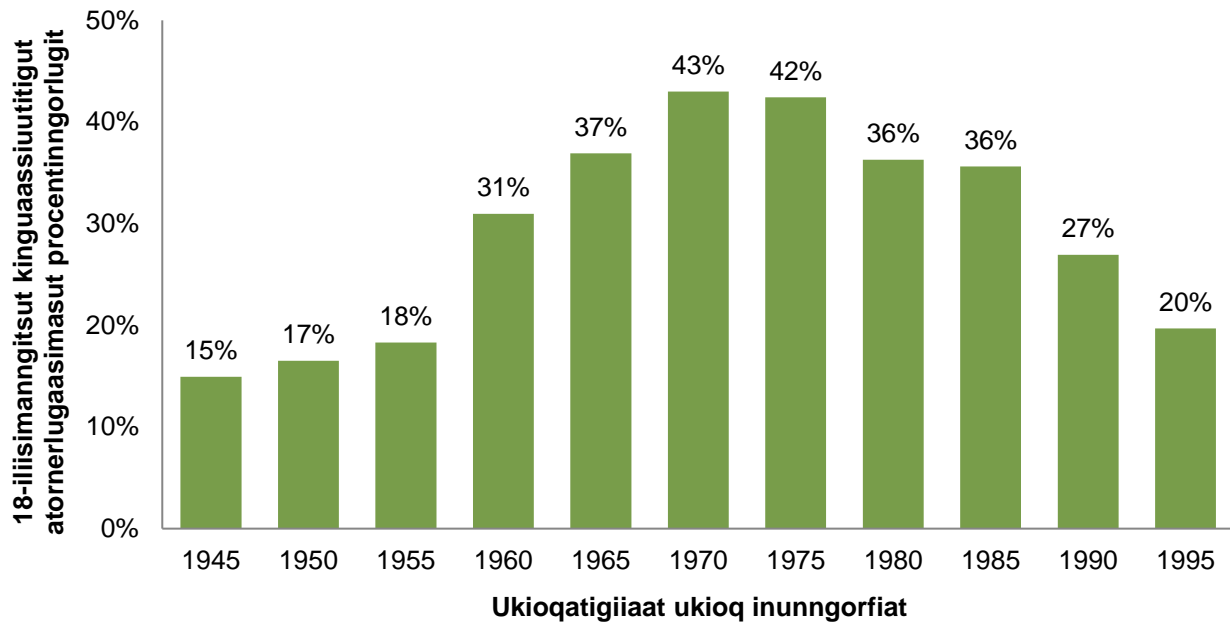
Takussutissiami 3.2-mi meeraanermi angerlarsimaffimmi nakuuserneq ukioqatigiiaat ukioq inunngorfiat ukiunik tallimanik akunnilerlugu takutinneqarpoq. Tassani meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiorfiusunisut ineriartorneq takuneqarsinnaavoq, tassani aamma ukiukinnerit 1995-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortut akornanni nakuusertoqarajunneraasut ikileriangaatsiarput. Sulili misissuinerimi ukioqatigiiaani ukiukinnerit 28%-ii angerlarsimaffimmi ilaannikkut akulikitsunilluunniit nakuuserfiusumi peroriartorsimapput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.2. Ukioq inunngorfik naapertorlugu meeraanermi angerlarsimaffimmi nakuusernermik ajornartorsiuteqarneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaaq. N=1792.

1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq, kinguaassiuutitigut innarliinernut tunngatillugu, nuna tamakkerlugu innuttaasuni misissuinerni kisitsisinik katersiviusuni siullersaavoq. Kingorna innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit (Dahl-Petersen et al., 2016) illoqarfinnilu atuartut annerit akornanni misissuinerit (Pedersen & Bjerregaard, 2012) meeqqanut inuusuttunullu kinguaassiuutitigut innarliinerit imal. kinguaassiuutitigut nakuuserfiginninnerit annertuumik atugaanerisa allannguuteqannginnera uppersarsivaat. Kinguaassiuutitigut innarliinerit akiorniarlugit Naalakkersuisut 2018-imiit 2022-imut iliuusissatut siunniussatut qanittukkt saqqummiussaanni Killiliisami, 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq- pingaartumik anguniagassatut siunniussani pingaarnerni pingasuusuni, marluk naliliiviginnissinnaanermut misissuinerit atornerarsinnaapput; (siulleq) ukiuni tallimani tulluuttuni 15-imiit 29-inut ukiullit akornanni kinguaassiuutitigut innarliinerit ikilisinnissaat atugaajunnaarsinneqarnissaalu, kiisalu (aappaattut 2022-ip meeqqanik inuusuttunullu kinguaassiuutitigut innarliiffiunngitsunngortinnissaa siunertaralugu ukioqatigiiaat ukiuni inunngorfiini tamani kinguaassiuutitigut innarlikkat ikilisinnissaat. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi 15-imiit 29-inut ukiullit 24%-ii 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut tunngasumik sammisaqarnissamat pinngitsaalineqarsimaneraput imal. pinngitsaaliniarneqarsimaneraput. 15-imiit 17-inut ukiullit 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarlerneqarsinnaanerat soorunami suli navianaateqarpoq, inuusuttulli qanoq amerlatigisut iliuusissatut siunniussap atuutilersinneqarnerani kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimanerannut kisitsisit ilisimatuussutsikkut uppersarsisaq aallaaviussaaq pitsaasoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.3 naapertorlugu 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarlikkat pingaartumik 1970-ip 1989-illu akornanni inunngortunut sanilliullugit 1995-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortut akornanni ikinnerupput. 1995-imi tamatumaluunniit kingorna inunngortut akornanni 20%-it meeraanermi kinguaassiuutitigut innarligaasimapput (18-iliitinnatik), 1970-imiillu 1979-imut inunngortut akornanni 40 %-it sinneqarlutik.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.3. Ukioq inunngorfik naapertorlugu 18-iliisimannngitsut kinguaassiuutitigut innarlugaasimasut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=1686.

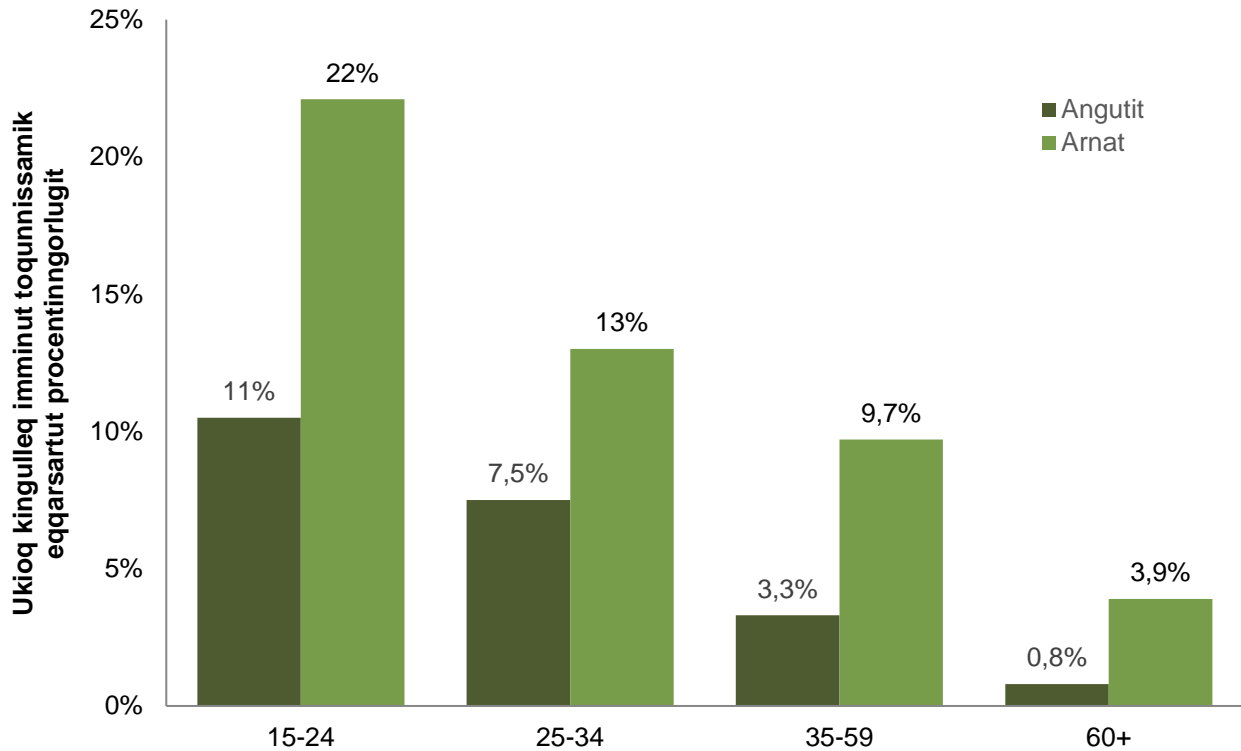
Uttuummit, ullutsinni pissutsinik ersersitsinerusumit, peqataasut angerlarsimaffimmi 18-it inorlugit ukiulinnik meerartalimmi, imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasut amerlassusaannut tunngasumit takutinneqarpoq. 2018-imi uuttuut taanna 39%-iuvoq, taamaalillutik peqataasut 1995-ip kingorna inunngortunit, meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaaneramik misigisaqarsimasunit, amerlassutsimikkut nikingassuteqangaangillat. Imigassaq pillugu apeqqutinik allanguineq pissutaalluni uuttuut siulliini innuttaasut peqqisusaannik misissuisitsinernut assersuunneqarsinnaangilaq. Peqataasut angerlarsimasunik meerallit peqatasunut allanut sanilliullugit taakku akornanni ukiumikkut suaassutsimikkullu assigiinngissutaannut nalimmassakkat, nalinginnaasumik annikinnerusumik ajornartorsiutitalimmik imigassartoriaaseqarput. Taamaalillutik 6%-iinnaat allanut 11%-inut sanilliullugit annertuumik atuisuupput, 27%-illu qaammat kingulleq pisumi aalajangersimasumi ataatsimi peqataasut allat akornanni 41%-inut sanilliullugit imertarfiit tallimat nalinginik annertunerusumilluunniit imigassartorsimapput. Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaaneq inoqtigiinni meerartalinni 36%-iuvoq inoqtigiinnilu meerartaqanngitsuni 50%-iulluni, hashimillu akuttunngitsunik atuinermi meerartalinni 12 %-iuvoq meerartaqanngitsuni 15%-iulluni.

3.2 Imminut toqunnissamik eqqarsarneq imminullu toqoriarneq

1970-kkunniilli nunatsinni imminut toquttut agguaqatigiissillugit amerlassusaat qaffasittuaannarpoq. 1970-kkunni Imminut toquttoqartarnera amerleriaateqarneranniit ullumikkut allanngungaangilaq, nunalli immikkoortuini assigiinngissutsit allannguuteqarput, taamaalilluni ullumikkut imminut toquttut Nuummi ikinnerpaapput Tunumilu Avanersuarmilu nunatsinni inoqarfiit avannarlarsaanni amerlanerpaallutik (Bjerregaard & Larsen, 2015). Ukioq kingulleq 18-it 29-illu akornanni ukiullit imminut toqoriartut amerlassusaat Inuuneritta II-mut uuttuutaavoq, kisitsillu taanna aamma taamatutaaq allanngorani qaffasittuarpoq tassalu innuttaasut peqqissusannik misissuisitsinerni kingullerni pingasuni 10% missigalugu (ilanngussaq 1).

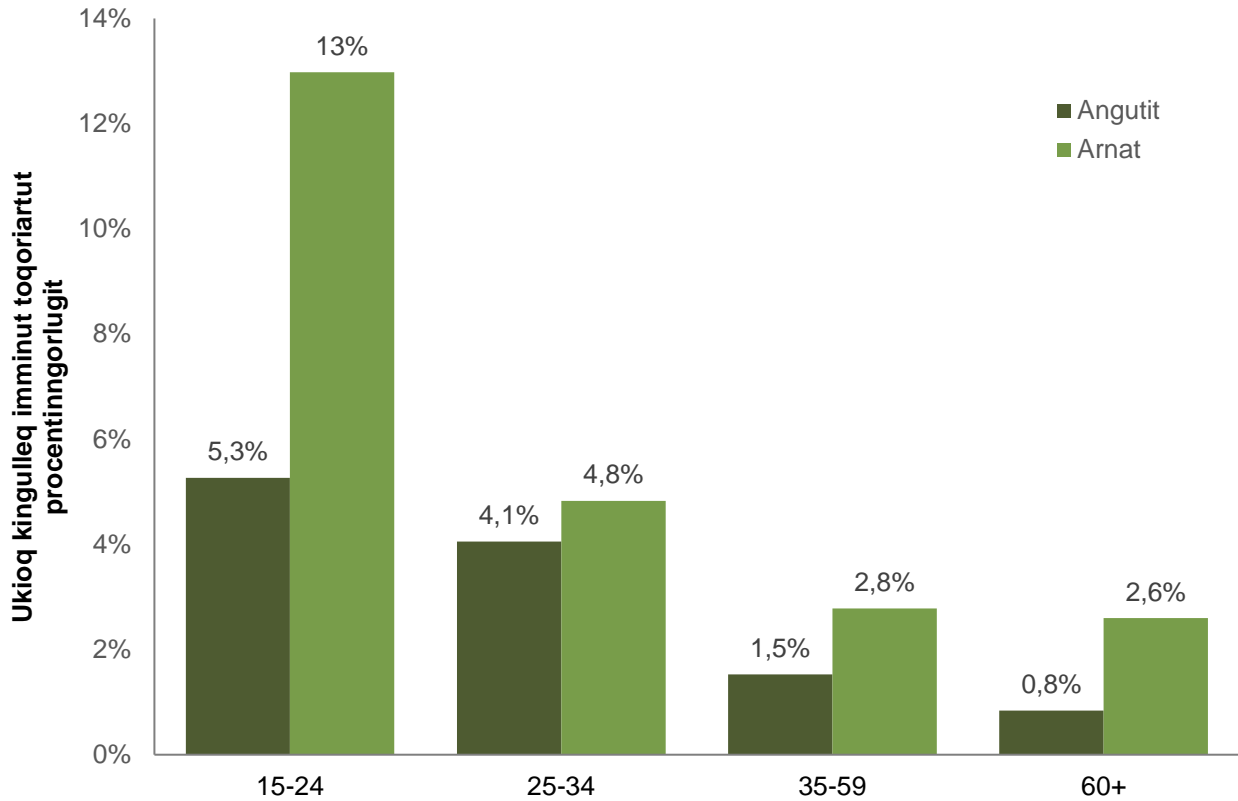
Innuttaasuni eqqarsartaatsikkut iliutsikkullu imminut toqunniartuuneq suaassutsikkut ukiutigullu pingaarutilinnik assigiinngissuteqarpoq. Ukioq kingulleq angutini arnanilu ukioqatigiiaani

assigiinngitsuni imminut toqunnissamik eqqarsarneq takussutissiami 3.4-mi takutinneqarpoq. Ukioqatigiiaani tamani ukioq kingulleq arnat angutitut sanilliullugit amerlanerusut imminut toqunnissaq eqqarsaatigaat, pingaartumillu arnat inuusuttut imminut toqunnissaq eqqarsaatigajussimavaat. Taakku sisamararterutingajaat ukioq kingulleq imminut toqunnissaq eqqarsaatigisimavaat (22%).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.4. Ukioq kingulleq imminut toqunnissamik eqqarsartut angutitut, arnanut ukioqatigiiaanullu agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=2066.

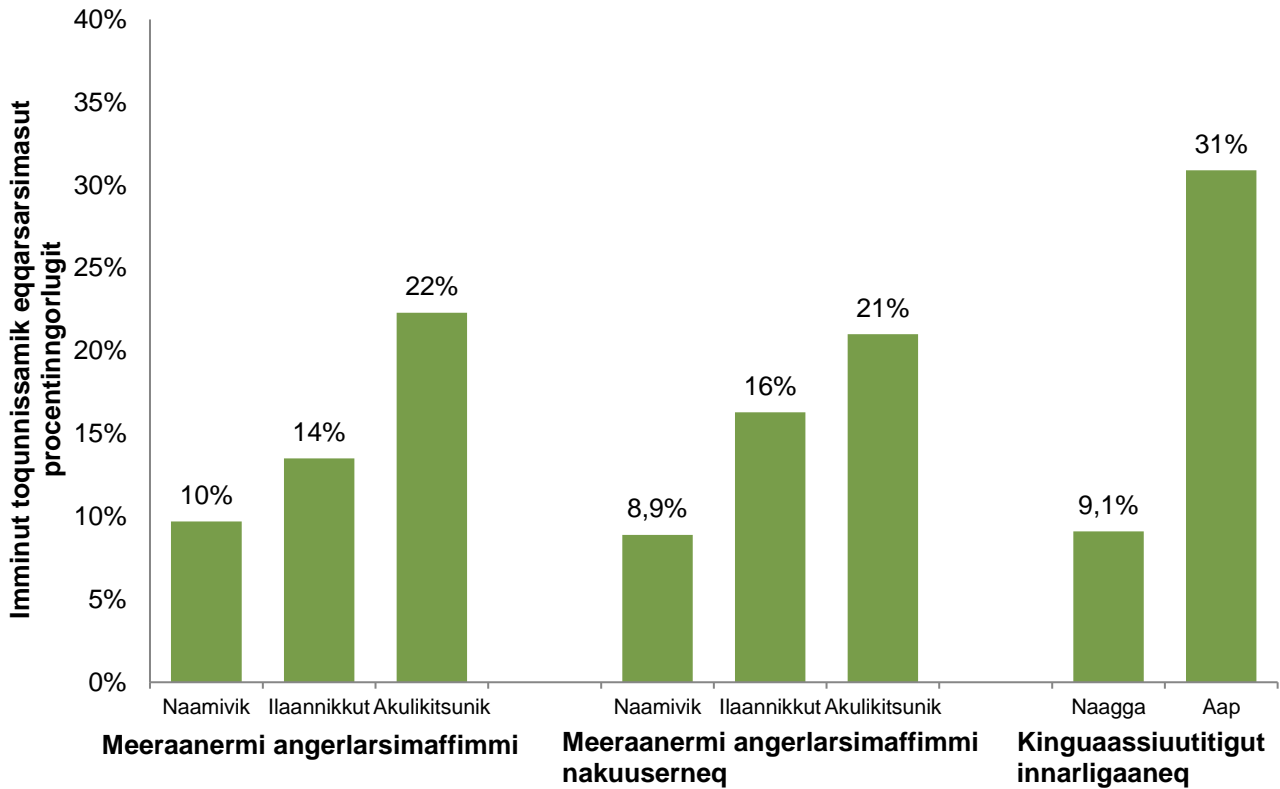
Ukioq kingulleq imminut toqoriartut imminut toqunnissamik eqqarsartuniit ikinnerupput, angutilli arnallu ukioqatigiiaallu akornanni aamma taamaallutik. Ukioq kingulleq pingaartumik arnat inuusuttut 15-iniit 24-inut ukiullit imminut toqoriarsimapput (13%). Ukioq kingulleq angutit inuusunnerpaat akornanni 5,3%-it imminut toqoriarsimapput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.5. Ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriartut ukioqatigiiaanut suaassutsimullu agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=2066.

3.3 Peroriartornermi pissutsit kingornalu imminut toqunnissamik eqqarsarneq

Meeraanermi pissutsit ilungersunartut kingusinnerusukkullu imminut toqunnissamik eqqarsarnerup ataqatigiinnerat siuliani misissuinerit takutippaat. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi aamma taamaappoq. Meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq nakuusernerlu pingaartumilli meeraanermi inuusuttuunermilu kinguaassiuutitigut innarligaaneq, imminut toqunnissamik eqqarsarnerup annertuumik atugaaneranut attuumassuteqartoq takussutissiami 3.6-imi takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.6. Peroriatornermi pissutsit kingornalu imminut toqunnissamik eqqarsarsimaneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut, suaassusaannut taamaaqataannullu allanut nalimmassakkat. Nunap immikkoortuini sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsukkat. N=1646-1985.

Naatsorsuutigisatut meeraanermi pissutsit ilungersunartut assigiinngitsut taakku pingasut annertuumik imminnut qalleraapput, takussutissiamili kisitsisit patsisaasunut marlunnut allanut nalimmassagaallutik. Taamaalilluni ass. kinguaassiuutitigut innarliinermut atatillugu imminut toqunnissamik eqqarsarneq naatsorsueqqissaarnermi ukiunut, suaassutsimut, imigassamik ajornartorsiuteqarnermut nakuusernermullu nalimmassagaavoq. Imminut toqunnissamik eqqarsartut imigassamik ajornartorsiuteqarnerup akulikissusaa kinguaassiuutitigullu innarligaasut amerlisut tabelimi 3.1-imi itisilerlugit takutinneqarpoq. Peqataasut 515-it akornanni, meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaanerani misigisaqarsimangitsuni kinguaassiuutitigullu innarligaasimangitsuni 172-it ilungersunartunik taakkunannga marlunnik atugaqartitaasimasunut 46%-inut sanilliullugit 10%-it inuunermi arlaatigut imminut toqunnissamik eqqarsarsimapput.

Tabeli 3.1. Peroriatornermi ilungersunartunut tunngatillugu (imigassaq kinguaassiuutitigullu innarligaaneq) imminut toqunnissamik eqqarsarsimaneq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut, suaassusaannut nakuusernermullu nalimmassagaq. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=1614.

Meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassap ajornartorsiutaanera	Kinguaassiuutitigut innarliisoqannngitsaq	Kinguaassiuutitigut innarliisoqartoq
Naamivik	10% (n=515)	28% (n=159)
Ilaannikkut	13% (n=411)	35% (n=187)
Akulikitsunik	20% (n=170)	46% (n=172)

4 Aanngajaarniutit tupatornerlu

4.1 Imigassaq

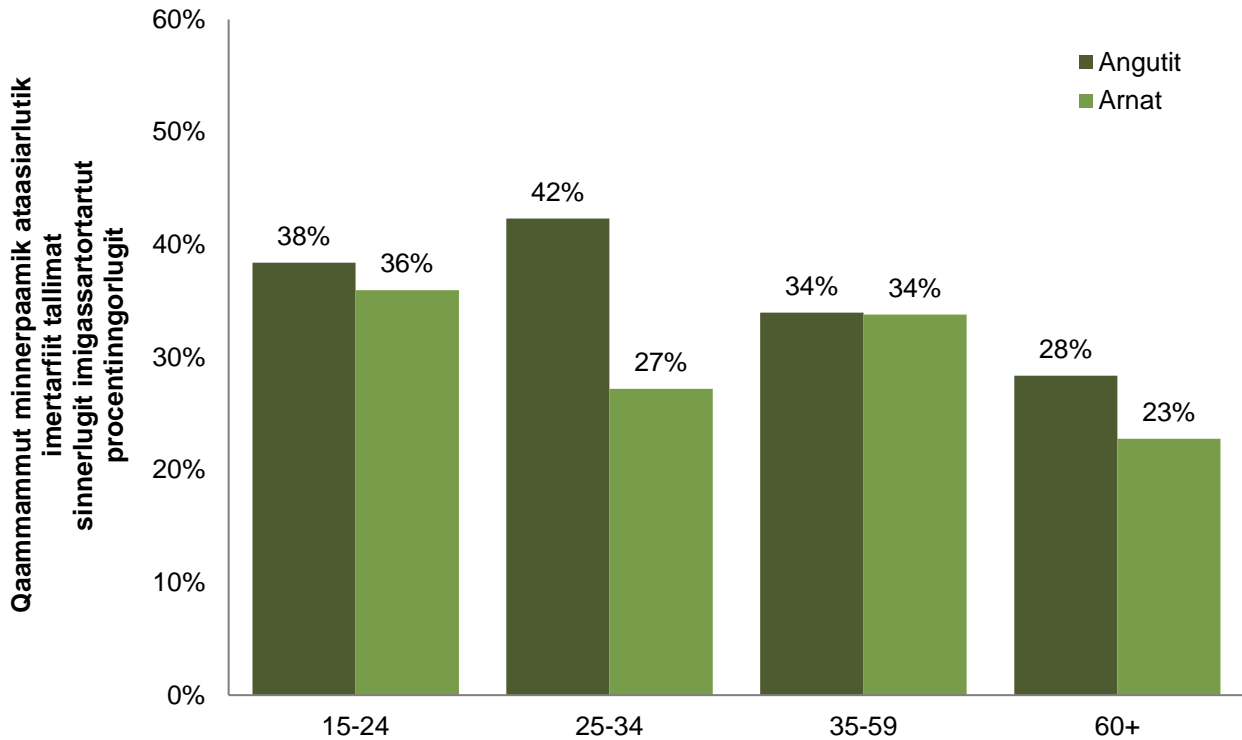
Innuttaasut imigassamik atuinerannut uuttuut pingaarneq tassaavoq Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfimmit imigassat eqqussat pillugit ukiumoortumik nalunaarusiaq. Kisitsisit taakku tunngavigalugit, 1987-imi imigassanik agguaqatigiissillugit 14-ileereersimasuni 22,2 literip nalinganik eqqussisoqarsimaneragut, atuinerup qaffasinnerpaaffianiit 2018-imi 7,4 literinut appariaat takuneqarsinnaavoq (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2019). Imigassalli eqqussat kisitsisitaat, innuttaasut katitigaanerannik, nunap immikkoortuini imal. inuit ataasiakkaat atuinerisa assigiinngissutaannik takutitsinngitsut, imigassamik atuineranut missingersuutitut ataatsimut isiginnittorujussuupput.

Kalaallit Nunaanni arnanut, sap. ak. imertarfiit arfineq marluk sinnerlugit imigassartunnginnissaq innersuussutaavoq, angutinulli imertarfiit 14-it sinnerlugit imigassartunnginnissaq innersuussutaalluni. Imigassartornermi ataatsimi imertarfiit sisamat sinnerlugit imigassartunnginnissaq, PAARISAp Max4Tassa-mik qulequtsikkami paasititsiniaanerani oqariartuutaasoq (Peqqik, 2019) innersuussutaavortaaq. Imigassaq pillugu inatsit nutaaq imigassamut tunngatillugu kinguneqarluartumik -pingaartumik imigassap takussaaneranut, pissarsiarisinnaaneranut pilerisaarutaanerannullu killiliinissamut innersuussutinut tunngatillugu, WHO-mit innersuussutinik tunngaveqartoq, 2018-imi marsip ulluisa aallaqqaataanni atuutilersinneqarpoq. Pisiniarfinni imigassat assersimatinnissaat, imigassanik pisequsaarinerup inerteqqutaalernissaa imigassamillu sassaallertarnerup qanoq ilinerani pisinnaanera pillugit maleruagassat allanngornerat, inatsisip nutaap nassataraa (Naalakkersuisut, 2018).

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi 19%-it imigassartunngisaannarsimapput, 40%-it annerpaamik qaammammut ataasiarlutik imigassartortarput, 29%-it qaammammut marloriarlutik sisamariarlutilluunniit imigassartortarput, 9%-it sap. ak. marloriannikkunik pingasoriarlutik imigassartortarnerartut, 3,1%-it sap.ak. sisamariarlutik akulikinnerusunilluunniit imigassartortarnerarput.

Aalakoorniutigalugu imigassartorneq

Aalakoorniutigalugu imigassartorneq nunarsuaq tamakkerlugu maleruagassiaq tunngavigalugu imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugilluunniit imigassartornertut nassuiarneqarpoq. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi aalakoorniutigalugu imigassartornerup nassuiaatitaa siuliani innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni aalakoorniutigalugu imigassartortarnerup, imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartornertut nassuiarneqarneraniit allanngortinneqarpoq. Taamaammatt siuliini misissuinernit kisitsisinik toqqaannartumik assersuussisinnanngilagut. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi 34%-it minnerpaamik qaammammut ataasiarlutik imigassartornermi ataatsimi imertarfiit tallimat sinnerlugilluunniit imigassartortarput. Takussutissiami 4.1-imi minnerpaamik qaammammut ataasiarlutik imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortut ukiuinut suaassusaannullu agguataarneqarnerat takutinneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.1. Qaammammum minnerpaamik ataasiarlutik imertarfiit tallimat sinnerlugit imigassartortartut suaassusaannut ukiuinullu agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=1731.

Ukioqatigiiaat 35-it 59-illu akornanni ukiullit eqqaassanngikkaanni angutit arnaniit amerlanerulaartut minnerpaamik qaammammum ataasiarlutik imertarfiit tallimat sinnerlugilluunniit imigassartortarput. Aalakoorniutigalugu imigassartortartut amerlanersaat angutit 25-iniit 34-inut ukiullit (42%) akornanniipput. Angutit arnallu amerlasuut- utoqqaalli akornanni ikinnerpaat- taama imigassartoriaaseqarput.

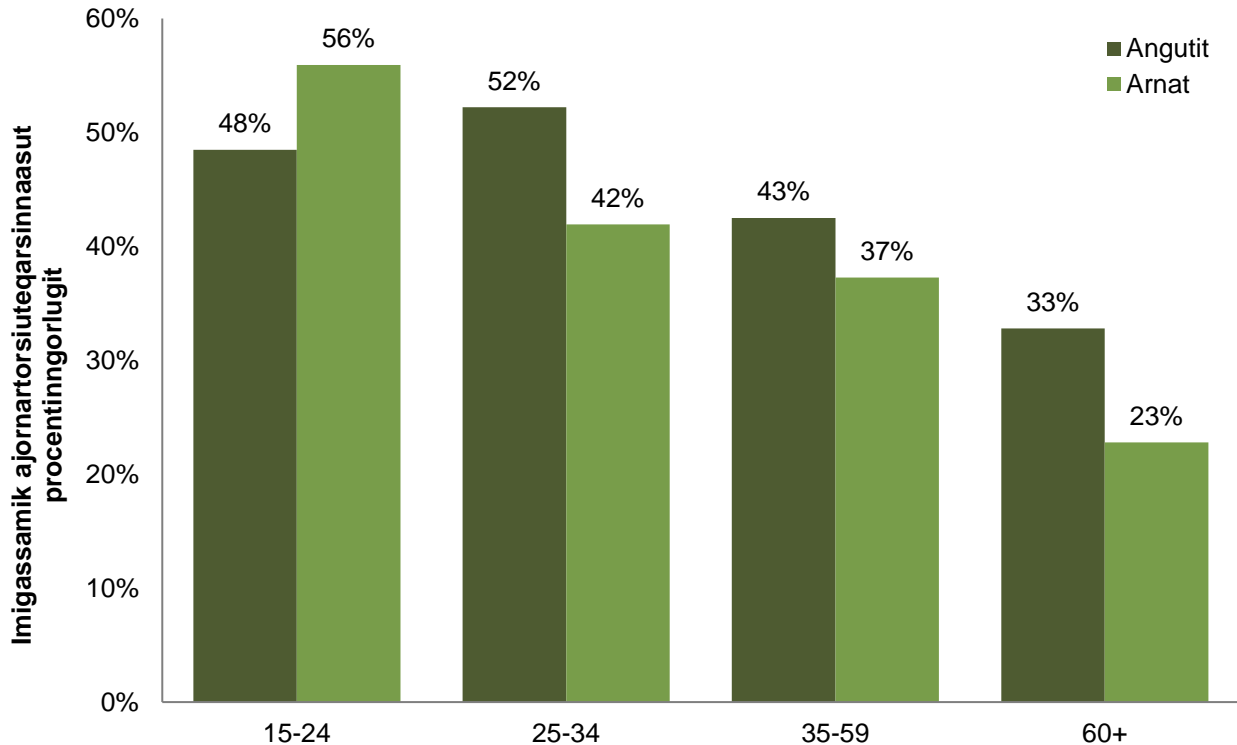
Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaaneq

Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaaneq The Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) (Saunders et al., 1993) atorlugu nassuiarneqarpoq. AUDIT tassaavoq nunarsuaq tamakkerlugu napparsimmaviit avataanni innuttaasunik peqqissaanermi, imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misissuineri uuttuutitut akuerisaq WHOmit inerisagaq, innuttaasunuttaaq atorneqarsinnaasoq. Imigassamik atuneq, imigassartoriaaseq imigassamullu tunngatillugu ajornartorsiutit pillugit apeqqutit tunngavigalugit imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaaneq AUDIT-atorlugu aalajangerneqartarpoq Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaaneq, apeqqutit imigassamik atuinermut, imigassartoriaatsimut imigassamut atatillugu ajornartorsiutit tunngavigalugit, AUDIT-imit aalajangiivigineqartarpoq. Arnani arfineq marlunniit 15-inut pointequeq, angutinilu arfineq pingasuniit 15-inut pointequeq annertuumik atuinertut nassuiarneqarpoq. 16-iniit 19-imut pointequeq ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnermik takutitsivoq, suaassutsinilu tamani 19 sinnerlugit pointequeq imigassamik pinngitsuuisinnaajunnaarsimanermik takutitsilluni (Babor et al., 2001; Bjerrum et al., 2010). Tabeli 4.1 naliliinerup inernera Sundhedsstyrelsimiit Dansk Selskab for Almen Medicinimiillu inassuteqaatitalik (Babor et al., 2001; Bjerrum et al., 2010) tunngavigalugu immikkoortunik assigiinngitsunik pinngorsinnaasunik naatsumik ataatsimut takussutissiiavoq.

Tabeli 4.1. Imigassamik atuinermi immikkortunik assigiinngitsunik misissuinermi sakkugineqartartoq AUDIT tunngavigalugu naatsorsukkat.

AUDIT-ip inernera	Sundhedsstyrelsen innersuussutai tunngavigalugit nassuiaaneq
0-6 arnanut 0-7 angutinut	Ajoqusiisinnaanngitsumik atuiineq
7-15 arnanut 8-15 angutinut	Annertuumik atuiineq , sivikitsumik akulerunnikkut ikiorsiivigineqarsinnaasoq.
16-19	Ajoqusiisinnaasumik atuiineq , sivikitsumik akulerunnermik nakorsaatilluunniit atorlugit nakorsartinnissamik piumasaqaatalik
20-40	Pinngitsuuisinnaannginneq , sukumiinerusumik katsorsartinnissamik piumasaqaatalik. Pinngitsuuisinnaannginneq 20-it inorlugit naliliivigineqarnermi akuerinngitsoorneqarsinnaanngilaq

Siuliini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarnerup uuttuut CAGE atorlugu uuttukkap (Dahl-Petersen et al., 2016) nassuiarnerata akerlianik, misissuinermi matumani ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarnermi AUDIT-imik tunngaveqartumi kisitsit ataatsimut isiginninnerusoq naapertorlugu naatsorsorpagut (tabeli 4.1). Taamaammatt ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarnermut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit siuliini kisitsisit, 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri kisitsisinut assersuunneqarsinnaanngillat.

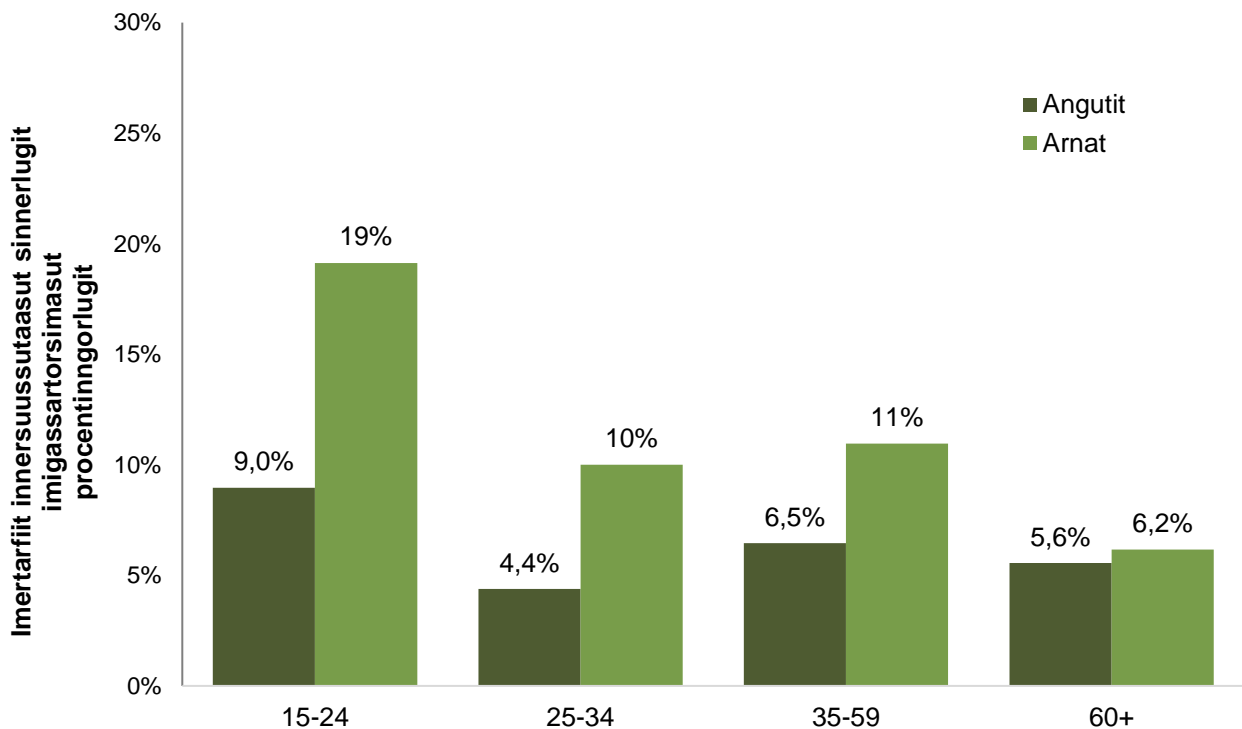
Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.2. Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasut suiaassusaannut ukiuinullu agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaaq. N=1681.

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi 58% -it ajoqusiinngitsumik imigassamik atuipput, 32%-it annertuumik atuipput, 5,9%-it ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarput 4,7%-illu imigassamik pinngitsuuisinnaanatik. Imigassamik annertuumik atuisut, ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit pinngitsuuisinnaanngitsullu imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasut ataat simut taaneqartarput. Taamaalilluni annertuumik atuisut, ajoqusiinnaasumik atuisut pinngitsuuisinnaanngitsullu ataat simut suaassusaannut ukiuinullu agguataarneqarnerat takussutissiami 4.2-mi takuneqarsinnaavoq.

Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasut suaassutsimikkut ukiumikkullu assigiinngissuteqarput. Angutit katillutik 43%-ii imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasut, arnat 38%-iupput. Imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasuni 15-iniit 24-inut ukiullit akornanni arnat amerlanerpaallutik 56%-iupput arnallu utoqqaanerusut akornanni 23%-iullutik ikinnerpaajupput. Ukioqatigiiaani inuusunnerpaat ilanngunnagit, ukioqatigiiaat akimorlugit imigassamik ajornartorsiuteqarsinnaasuni angutit amerlanerupput.

Kalaallit Nunaanni imigassartugarisinnaasanut killiliussat

Imigassartornermi killiliussassatut innersuussat imigassamik arnani sap.ak. imertarfiit arfineq marluk angutinilu 14-it sinnernagit atuinertut nassuiarneqarput. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut sap.ak. ingerlanerani nalinginnaasumik imertarfiit qassit imertarneraat oqaatigeqquneqarpoq. Nammineq nalunaaruteqarneq taanna naapertorlugu 8,8%-it killiliussassatut innersuussutinik sippuipput. Takussutissiami 4.3-mi inuit taama uuttuinikkut killiliussassatut innersuussutinik qaangiisut suaassusaannut ukiuinullu agguataarneqarnerupput.

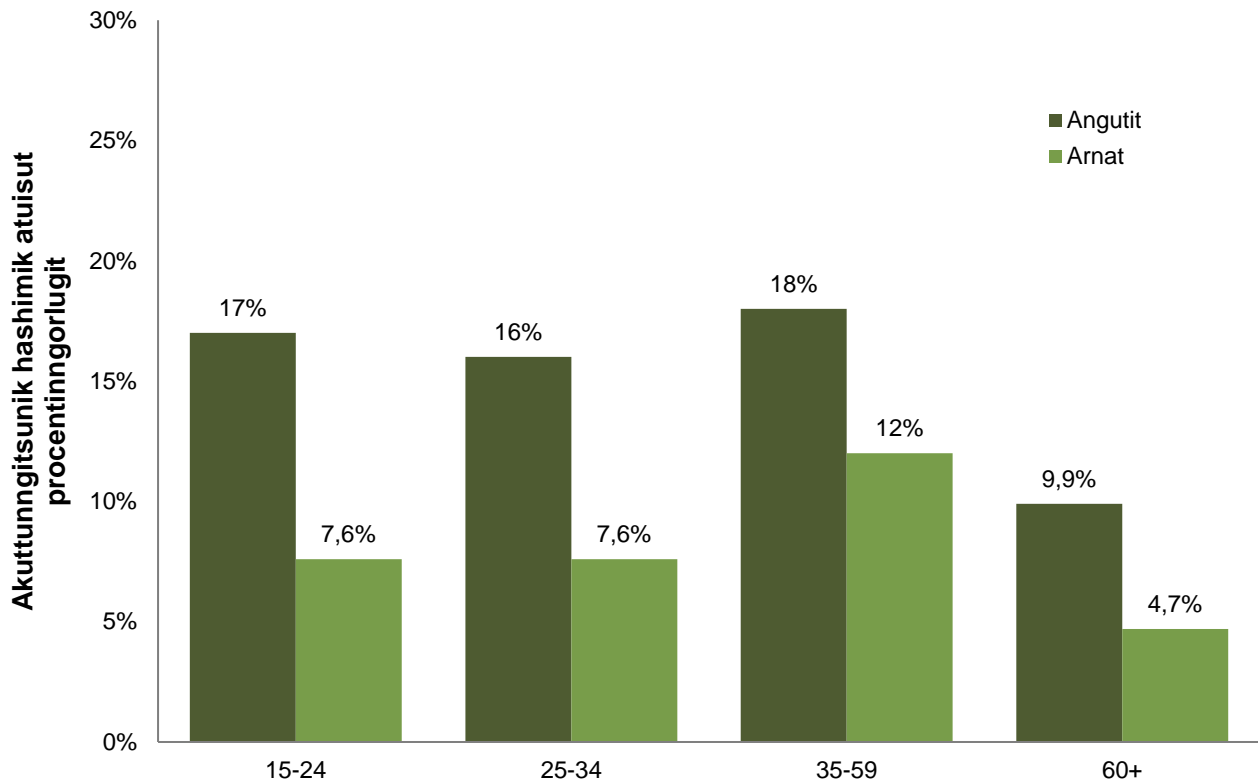

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.3. Sap. ak. imertarfiit innersuussutaasut sinnerlugit imigassartortartut suaassusaannut ukiuinullu agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=1694.

Imigassartornermi killiliussassatut innersuussutaasunik qaangiisut suaassutsimikkut ukiumikkullu assigiinngissuteqarput. Arnat akornanni amerlanerpaanerat, ilaatigut killiliussat angutiniit appasinnerunerannik takutitsivoq. Arnat 15-iniit 24-inut ukiullit imigassartornermi killissatut innersuussutaasunik qaangiisut amerlanerupput (19%). Angutinissaaq ukioqatigiiaani 15-iniit 24-inut ukiulinni amerlanerpaapput (9,0%).

4.2 Hashi

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasuni 37%-it ataasiarlutik qassikattannguariatilluunniit hashimik pujortarneqmisilissimanerarpaat, 21%-illu qasseeriarlutik hashimik pujortarsimanelutik. Katillugit 70%-it ukioq kingulleq hashimik pujortarsimangillat 8,3%-illu qaammammut ataasiarnermiit qaqutiguunerusumik hashimik pujortarsimapput. Katillugit 8,7%-it qaammammut ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit-, 2,4%-it sap.ak. ataasiarlutik-, 6,4%-it sap.ak. ataasiaannaratik 3,8%-illu ullut tamaasa imal. ullut tamangajaasa hashimik pujortarsimanelarput. Takussutissiami 4.4-mi akuttunngitsunik hashimik atuisuunerartut suaassusaannut ukiuinullu agguataarneqarnerat takutinneqarpoq. Akuttunngitsunik atuneq qaammammut ataasiarluni akulikinnerusunilluunniit hashimik pujortartarnertut nassuiarneqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.4. Akuttunngitsunik hashimik atuisut suaassusaannut ukiuinullu agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=1847.

Hashimik akuttunngitsumik atuisut suaassutsimikkut ukiumikkullu assigiinngissuteqarput. Hashmik akuttunngitsumik atuisuni angutit amerlanersaapput, ukioqatigiiaanilu inuusunnerpaani pingasuni amerlanersaallutik (16-18%) utoqqaat akornanni ikinnerpaapput. Ukioqatigiiaat akimorlugit angutit katillugit 15%-it akuttunngitsumik hashimik pujortartuupput. Arnani 35-it 39-illu akornanni ukiulinni amerlanersaapput (12%), ukioqatigiiaallu akimorlugit 9,2%-it akuttunngitsumik hashimik pujortartuullutik.

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut inuunerminni ass. imigassamik, hashimilluunniit atornerluinermut imal. aningaasanoorajunnermut katsorsartissimaneqarput. Peqataasuni 7%-it ataatsimut isigalugit, inuunerminni atornerluinermut katsorsartissimanelarput. Inuit akuttunngitsumik hashimik atuisut akornanni 22%-it atornerluinermut katsorsartissimapput, inuillu imigassamik atuisuusinnaasut akornanni 13%-it atornerluinermut katsorsartissimapput.

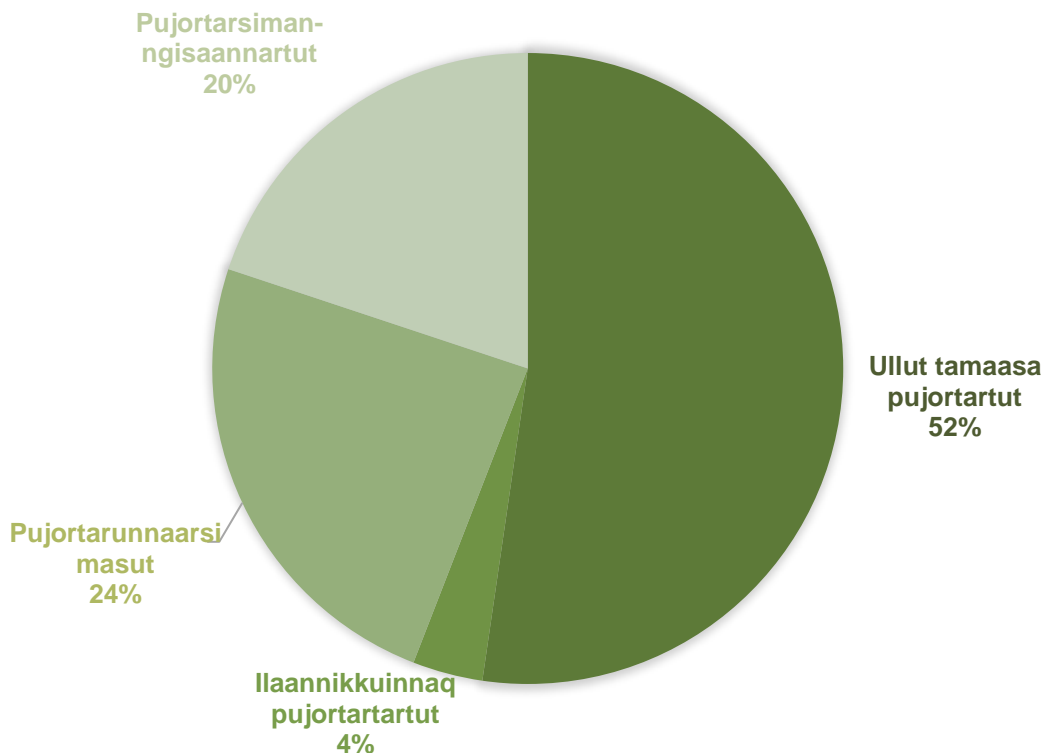
4.3 Tupatorneq

Tupatornerup peqqissutsimut ajortumik sunniuteqarnera ilisimaneqarluarpoq taamaakkaluartoq nunatsinni innuttaasut affaat suli tupatortuupput. Tupamik pujortarneq puakkut kræfteqalersarnermut, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernerumut puatsigullu anigugassaangitsumik nappaateqalernerumut- tamarmik ukiunut inuuffiusinnaasunut inuunerullu naleqassusaanut annertuumik sunniuteqartunut- toqqaannartumik attuumassuteqarpoq. Tupatorneq taamaalilluni innuttaasut peqqissusaannut annertuumik navianaataavoq.

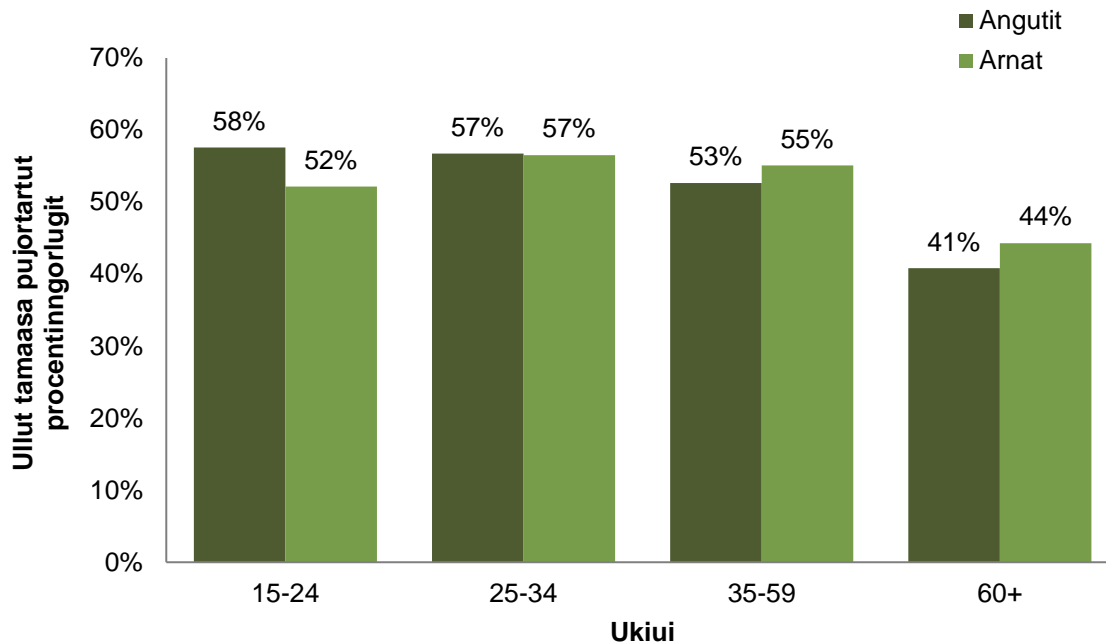
Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup, innuttaasuni iliuuseqarnikkut- ilaatigut tupatorunnaarnissamut siunnersuinikkut, klassit tupatorfiunngitsut tupalu pillugu inatsisiliornikkut ikilisinniarnerat, piffissami sivisuumi ukkappaa. Tupatorneq pillugu iliuuserisat pillugit takussutissaq tupatorunnaarnissamullu neqeroorutininik atuisinnaanermut periarfissat nalunaarusiami 'Tupatorunnaarnissamut ikiorneqarnissamik neqeroorutininik qulaajaaneq' (Ingemann et al., 2018) takuneqarsinnaapput. Inuuneritta II-mi tupatorneq iliuuseqarfissaavoq innuttaasunilu tupatortut killilernissaat anguniakkat ilagaat.

1993-imiit 2018-imut tupatortut amerlassusaat

2018-imi ullut tamaasa tupatortut nuna tamakkerlugu 52 %-iupput. Ullut tamaasa tupatortut ukiut qulikkaat kingullit ikilipput. Ullut tamaasa tupatortut 1993-imi 68%-imiit 2014-imi 57%-imut apparnerat, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit siuliini kisitsisit takutippaat. Siuliini misissuinernut sanilliullugit 2018-imi 55%-imut appariaqqipput. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi -siuliini misissuinernisuut- ullut tamaasa tupatortuni angutit arnallu assigiinngissuteqanngillat (titartaganngorlugu takussutissiaq 4.5).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.5. Ullut tamaasa pujortartut, ilaannikkuinnaq pujortatut, pujortarunnaarsimasut pujortarsimanngisaannartullu amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Innuttaasut 2018-imi katitigaanerannut uuttuussaq. N=2534.

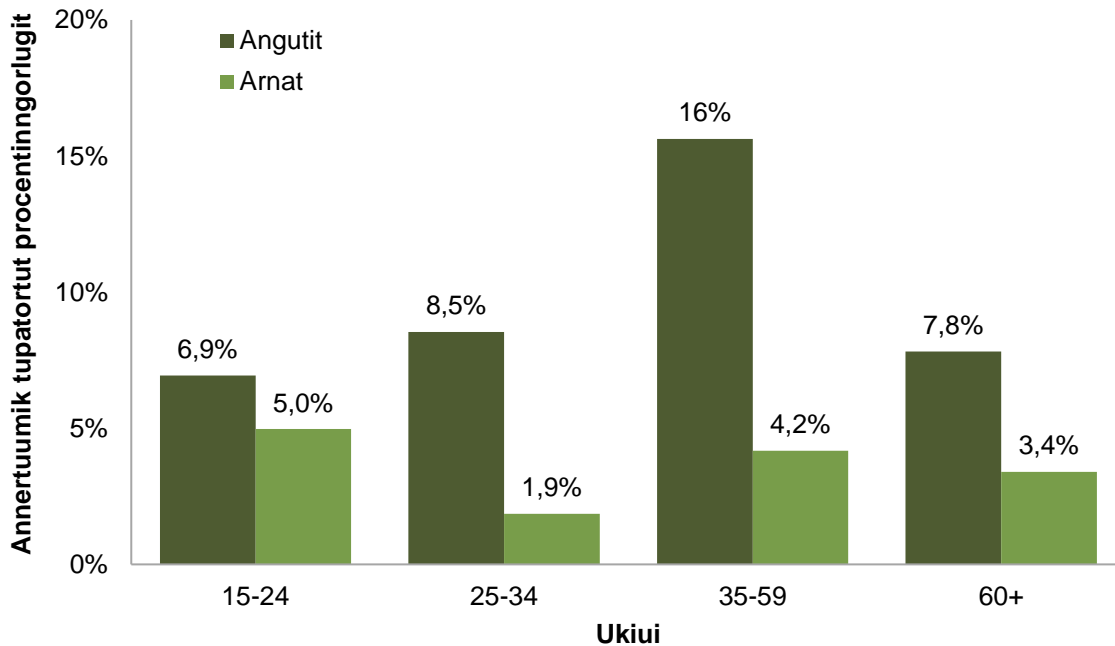
Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.6. Ullut tamaasa pujortartut suaassusaannut ukiuinullu agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Sumiiffinni assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsugaq. N=2534.

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi ullut tamaasa pujortartut ukioqatigiiaat akornanni amerlassusaat assigiinngissuteqartoq, angutilli arnallu akornanni assigiinngissuteqanngitsoq takussutissiami 4.6-imi takuneqarsinnaavoq. Ullut tamaasa pujortartut ukioqatigiiaani inuusunnerpaani amerlanerpaapput.

Tupatoriaaseq

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi 20%-it tupatunngisaannarnerarput 24%-illu tupatortarnikuunerarlutik. Ullut tamaasa cigarettit 15-it sinnerlugit tupatortut annertuumik tupatortutut nassuiarneqarput. Misissuinermi matumani paasisat, 2014-imi innuttasut peqqissusaannik misissuisitsinermi paasisat assigiinngajappaat. Angutit akornanni annertuumik tupatortut 11%- iupput arnanilu 3,8%-iullutik. Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.7 naapertorlugu annertuumik tupatortut amerlanersaat 35-iniit 59-inut ukiullit akornanniipput (16%).

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfiup tupanik eqqussuineq nakkutigaa 2019-imilu marsi qaammat 2018-imi tupa pillugu naatsorsueqqissaarnermi kisitsisit saqqummiullugit. Tupanik imusassanik cigarettinillu nalinginnarnik eqqussuineq 2009-miit 20%-imik appariaateqarsimavoq (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2019). Appariaat taanna misissuinerup matuma inernerinut naapertuulluarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.7. Annertuumik tupatorlut suaassusaannut ukiuinullu immikkoortitikkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutaasut eqqarsaatigalugit naatsorsukkat. N=2534.

Angerlarsimaffimmi killilersukkamik tupatorneq

Tupamikpujormiutitaaneq peqqissutsumut annertuumik navianaateqarpoq, 2010-miillu kikkut tamarmik ornissinnaasaanni tupatorneq nunatsinni inerteqqutaalerpoq. Peqataasut amerlanersaasa (80%) taamaalillutillu 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermiit (76%) amerlanerusut angerlarsimaffimmini tupatorneq killilersugaasoq oqaatigaat. Peqataasut affaasa (51%) angerlarsimaffitsik tupatorfiunngitsaq oqaatigaat. Tupaallannanngitsumik ullut tamakkiallugit tupatorlut akornanni 72%-inut sanilliullugit, tupatunngitsut amerlanerit (90%) angerlarsimaffimmini tupatornerup killilersugaanera oqaatigaat. Angerlarsimaffimmi meerartalinni amerlanerit (85%) meerartaqanngitsunut (76%) sanilliullugit tupatorneq killilersugaanerapaat.

Angerlarsimaffimmi tupatornerup killilersugaanerani qassinik ukioqarneq apeqqutaangaatsiarportaaq. 35-inik ukiullit utoqqaanerusulluunniit affaa sinnillit tupatorfiunngitumik angerlarsimaffeqarput: 35-iniit 59-inut ukiullit (60%) 60-illu sinnerlugit ukiullit (57%). Tamanna ukioqatigiiaat inuusunnerpaat pingajorarterutaannaanni atuuppoq (15-iniit 24-inut ukiulinni; 33%) 25-illu 34-illu akornanni ukiulinni 44%-ini atuulluni.

4.4 Puaat sulinerat

Nunatsinni kalaallit akornanni sapigaqarnikkut puaat sulluaraasa eqikkarnerisigut anerikillioortarnerup (astma) allatigullu ersiutilinnik sapigaqarnerup annikitsumik atugaanerit, kalaallinili Danmarkimut nuuttuni nappaatit taakku marluk atugaaqqajaanernerat siusinnerusukkat uppersarsineqarnikuvoq. Taamaalillutik kalaallit taama nappaateqaleqqajaapput, nerisanilli avatangiisinillu taama sunniisunik naapitsitinnatik taamaalissanatik. Imarmiunik nerisaqarnerup puaat sulisinnaassusaannut -kalaallini angissutsumut naleqqiullugu annertoqisumi- sunniuteqarnera uppersarsineqarportaaq. Anigugassaanngitsumik pualluuteqalersarnermut annertuumillu tupatoraluani puaat sulisinnaajunnaarnissaraluannut nerisat avatangiisillu illersuutaasutut isikkoqarput.

Nunatsinni tupatortut annertuumillu tupatortut amerlaqaat. Taamaakkaluortoqsiusinnerusukkut ikittut tupatornikkut pualluummik anigugassaangitsumik puat sulilluarunnaarneranik nassataqartumik nappaateqalersarnerat takuarput, pualli sulluaraasigut nuffersoortuarneq quersornermik qitserarnermillu nassatalik atugaaqaq. Puat sulinerannik misissuinerit 2154-it ingerlanneqarput. Sekundimut silammut anersaarnermi silaannaap annissap annertussusaa (FEV1) agguaqatigiissillugu naatsorsuutigisamiit (SD 19%) 106%-iuvoq, silammut anersaarnermi silaannaap qanoq annertutigisup annissinnaanera (FVC) naatsorsuutigisamiit (SD 20%) 124%-iuvoq, FEV1/FVC nikingassut 74%-uvoq (SD 8%), tamatumalu puat naammaginartumik sulinerat, taamaattorli sullut anersaartutit nerukillinerattut puallu sananeqaataasa ajoqusersimanerattut pissusillit atugaaleriartornerat ilimanarsisippaa.

4.5 Sunoorsi

Sunoorsit, tupat pujoqanngitsut assigiinngitsut amerlasuut- ilaatigut Skandinaviami soorlu Norgimi Sverigimilu annertuumik atugaasut ilagaat. Tupap pujoqanngitsup toqqaannangitsumik sunniutai suli oqallisigineqarput. 2018-imi innutaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut akornanni sunoorserneq annertunnegeqaq. Katillugit 2,7%-it; angutini 3,7%-it arnanilu 0,7%-it sunoorsertarsimaneraput. Peqataasut ukiukinnerit akornanni nalinginnaaneruvoq, taakkunanga 15-iniit 24-inut ukiullit 6,3%-it sunoorsertarsimaneraput. 2014-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermut sanilliullugu sunoorserneq allannguuteqanngilaq.

5 Nerisat, timimik atuineq oqimaappallarnerlu

Nerisat timimillu atuineq nunatsinni innuttasut peqqissusaannut unammilligassat annersaasa ilaannut tassalu oqimaappallaarnermut tuniluuttutut annertusiartortumut pissusilersornikkut navianartorsiortitsisut pingaaruteqarnerpaat ilagaat. Oqimaappallaarneq, timip oqimaassusaanik naatsorsueriaaseq (Body Mass Index) imal. qitip silissusaa atorlugu uuttugaq, 1993-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq siulleq sioqqulluguli qaffakkiartuinnarpoq.

5.1 Nerisat

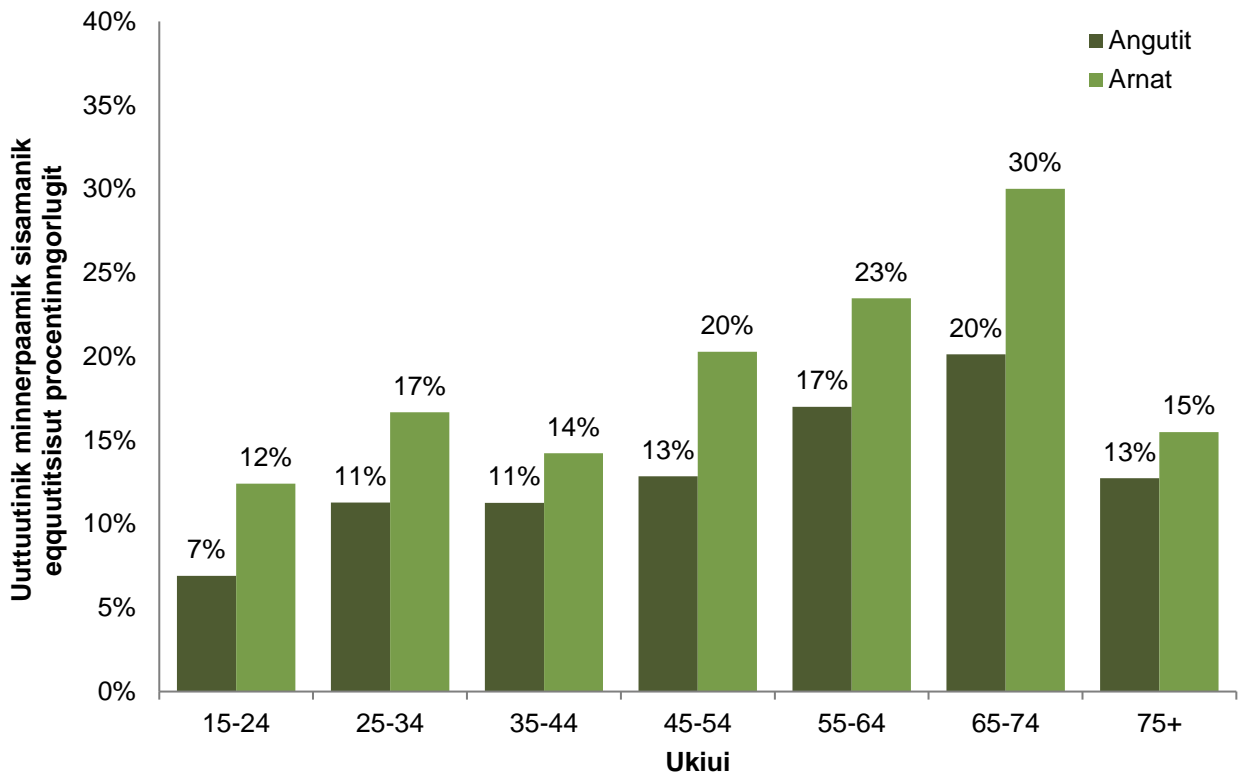
Ukiut untriltillit missaanni nunatsinni najukkani pisanik (puisi, arfeq, aalisakkat, tuttu assigisaallu) nerisaqarneq annikilliertorsimavoq nunatsinnullu avataaniit eqqussukkanik nerisaqarneq annertusiartorsimalluni. Illoqarfinni nerisat 21%-iisa nunaqarfinnilu 45%-iisa najukkaneersuunerat 1953-imi Ilulissani, Qaqortumi nunaqarfinnilu marlunni nerisat pillugit misissuinerup takutippaa (Borreby & Uhl, 1955). Kalaaliminertukkat tassaanerupput puisip neqaa, uukkat qalerallillu. 2005-imiit 2010-mut innuttaasunik misissuisitsinermi, kalaallit akornanni kalaaliminertorneq- illoqarfinni 17%-imut nunaqarfinnilu 32%-imut appariarsimavoq, 2018-imilu illoqarfinni 14%-imut nunaqarfinnilu 21%-imut appariarsimalluni. Immami miluumasunik aalisakkanillu assigiiaginnarmik nerisaqarneq, avataaniit eqqussanik assigiiaginnarmik nerisaqarnertulli peqqissutsimut iluaqutaanngilaq. Puisit immamilu miluumasut allat timmiarussallu kviksølvimik-pingaartumik naartunut ajoqusiisinnaasumik annertuumik akoqarput, nerisassallu avataaniit eqqussukkat annertuut tassaallutik mamakujuit, kaagit, sukut nerisassallu sukullit, taamatuttaaq neqit kalaalimerngit, orsuinut sanilliullugit peqqinnanngitsumik tunnullit.

Kalaallit Nunaanni Inuussutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit, nerisassatut innersuussutaat aallaavigalugit Inuunerittami nerisat pillugit uuttuutit tallimat inerisarneqarput (tabeli 5.1) (Bjerregaard & Jeppesen, 2010).

Tabeli 5.1. 2018-imi nerisanut uuttuutit 2005-imiillu 2010-mut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit allannguutit. 2014-imi innuttaasut katitigaanerannut nalimmassakkat.

Inuussutissat timigissarnerlu pillugu siunnersuisoqatigiit innersuussutaat	Uuttuutaasinnaasoq	2005-2010	2018	2018-ip 2005-imiit 2010-mut sanilliullugu procentinngortinnera	Nassuiaatitaa
		%	%	%	
Ullut tamaasa paarnanik naatitanillu allanik nerisarit	Ullut tamaasa paarnanik naatitartorneq	37,2	38,8	104	Allanngunngilaq
Ullut tamaasa paarnanik naatitanillu allanik nerisarit	Ullut tamaasa naatitartorneq	23,9	29,6	124	Annertusivoq
Kalaaliminertortarit; aalisagartukulagit	Sap. ak. minnerpaamik ataasiarluni aalisagartorneq	56,0	42,8	76	Apparpoq
Imermik imertarit – safti sodavandilu annikinnerusumik	Ullut tamaasa saftitunngikkaanni sodavanditorneq	24,4	43,9	180	Qaffappoq
Kalaaliminertortarit; aalisagartukulagit	Sap. ak. ataasiarluni pingasoriarluniluunniit immami miluumasut neqaannik nerisaqarneq	35,9	33,3	93	Allanngunngilaq

Ineriartorneq, 2005-imiit 2010-mut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermit nerisat pillugit immersugassaq, 2018-imi peqataasut nerisassanik assigiinngitsunik 46-inik qanoq akulikitsigisunik qanorlu annertutigisunik nerisimanerannik apeqqutitalik atorlugu uuttorneqarpoq. Naatitartortut amerlisimanerat ajoraluartumillu ullut tamasa saftitortut sodavanditortullu amerlisimanerattaq aalisagartortullu ikinnerulersimanerat takuneqarsinnaavoq. Immami miluumasunik sap.ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisallit, ullullu tamaasa paarnanik naatitartortut allannguuteqarsimanngillat. Misissuinerne taakkunani marlunni peqataasut 3%-iisa missaat kisimik nerisat pillugit uuttuutit tallimanik tamanik eqquutsitsippot, 15%-illi missaat uuttuutit tallimanit minnerpaamik sisamanik eqquutsitsillutik. Ataatsimut isigalugit innuttaasut nerisarisartagaat ukiuni kingullerini qulini pitsaanerulersimanngitsut, annertuumilli ajornerulersimanngitsut inerniliisariaqarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.1. Innuttaasut peqqinnartunik nerisaqarnermut uuttuutit tallimat akornanni minnerpaamik sisamanik eqquutitsisut amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. N=2335.

Arnat akornanni nerisat pillugit uuttuutinit minnerpaamik sisamat 20%-init eqquutsinneqartut, angutini 14%-it eqquutsinneqarput. Taamaattoqarnerata ukioqatigiiaani tamani atuunna, nerisallu pillugit siunnersuutit- pingaartumik arnanit 45-it 74-illu akornanni ukiulinnit malinneqarnerat, titartaganngorlugu takussutissiami takutinneqarpoq. Arnat angutinit sanilliullugit paarnanik allanillu naatitartornerupput, saftitunnginnerupput sodanditunnginnerullutillu aalisagartornikkulli assigiinngissuteqaratik. Angutit arnanut sanillilullugit immami miluumasunik nerikulanerupput.

Illoqarfinni 18%-it nunaqarfinnilu 10%-it nerisat pillugit uuttuutinit minnerpaamik sisamanik eqquutitsipput. Ullut tamasa aalisagartortut nunaqarfinni amerlanerupput, naatitartortulli ikinneroqaat amerlanerillu ullut tamaasa saftitorlutillu sodavanditorlutik. Paarnanut naatitanut immamilu miluumasunut tunngatillugu assigiinngissuteqanngillat.

5.2 Timimik atuneq

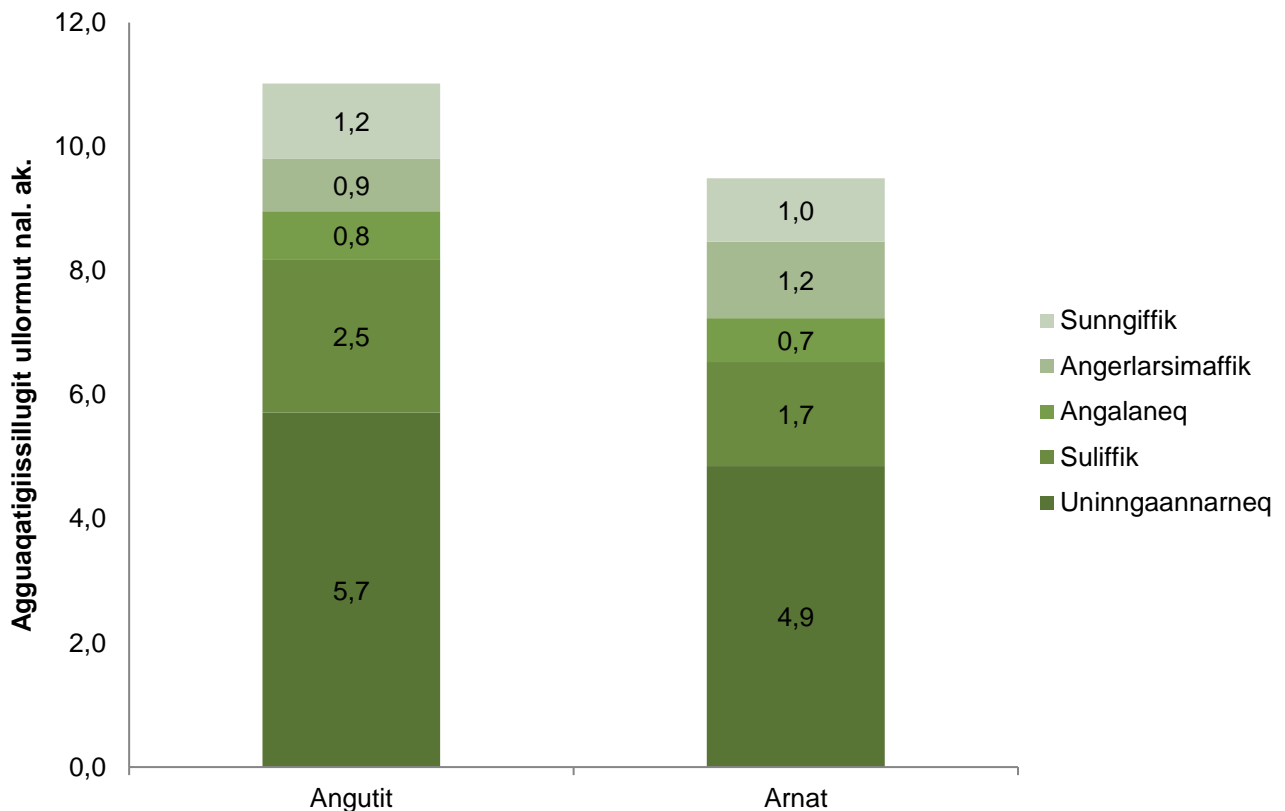
Peqqissutsimiit isigalugu timimik atuinermi nukinnik ataatsimut atuneq, pimoorunneqarnera, piffissap ingerlanerani agguataarneqarnera issiaannartarnerullu sivisussusaa annertuumik pingaaruteqarput. Pitsaaliuinermit isigalugu immikkoortunut agguataarneqarnera pingaaruteqarportaaq, tassalu ataatsimut timimik atuinerup qanoq annertutigisup inuussutissarsiummik suliaqarnermiinnera, illumi sulinermiinnera, angalanermiinnera, timersornermiinnera sunngiffimmilu sammisani allaniinnera.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni 2005-immiilli nunarsuaq tamakkerlugu immersugassaaq Long IPAQ (International Physical Activity Questionnaire tanneq) tutsuiginarsagaq, 38-inik timimik atuinerup immikkoortuinik qulaanni pineqartunut tamanut innersuussisunik apeqqutitalik atorneqarpoq. IPAQ ilisimatuussutsikkut misissuinernut piukkunnarluartuuvoq, annertussutsinili pissutigalugu nuna tamakkerlugu misissuinerni nangeqqittakkani innuttaasut timimik atuinernannik nalinginnaasumik nakkutilliinermut atussallugu

pitsaavallaarani. Taamaammat aasami ukiumilu sunngiffimmi timimik atuneq pillugu imminut naliliivigineri apeqqut iluaqutsiullugu, missingersuummik allamik pissarsisoqarpoq. Siunissami timimik atuinermik nakkutilliineri IPAQ-imut taartaasinnaasoq tassaavoq uuttuutunik allornernik kisitsissutunik immikkut ittunik atuneq, taannali 2018-imi misiliutaannartut ilaavoq.

Inuussutissat Timigissarnerlu pillugit Siunnersuisoqatigiit inersimasut agguaqatigiissillugu ullormut minnerpaamik nal. ak. ataaseq timiminnik atuisarnissaat innersuussutigaa, taannattaq Inuunerittap uuttuutigaa. IPAQ-imi apeqqutit iluaqutsiullugit missingersuineri peqataasuni 87%-ii anguniakkamik tamatumingaa eqquutsitsipput, qaffasissuseq 2005-imiilli allangungaarsimangilaq. Anguniakkamik taama annertutigisumik eqquutsineq, anguniakkap uuttueriaatsillu imminnut naapertuulluanninnerannik pasitsatistsinnaavoq. Timimik atuinermut imminut naliliivigineq pillugu apeqqut isigissagaanni, 75%-it sunngiffimmini sap. ak. minnerpaamik nal. ak. sisamani timiminnik atuisarnerarput, taamaammat ataatsimut isigalugu periaatsit taakku marluk naammaginarumik naapertuupput.

Timimik atuisuunerup naammanginnera sivisualleamillu issiasarnerutaaq peqqinnanginnera annertuumik ersiuteqarpoq Killissaatali sumiinnera suli isumaqatigiissutaanngilaq, taamaammat issiaannarluni suliaqarneq uuttuuteqanngilaq. Issiaannarneq apeqqutit marluk atorlugit IPAQ atorlugu uuttorneqarpoq, inerneratalu peqataasut 18%-ii ullormut nal. ak. arfineq pingasut sinnerlugit issiaannartarnerat takutippaa. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri peqataasut immikkoortuni sisamani ullormut nal. ak. qassit timiminnik atuisarnerat nalunaaquttallu ak. qassit issiaannartarnerat titartaganngorlugu takussutissiami takutinneqarpoq. Nalunaaquttap akunneri, nal. ak. eqqumaffiit amerlassusaannut ilaangimmata, timimik atuinermik immikkoortuni agguataarinerum- pissutsinik aalajangersimasunik aalajangiivigineqarsinnaanngitsunik sunnikkanut tunngatillugu- uuttuutit isigisariaqarlutik.

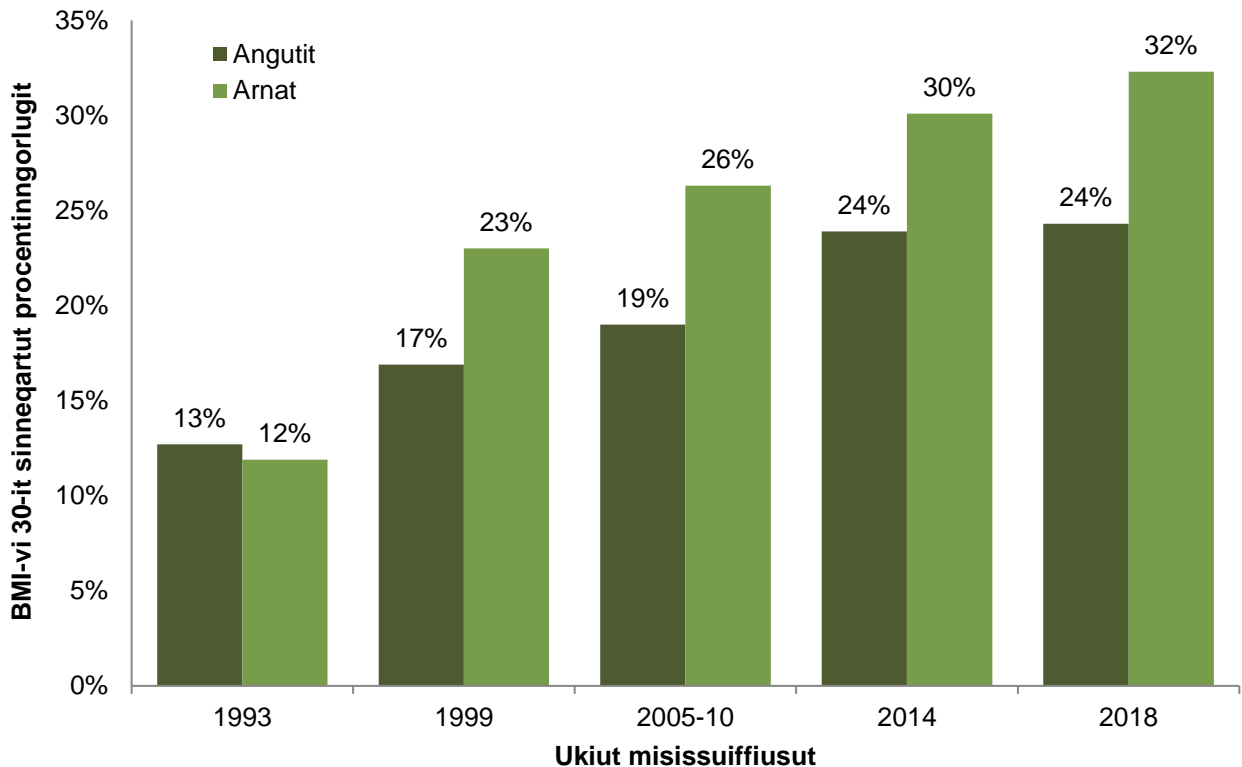
Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.2. Immikkoortut assigiinngitsut iluini uninngaanneq piffissarlu timimik atuinermut atoneqartoq. IPAQ-imi takisuumi apeqqutunik akiulluni immersuisitsinerup ineneri. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. 2018-imi innuttaasut katitigaanerit eqqarsaatigalugu naatsorsugaq. N=2436.

5.3 Oqimaappallaarneq

Nunatsinni oqimaappallaarnerup pualavallaarnerullu tuniluuttutut annertusinera tulleg, nerisat kaloriaqaraluttuinnarnikkut allannguuteqarujussuarnerannik ulluinnarni timimik atuinerup annikillineranik ilaqartumik nassuiarneqarsinnaavoq.

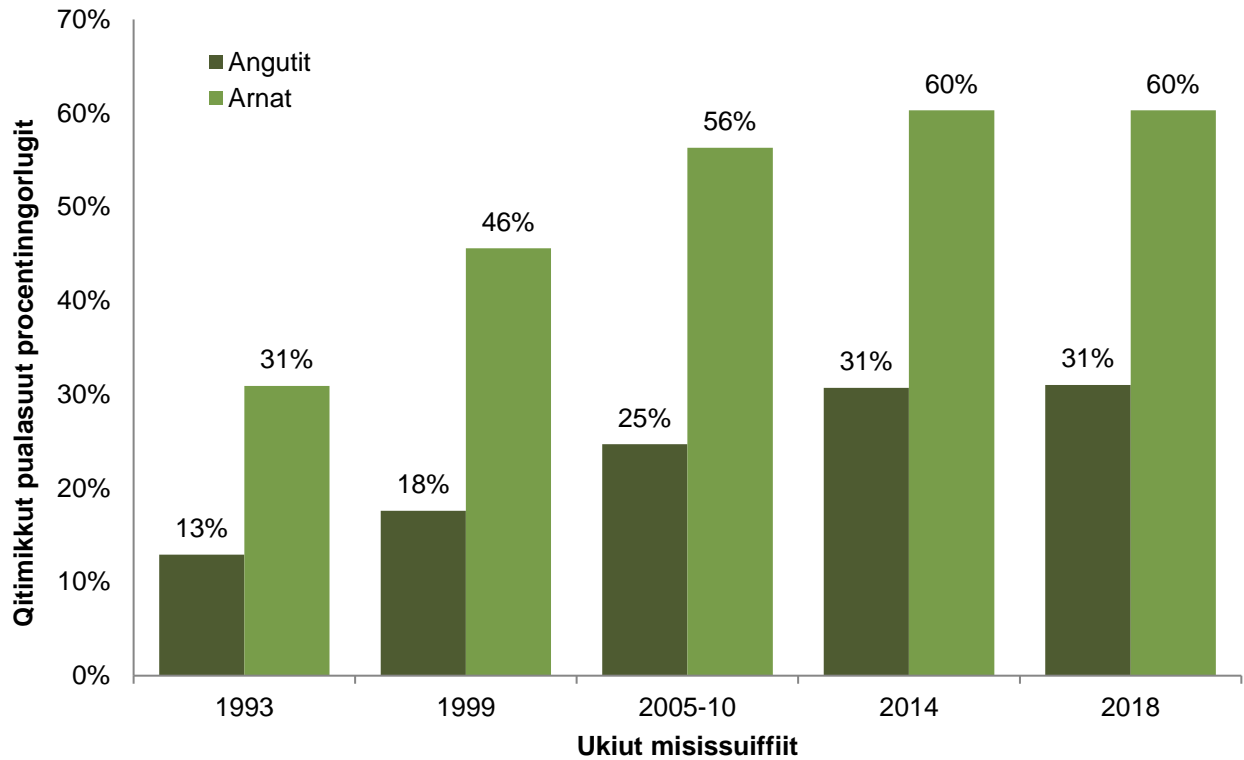
2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut oqimaalutarneqarput, angissusaat, qitii siffiaallu uuttortarneqarput orsoqassusaallu procentinngorlugu uuttortaat elektroniskiusoq atorlugu missingersorneqarluni. Inuunerittap Body Mass Index (BMI), tassalu oqimaassuseq angissutsimik meterinngorlugu marloqiusikkamik agguarlugu naatsorsueriaatsimik qitillu silissusaa, qitikkut pualanermut (timip pisataasa orsoqassusaannut), peqqissutsimut immikkut ajoqusiinnaasumut uuttuutaasoq, oqimaappallaarnermut uuttuutigaa. Peqataasut nalinginnaasumik oqimaassusilittut (BMI <25), oqimaappallaatut (BMI 25-29,9) oqimaappallaarujussuurtullu (BMI 30+) immikkoortiterneqarsinnaapput. 2018-imi innuttaasut tamakkerlutik katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsorlugit 27%-it oqimaappallaarujussuarput.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni oqimaappallaarujussuarnerup 1993-imiit angutini arnanilu annertusiartuinnarnera, titartaganngorlugu takussutissiami 5.3-mi takutinneqarpoq.

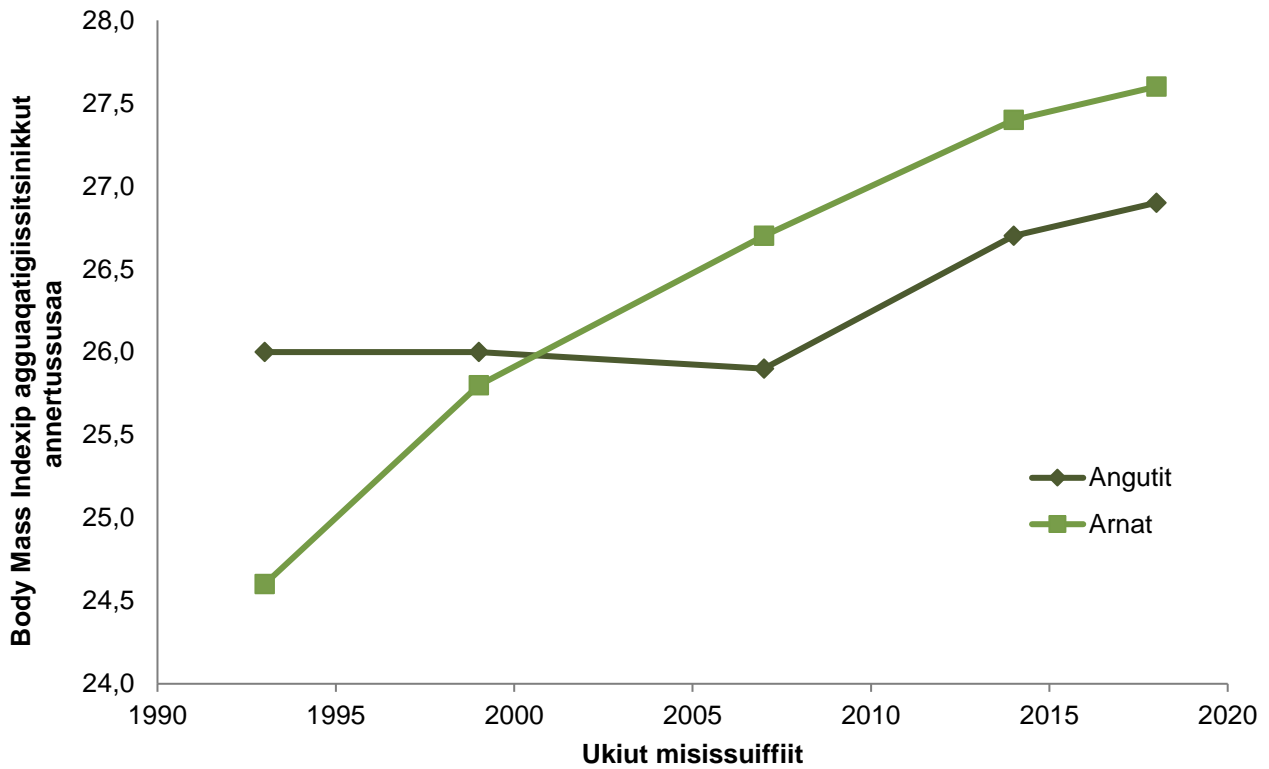
Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.3. Piffissap ingerlanerani Kalaallit Nunaanni angutit arnallu akornanni oqimaappallaartoqarneranut (BMI 30+) allannguutit 2014-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsugaq.

Takussutissiami 5.4-mi qitikkut pualanermut ersiut taamaattoq 2014-imiilli unikaallattoq takutinneqarpoq. WHO naapertorlugu qitikkut pualanermut angutini 88 cm arnanilu 102 cm killiliunneqarput.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.4. Kalaallit Nunaanni piffissap ingerlanerani nassappallaarnerup (≥ 102 cm angutini arnanilu ≥ 88 cm) atugaanerani allannguutit. 2014-imi innuttaasut katitigaaner at eqqarsaatigalugu naatsorsukkat.

Oqimaappallaarneq nalinginnaasumik killiligaanngilaq, aallu taqqanut naqitsinerata qaffannissaanut, aap akuisa orsut (kolesterol) qaffannissaanut sukkulernissamullu navianaat, BMI-ip qaffakkiartornera ilutigalugu annertusiartortarpoq. Taamaammat (missiliukkamik) killilimmik BMI-llit amerlassusaannik ukkassinermut taarsiullugu, agguaqatigiissillugu BMI-p isiginissaa, aamma paasissutissanik pissarsiviuvoq. Agguaqatigiissillugu BMI-p allannguutaa angutini qaffalaarsimasoq (ukiumut BMI 0,04) arnanilu malunnaateqarnerusumik qaffakkiartortoq (ukiumut BMI 0,12) titartaganngorlugu takussutissiami 5.5-imi takutinneqarpoq. Allannguutit oqimaappallaarujussuarni peqataasut amerlanerunerannik, agguaqatigiissillugulu BMI-ip taakkunani qaffanneranik patsiseqarnera, immikkut misissueqqissaarnerup takutipaa.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.5. Kalaallit Nunaanni piffissap ingerlanerani Body Mass Index-ip agguaqatigiissitsinikkut annertussusaanut allannguit. 2014-imi innuttaasut katitigaanerit eqqarsaatigalugu naatsorsugaq.

6 Aap taqqanut naqitsinera, aap akui orsut sukkornerlu

Inuunermi atugassarititaasut pitsannguuteqarnerisigut nunatsinni agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut pingaartumik 1950-ip kingorna qaffapput. Tamatuma peqatigisaanik peqqissutsimut tunngatillugu ileqqunut sunniuteqartumik, nerisat allanngornerisigut timimillu atuinikinnerulernikkut inuiaqatigiit annertuumik allannguuteqarput. Nappaatit anigugassaangitsut soorlu sukkorneq, uummatikkut taqqatigullu nappaatit nunatsinni nunani killerni innuttaasunisuut akulikitsigaat akulikinnerullutilluunniit, taamaammallu siunissami qanoq atugaatigilerumaarnissaat naliliivigisinnaajumallugu, taakkunannga nappaateqalersinnaanermut nakkutilliinissaq pingaaruteqarluni. Uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut navianaatit pingaarnersaat tassaapput inunni pinngoqqaatimikkut kingornuttakkamik annertuumik navianartorsiortuni tupatorneq, sukkorneq, pualavallaarneq, aap taqqanut naqitsinerata aallu akuata orsup kolesterolip qaffasinnerat. Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu kapitalit tallimaanni nassuiarneqarput. Kapitalimi matumani 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi timip sulinerata akornuteqarnerata inooriaatsimik patsiseqartup uummammut navianaatit taaneqartartut allat: aap taqqanut naqitsinera, aap akui orsut sukkornerlu pillugit misissuinerne inernerit nassuiarneqarput.

6.1 Aap taqqanut naqitsinera

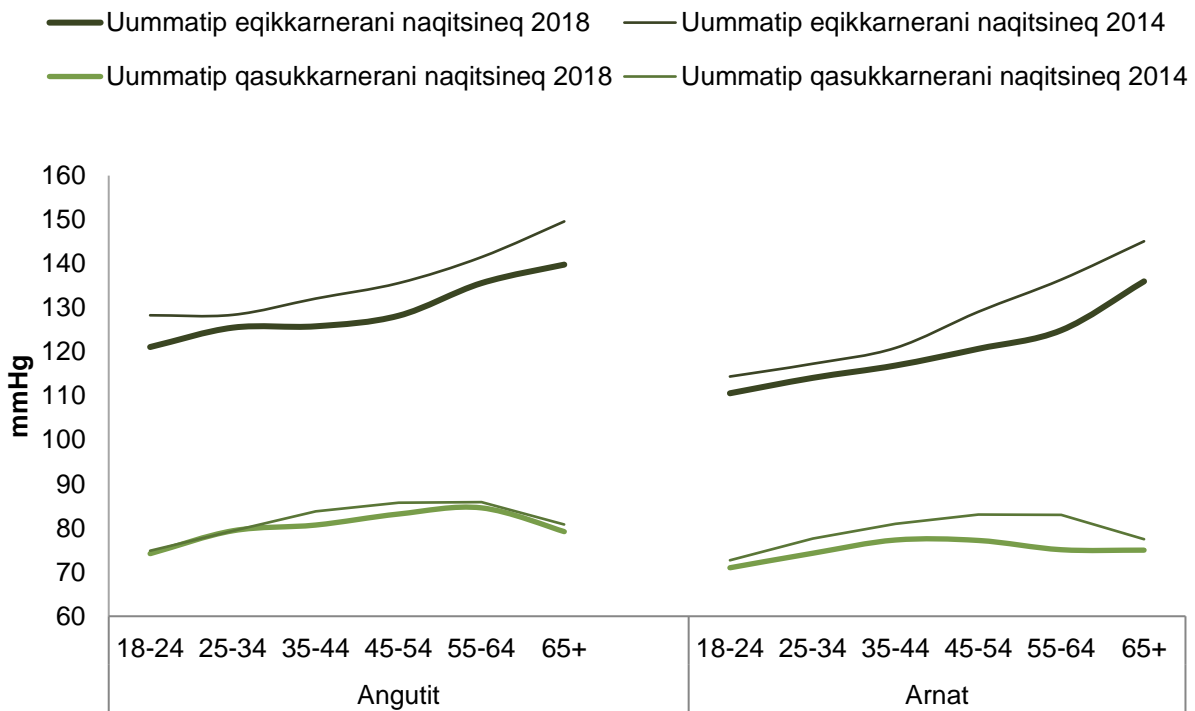
Aap taqqanut naqitsinera qaffasippat, uummatip taqaagut milittoorsinnaaneq, qaratsakkut aanaartoorsinnaaneq/milittoorsinnaaneq, uummatip unittoorsinnaanera anigugassaangitsumillu tartululersinnaaneq annertuneruvoq. Aap taqqanut naqitsinera qaffasissiq naqitsinertut 130/80 mmHg-imit qaffasinnerusutut nassuiarneqarpoq (Dansk Cardiologisk Selskab, 2018). Aap taqqanut naqitsinerata qaffannera annikitsumik qaffassimaneranik ersiuteqanngitsiq, akulikitsunik atugaavoq. Aap taqqanut naqitsinerata qaffannera arlalipassuarnik patsiseqarsinnaavoq. Utoqqaliartorneq ilutigalugu aap taqqanut naqitsinera qaffakkiartortarpoq angutinilu arnanut sanilliullugu qaffasinnerusarluni, aallu taqqanut naqitsineranik qaffattoorsinnaaneq kingornuttakkamik pingaarutilimmik ilaqlarluni. Tupatorneq, sukkorneq pualavallaarnerlu aap taqqanut naqitsineranik qaffatsitsisarpoq, nerisallu tarajoqarpallaat lakridsitornerlu naqitsinermik qaffatsitsisinnaapput, taamatuttaaq ilungersualernej/stress inuit ilaannut navianaataasarluni. Aap naqitsinera annikitsumik qaffassimappat tupatorunnaarnikkut, sanigornikkut, timimik atuinerulernikkut tarajulittukkanik lakridsitukkanillu annikilliliinikkut inooriaatsimik allannguneq naammassinnaavoq. Aalli taqqanut naqitsineranik qaffattoorsimasut amerlanersaasa nakorsaatit atorlugit nakorsartinnissaq pisariaqartippaat, kinguneqarluartumillu nakorsartinnissamut periarfissat qassiiupput.

Periuseq

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi aap taqqanut naqitsinera 2005-imiit 2010-mut 2014-imilu misissuisitsinernisuut uuttortaammik isumaminik uuttuisumik uuttorneqarpoq. Naqitsineq pingasoriarlugu minnerpaamik minutsimik ataatsimik akunnilerlugu uuttorneqarpoq. Uuttuinerit kingullit marluk agguaqatigiissinnerat naatsorsorneqarpoq, inernertullu saqqumiunneqartunut tunngaviulluni. Peqataasut aap taqqanut naqitsineranut nakorsaateqarnersut aperineqarputaaq.

Misissuinerup ineneri

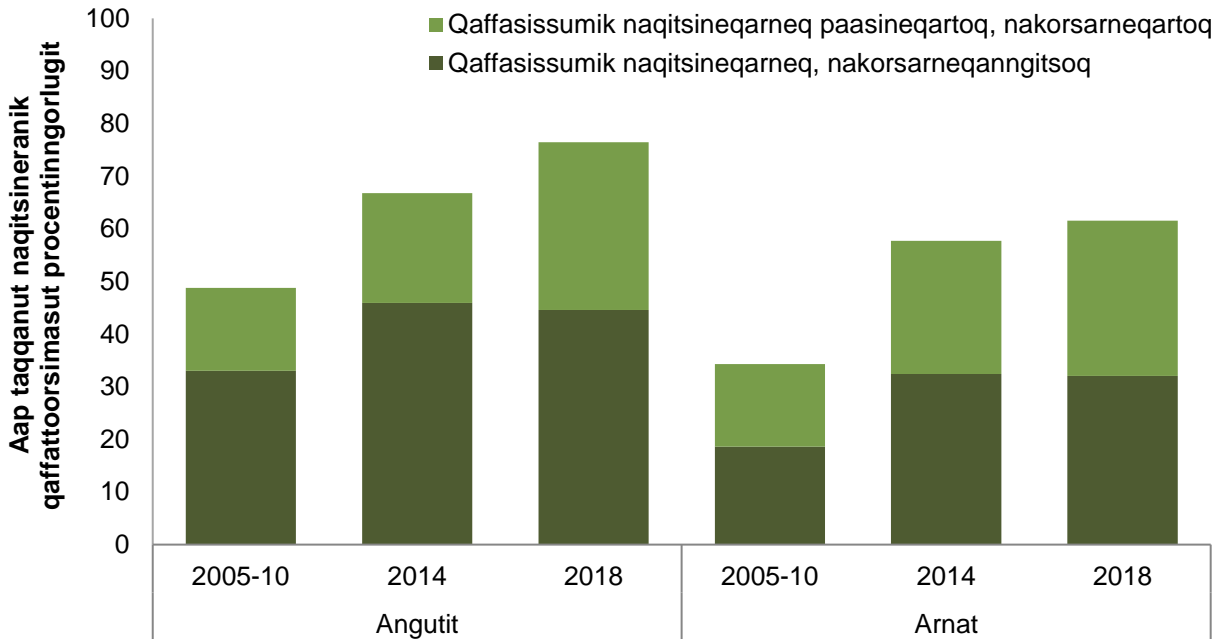
Aap taqqanut naqitsinera agguaqatigiissillugu angutini 131/81 mmHg-iuvoq arnanilu 123/76 mmHg-iulluni. 2018-imi 2014-imilu peqataasuni naqitsinermut apparsaatnik nakorsaateqanngitsuni aap taqqanut naqitsinera agguaqatigiissillugu titartaganngorlugu takussutissiami 6.1-imi takutinneqarpoq. Aap taqqanut naqitsinera arnanut sanilliullugu angutini qaffasinneruvoq, utoqqaliartornerlu ilutigalugu pingaartumik uummatip eqikkarneranut uuttuut qaffakkiartorluni. 2014-imiit aap taqqanut naqitsinera agguaqatigiissillugu allanngunngilaq (uummatip qasukkarnera) imal. appariartorpoq (uummatip eqikkarnera) tamatumalu amerlanerit naqitsinermut apparsaammik nakorsarneqarnerat ersersikkunarppaa.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.1. Aap taqqanut naqitsineranut uuttuutip agguaqatigiissitsinikkut annertussusaat ukiunut suaassutsimullu sanilliullugit. 2014-imi 2018-imilu Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit (angutit N=1164, arnat N=1373).

Qaffasissumik naqitsinillit nassuiarneqartut (> 130/80 mmHg) imal. naqitsinermut apparsaammik nakorsaateqartut utoqqaliartorneq ilutigalugu amerliartorput, angutillu arnanut sanilliullugit amerlanerullutik. Qaffasissumik naqitsinillit 2005-imiit 2010-mut misissuisitsinermiit amerliartuinnarput (titartaganngorlugu takussutissiaq 6.2). Angutini 2005-imiit 2010-mut misissuisitsinermiit 2018-imut 49%-imiit 76%-imut qaffassimavoq, arnanilu 34%-imiit 61%-imut qaffassimalluni. Pitsaanerpaaffissaaniit isigalugu aap taqqanut naqitsinera angerlarsimaffimmi uuttugassaagalarpoq, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinernisut nalaatsornikkut naqitsinermik uuttuinerup nalinginnaasumik angerlarsimaffimmi uuttuinermiit 5/5 mmHg-mik

qaffasinnerusarnera ilisimaneqarpoq. Taamaalillutik misissuinitta inernerisa aap taqqanut naqitsineranik qaffasissumillu naqitsineqarnerup atugaanerani ingasaassumik missingersuusiornissaat navianaateqarpoq. Qaffasissumik naqitsinillit amerlinerat malunnaateqaraluartoq amerlanerit naqitsinermut apparsaatini nakorsarneqarnerat pitsaasuvoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.2. 2005-imiit 2010-mut, 2014-imi kiisalu 2018-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni aap taqqanut naqitsineranik qaffattoorsimasut (> 130/80 mmHg) nakorsarneqanngitsut imal. angutini arnanilu aap taqqanut naqitsinerata qaffasinnera paasineqarluni nakorsarneqartut amerlassusaat (angutit N=1164, arnat N=1373).

6.2 Aap orsoqassusaa

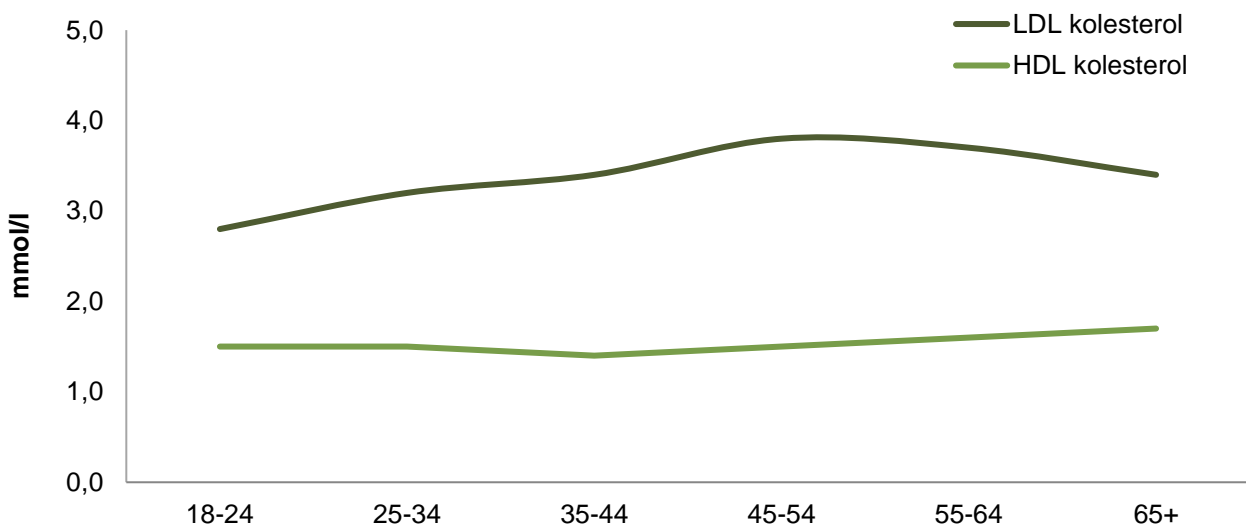
Aak orsoqarpallaalerpat (lipider) uummatikkut taqqatigulluunniit nappaateqalernissaq navianarneruvoq. Orsut taakku immikkoortut arlaliupput: totalt kolesterol, low-density level kolesterol (LDL), high-density level kolesterol (HDL) triglyceridillu. Siullertut pingaarnertullu LDL kolesterol qaffassimappat, uummatikkut nappaateqalersinnaanerup navianaateqarnerulersarnera, LDL kolesterol-illu apparneragut uummatikkut nappaateqalersinnaanerup annikillisarnera, ilisimatuussutikkut misissuinerit amerlasuut takutippaat. Triglycerid qaffassissoq HDL kolesterolililu appassissoq uummalulersinnaanerup annertusineranut takussutissaapput ersarissut, ilisimatuussutsikkulli misissuinerit nutaajunerusut, aap akuisa orsut taakku marluk uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersarnermut patsisaaqataasunut ilaannginnerat ilimanarsisippaat. Kingornuttakkat ukiullu, LDL kolesterolip qaffasissusaanut annertuumik aalajangiisuupput, nerisalli, tupatorneq, timimik atuneq, imigassarlu pingaaruteqannginnerullutik. Nunami uumasut orsuinik /tunnuinik annertuumik nerisaqarnikkut, aap akui triglycerid, kolesterolit ataatsimoortut –LDL kolesterol-ilu qaffattarput, HDL kolesterolililu appartarluni. Kalaallit qangaaniilli imarmiunik, orsunik naatitanit immamilu uumasuneersunik (omega-3 fedtsyre) akulinnik annertuumik nerisaqarnerat HDL- kolesterolimik qaffatsitsivoq, triglyceridimillu appartitsilluni, LDL-kolesterolimilli aamma qaffatsitsilluni, taamaammat uummatikkut taqqatigullu nappaateqalissutaasinnaanerat suli erseqqissumik paasineqanngilaq.

Misissuinermi periusaasoq

2018-imi kolesterolit ataatsimoortut-, LDL-, HDL-kolesterolit triglyceridillu qaffasissusaat misissorneqarpoq. Aap akuinut orsunut apparsaatini nakorsaaneq pillugu paasissutissaqanngikkallarpoq, taamaammallu siuliini misissuinerit inernerinik assersuussisoqarsinnaanani. Aap akuisa orsut qaffakkiartornerat (HDL kolesterolillu appariartornera) ilutigalugu navianaataasoq kigaatsumik annertusiartortarmat, aap orsoqassusaanut killigititassamik nassuaanissaq ajornakusoorpoq. Inunni uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernissamut navianartorsiunngivissuni aammi orsoqassuseq pissusissamisoortoq LDL-kolesterol < 3 mmol/l nassuiarneqarpoq (Dansk Cardiologisk Selskab, 2018). Inunni annertuumik navianartorsiortuni (ass. sukkortut, uummatikkut taqqatigullu nappaatit ilaqtariinni atugaasut, aap taqqanut naqitsineranik qaffattoorsimasut imal. tupatortut) LDL kolesterolip qaffasissuserisariarqarpaa < 2,5 mmol/l. Kiisalu uummatimikkut taqqatigullu nappaateqartutut ilisimaneqartuni LDL < 1,8 mmol/l -iunissaa innersuussutaavoq. Kapitalimi matumani LDL-kolesterol > 3 mmol/l kiisalu LDL-kolesterol > 2,5 mmol/l qaffasissusillit amerlassusaat takutippagut.

Misissuinerup inernerit

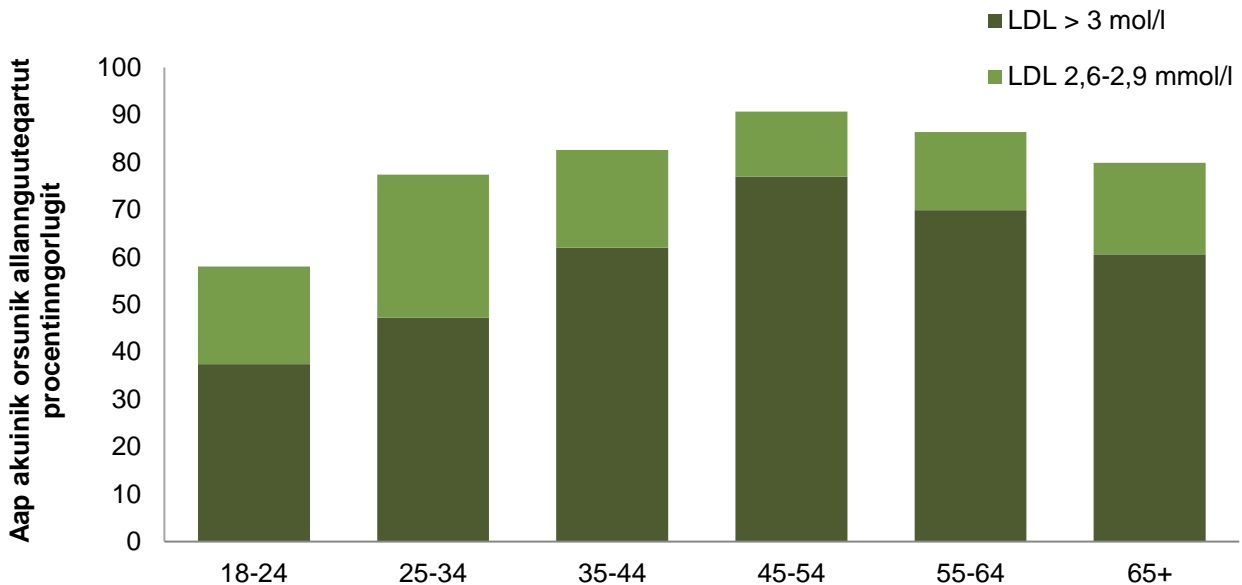
LDL-kolesterolip agguaqatigiissitsinikkut annertussusaa arnani angutinilu assigiinngissuteqarani 3,5 mmol/l -iuvoq. Utoqqaliartorneq ilutigalugu LDL-kolesterol qaffakkiartorpoq 45-ileereernermili appariartorluni (titartaganngorlugu takussutissiaq 6.3). Ukioqatigiiaani utoqqaanerpaani LDL-kolesterolip apparnera, amerlanerit aammut orsukillisaatinik nakorsaateqarnerannik patsiseqarnerisooq aalajangiivigineqarsinnaanngilaq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.3. Ukiunut naleqqiullugit LDL- aamma HDL-kolesterolit agguaqatigiissitsinikkut annertussusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Angutit N=820, arnat N=929.

Ukioqatigiiaani tamani innuttaasut ilarpassuini LDL- kolesterol > 3 mmol/l (annikitsumik navianartorsiortuni) imal. LDL-kolesterol > 2,5 mmol/l (annertuumik navianartorsiortuni) nassuiarneqartumik, aap akui orsut pissusissamisuunngillat. 45-niit 54-inik ukioqalernissap tungaanut utoqqaliartorneq ilutigalugu qaffakkiartorput, tamatumalu kingorna apparlutik. 45-niit 54-inut ukiullit akornanni 70%-it sinneqartut LDL-kolesterol > 3 mmol/l-iuvoq. Amerlaqisuni LDL-kolesterolip qaffasinnera nunatsinni siusinnerusukkut misissuinerit pingaartumik triglyceridip HDL-kolesterolillu iluaqutaasumik qaffasissuseqarsimanerannik ukkassisimanermik ilaatigut patsiseqartumik, navianaatit arajutsineqarsimasinnaavoq. Nunatsinni aakkut orsoqassutsip

uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut ajortumik pitsaasumilluunniit sunniuteqarsinnaanera maannamut ilisimaneqanngilaq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.4. Angutit arnallu aammi orsoqassutsikkut allannguuteqartut tamakkerlutik amerlassusaa: LDL-kolesterol > 3 mmol/l aamma LDL-kolesterol > 2,5 mmol/l. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. N=1365.

6.3 Sukkorneq

Sukkorneq taqqani annerni uummatip qaratsallu taqaannik milittoornikkut, nissut taqaanni aap ingerlaarneranik isikkakkut ikeqalersinnaanermut avatinillu kipisisariaqalersinnaanermut navianaatilimmik ajornartorsiuteqarnikkut kingunerluuteqartitsisarpoq. Tamatuma saniatigut sukkornerup timimi taqaaqqat sunnertarpei, tamannalu tartuni, isini sianiuteqarfinnilu kingunerluuteqartitsisinnaavoq. Aap akuata sukkuup nakkutigilluarneqarneragut, aallu taqqanut naqitsinerata orsoqassusaatalu (kolesterol) qaffasippallaat nakorsarneqarnerisigut kingunerluutit taakku pitsaalineqarsinnaapput, nakkutigineqartuarnissarli inuunerlu tamaat nakorsartinnissaq piumasaaqaataapput. Inunni sukulersinnaasuni sanigornikkut, timimillu atuinikkut sukkornerup pitsaaliorneqarsinnaanera misissuinerpaaluit takutippaat. Agguaqatigiissillugit ukiut inuuffiusartut qaffakkiartornerat, inunnilu pinngoqqaatimikkut kingornuttakkamik navianartorsiornerusuni oqimaappallaarneq nunatsinni sukkornermut patsisaasut pingaarnersaraat, kalaallilu inersimasut 7-10 %-ii sukkornermik nappaateqartut, taakkulu affaat pallingajattut sukkornerat suussusersineqanngitsoq, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerit siuliisa takutippaat.

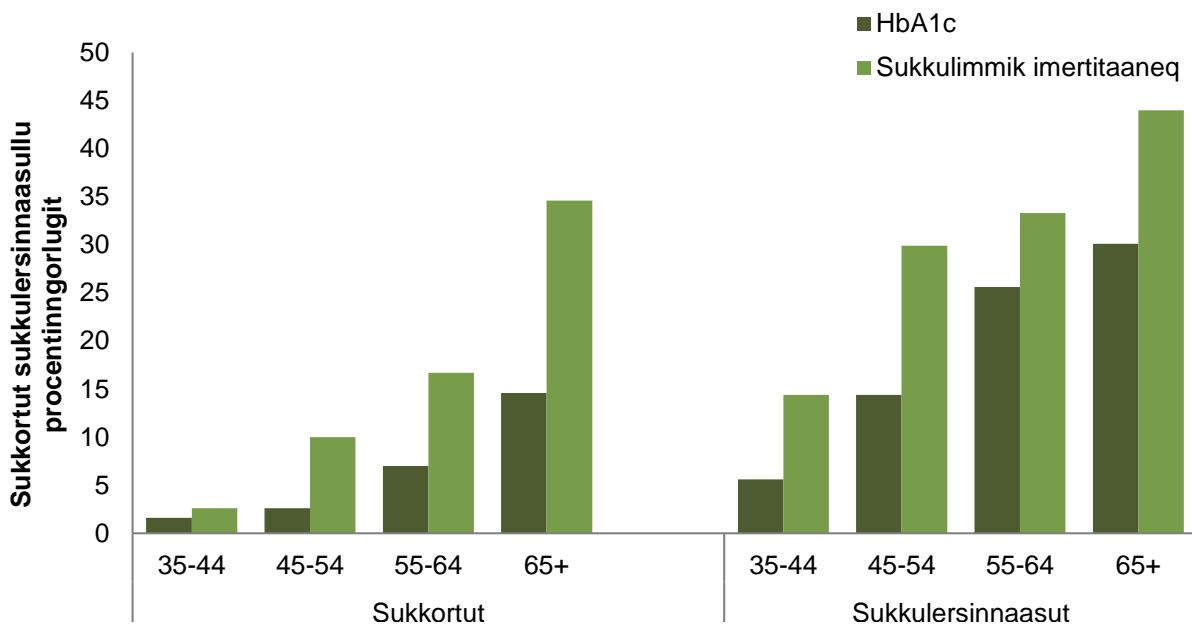
Misissuinermi periuseq

Sukkornerup sukulersinnaanerullu atugaanerat, peqataasuni 34-ileereersimasuni periutsit assigiinngitsut marluk: HbA1c tassalu piffissami sivisuumi aap sukkoqassusaannik uuttuinikkut, sukkuilimmillu imerluni aaversittarnikkut (glukosebelastning) misissorneqarpoq. Tamatuma saniatigut peqataasut ilisimaneqartumik sukkornermik nappaateqarnerisut aperaagut. Qaammatit marluk pingasullu akornanni agguaqatigiissillugu aap sukkoqassusaa HbA1c -ip takutittarpa. Uuttueriaatsip nalinginnaasumik misissuieriaatsimut sanilliullugu sutorneqarani aaversittariaqannginnerneq allanngorarpallaannginnerlu HbA1c-ip iluaqutitarai. HbA1c nunatsinni Peqqinnissaqarfimmi nappaammik suussusersiniaalluni misissuinermi atornerarpoq. Sukkuilimmik imertitaanikkut aap sukkoqassusaa sutorsimatinnani uuttorneqartarpoq, 75 gr.-imillu sukkuilimmik imereernerup kingorna nal. akunnerisa marluk qaangiunneranni uuttorneqartarluni. HbA1c tunngavigalugu sukkorneq HbA1c > 6,5% (48 mmol/mol) imal. sukkorneq ilisimaneqartoq/

sukkulersinnaaneq HbA1c 6,0%-imiit 6,4%-imut (42-47 mmol/mol) nassuiarneqartarpoq. Sukkulimmik imertitaanikkut misissuineq tunngavigalugu sukcorneq sutorsimanani aap sukkoqassusaatut ≥ 7 mmol/l aamma/imal. nal. ak. marluk qaangiunneranni aap sukkoqassusaatut $\geq 11,1$ imal. ilisimaneqartumik sukcornermi, sukculersinnaanermi aap sukkoqassusaa 6,1-imiit 7 mmol/l -imiittutut aamma/imal. nal. ak. marluk qaangiunneranni aap sukkoqassusaa 7,8-imiit 11,0 mmol/l-imiittutut nassuiarneqarput.

Misissuinerit inernerit

HbA1c atorlugu uuttuinermi misissukkani 35-ileereersimasuni angutit 6,8 %-ii, arnallu 6,2 %-ii - taakkunanga 22%-it ilisimariingisamik sukcornermik nappaateqarput. Sukkulimmik imertitaalluni aaversittarluni nalilivigineqarnikkut, ukioqatigiiaani misissuiffigineqartuni angutini 18%-iulluni, arnanilu 15%-iulluni taakkunangalu 47% -ini nappaat sulisussusersineqarsimanani -nappaatip atugaanera malunnaatilimmik qaffasinneruvoq. HbA1c atorlugu sukculersinnaanermik misissuinermi angutit 18,4 %-iini, arnallu 20,6%-iini sukculimmillu imertitaanikkut nalilivigineqarnermi, angutit arnallu 29%-iini takuneqarpoq. Angutit arnallu assigiinngissutaat naatsorsueqqissaarnikkut pingaaruteqanngilaq, titartaganngorlugulu takussutissiami, angutini arnanilu tamani sukculersinnaasut sukcornullu ukioqatigiiaanut agguataarneqarnerat takutinneqarpoq. Pineqartut taakku marluk atugaanerat ukioqqortusiartuaarneq ilutigalugu qaffarujussuarpoq. Taamaalilluni peqataasut 45-it inorlugit ukiullit akornanni sukcorortoqanngingajappoq, 65-ileereersimasunili 15%-iniit 34%-inut (sussusersiniaanermi toqqammaviusoq apeqqutaalluni) sukcornermik nappaateqarput. Nappaammik sussuserseriaatsit taakku marluk, inunnik taakkorpiamik nassaartanngikkaluut akulikissutsikkullu assigiinngissuteqarsinnaanerat ilisimaneqarluoq, assigiinngissutaasut takusaq annertoqaaq. Nunatsinni sukcornerup, sukcornikkut kingunerluutinut kingusissukkut takkuttartunut qanoq annertutigisumik attuumassuteqarnera, HbA1c-illu nappaammik sussusersiniaanermi kisimi toqqammaviuinnarnissaanut nalileeqqinnissami tapersiisinnaanera, misissuineri maanna ingerlanneqartuni paasiniarneqarpoq. Siornatigornit ikinneroqisut sussusersinngisamik sukcornermik nappaateqarput, tamatumalu nunatsinni ukiuni kingullerni qulini, inuunerissaavinni nappaammik sussusersiniaalluni iliuuseqarnerup annertuup sunniuteqarneranik ersersitsivoq.

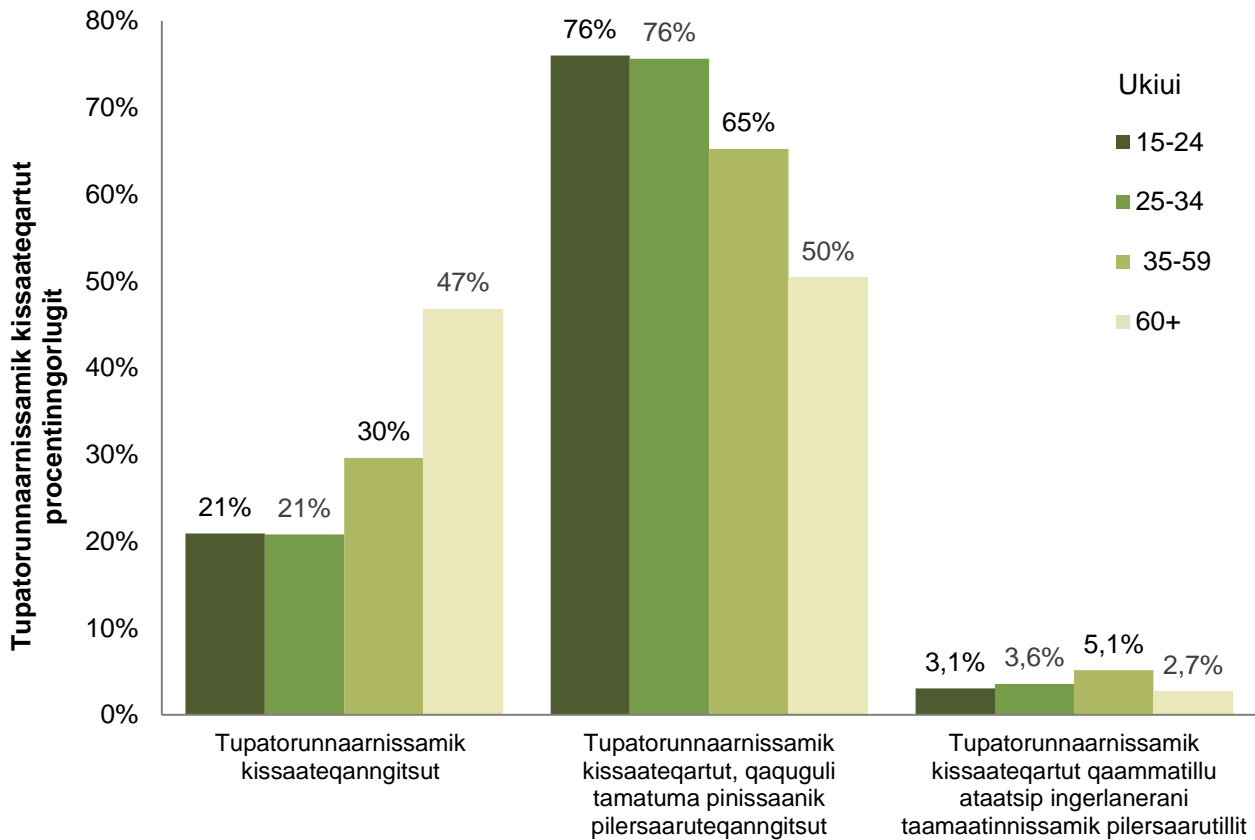
Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.5. Sukcorneq sukculersinnaanerlu HbA1c imal. sukculimmik imertitaalluni aaversittarnikkut sussusersisat ukiuinut immikkoortinneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. N=1025.

7 Allanguinissamut piareersimaneq

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi innuttaasut peqqissusaat inuunerminnilu atugaat, kapitalit siuliini nassuiarpagut. Ilaatigut siuliini misissuinerlut sanilliullugu ineriartorfiuvoq, allanili allangortoqarani. Misissuinermit matumani siuliinilu takuneqarsinnaasutut, tupatorneq, oqimaappallaarneq imigassartornerlu innuttaasut peqqissusaannut annertuunik unammilligassiipput. Allanguisoqassappat siunnerfilinnik iliuuseqartoqassaaq soorunalumi iliuusissani taakkunani innuttaasut qanoq allanguerusussuseqartiginerat apeqqutaavoq. Taamaammat 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut ass. tupatorunnaarnikkut, sanigornikkut imal. imigassartoriaatsiminnik allanguinikkut, ileqqunik allanguinissamik kissaataat pilersaarutaallu pillugit aperaaguttaaq. Tamatuma saniatigut inooriaatsimik allanguiniarnermi najukkami ikiorneqarnissamut tapersorsorneqarnissamullu periarfissaqarnerup peqataasunit misigineqarnera pillugu apeqqummik paasisutissiisumik ilangussisoqarportaaq.

7.1 Tupatorunnaarnissamut kajumissuseqarneq

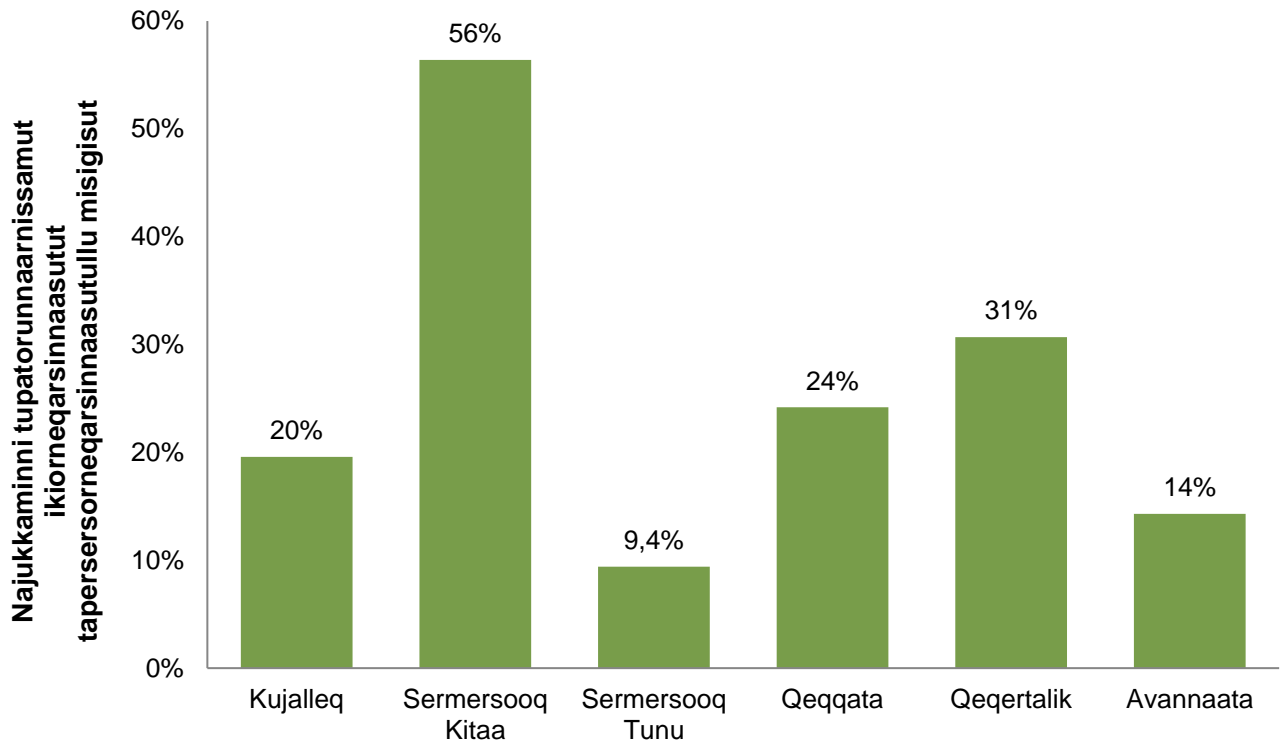
Tupatorut tamarmik (Peqataasut tamarmik 56%-ii) tupatorunnaarnissamik kissaateqarnerut pilersaaruteqarnerisullu misissuinermit aperineqarput. Tupatorut tamarmik 72%-ii tupatorunnaarusupput, 2%-iinnaalli qaammatip ataatsip tulluittup iluani tamatuma pinissaanik pilersaarusiorsimallutik. Angutit arnallu assigiinngissuteqanngillat. Tupatorunnaarnissartik amerlasuut oqaatigaat, ikittuinnaalli ulluliisimalutik. Taamaammat tamanna aalajangernermiit tupatorunnaarniarluni angusaqarusussutsit qalliinnarsiortut paasisariaqarpoq. Tupatorut pingajorarterutaasa missaat, tupatorunnaarnissaq kissaatiginngivippaat. Tupatorunnaarnissamik kissaateqartut ukioqatigiiaanut sisamanut agguataakkat amerlassusaat titartaganngorlugu takussutissiami 7.1-imi takutinneqarpoq.

Takussutissiq 7.1. Tupatortut akornanni tupatorunnaarniarluni kissaateqartut ukiuinut agguataarneqarnerat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Nunap immikkoortuini assigiinngissutsit eqqarsaatigalugit naatsorsukkat. N=1476.

Inuusuttut tupatortut 15-it 24-illu akornanni ukiullit 80%-iisa tupatorunnaarnissaq kissaatigaat, 60-ileereersimasulli 51%-iinnaasa taama kissaateqarnerat takuneqarsinnaavoq. Utoqqaliartorneq ilutigalugu pujortarunnaarusuttut ikiliartorput. Ukioqatigiiaani tamani sulii ikittuinnaat qaammatip ataatsip iluani tupatorunnaarnissamik pilersaaruteqarnerat takuneqarsinnaavoq.

Peqataasut tamarmik nunaqarfimmi illoqarfimmiluunniit najukkaminni tupatorunnaarnissamut ikiortissarsinnaanerattaparsorneqarsinnaanerallu pillugu aperineqarput, tassanilu kommunit akornanni annertuumik assigiinngissuteqarnera takuneqarsinnaavoq. Kommuneqarfik Sermersuup ilaa Kitaaniittoq Tunumiittoq annertuumik assigiinngissuteqarmata, Sermersooq Tunumut Kitaanullu avinneqarpoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 7.2).

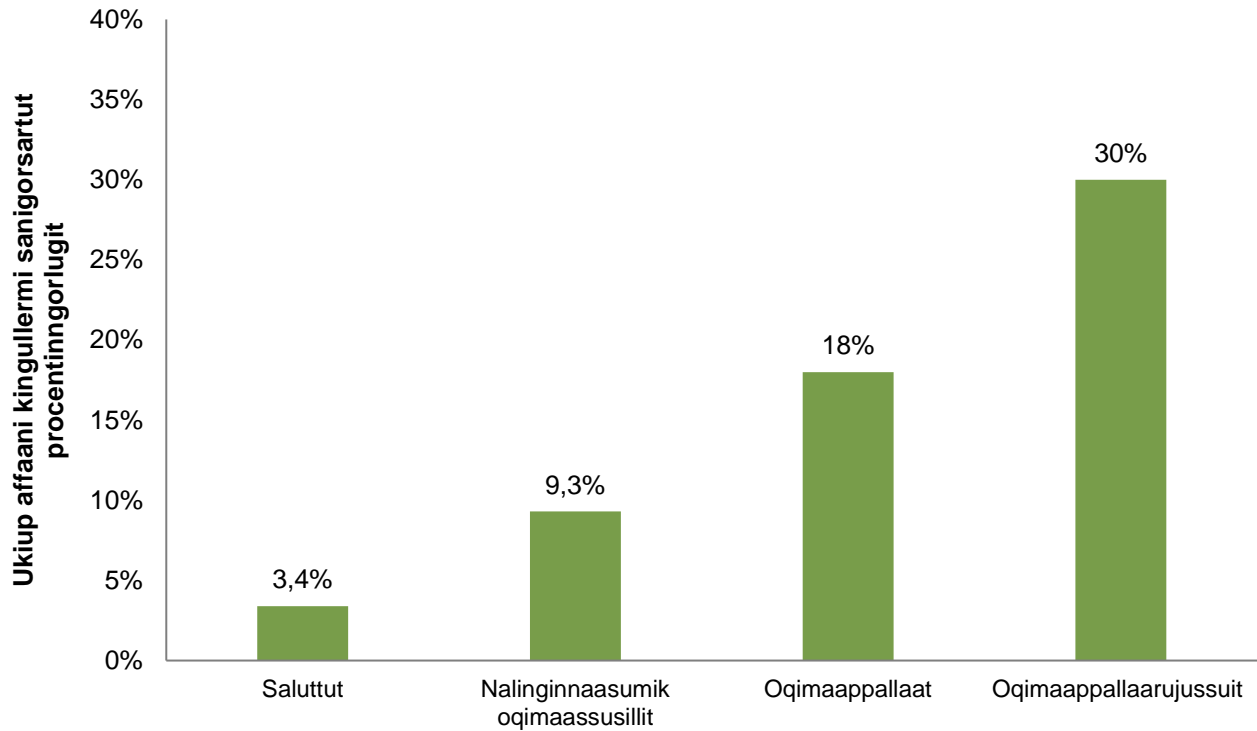

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.2. Tupatorunnaarnissamut ikiorneqarsinnaasut misigisut kommunitut agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassakkat. N=2514.

Peqataasut Kommuneqarfik Sermersuup Kitaaneersut 56%-iisa najukkaminni tupatorunnaarnissamut ikiorneqarnissaq tapersorneqarnissarlu periarfissaasut oqaatigaat, peqataasulli Kommuneqarfik Sermersuumi Tunumeersut 9,4%-iinnaat taama paasinnillutik.

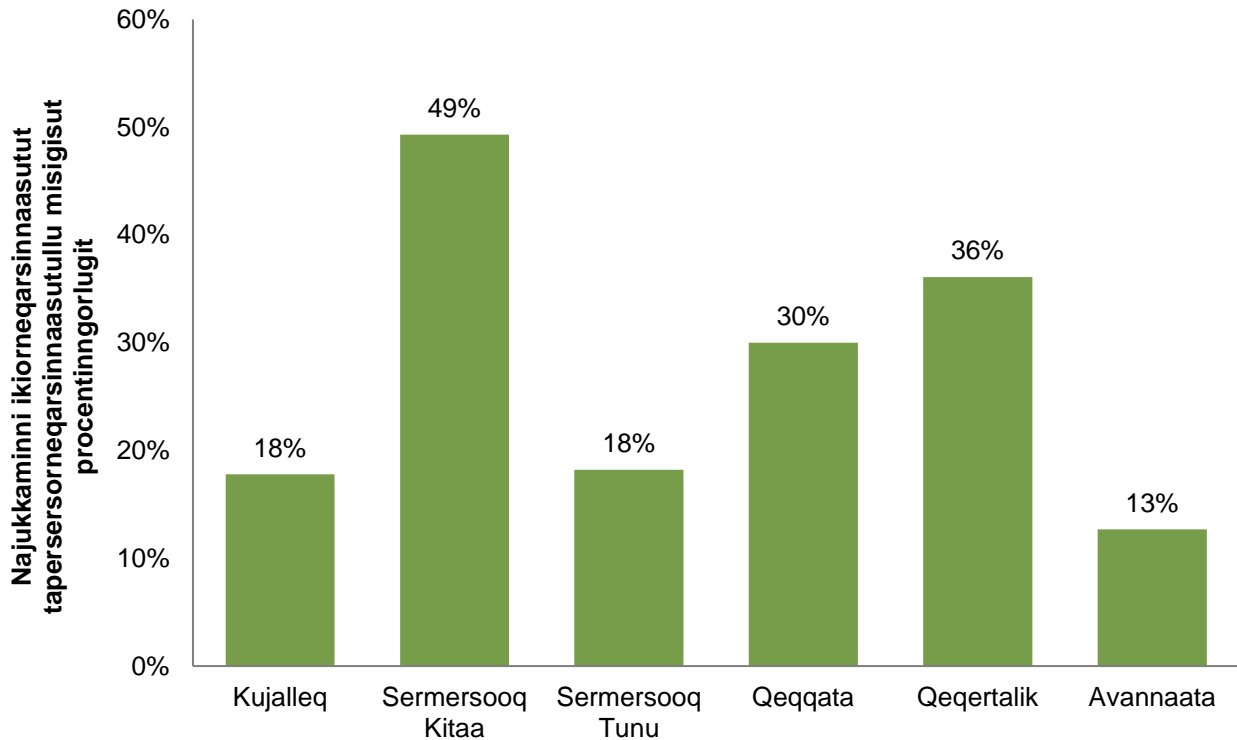
7.2 Sanigorsarneq

Peqataasut ukiup affaata kingulliup ingerlanerani sanigorsarsimanersut aperineqarput, tamatumunngalu 18%-it angerlutik. Arnat 19%-ii, angutillu 14%-ii ukiup affaata kingulliup ingerlanerani sanigorsarsimanagerat suaassutsikkut assigiinngissutaavoq.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.3. Ukiup affaani kingullermi sanigorsartut Body Mass Index -ip immikkoortuinut agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. 2018-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsukkat. N=2485.

Body Mass Index -ip qaffakkiartornera ilutigalugu sanigorsarsimasut amerliartornerat titartaganngorlugu takussutissiami 7.3-mi takuneqarsinnaavoq. Taamaakkaluartoqsuli peqataasut oqimaappallaat 80 %-iisa missaat, oqimaappallaarujussuillu 70%-ii ukiup affaata kingulliup iluani sanigorsarsimangillat. Taamatuttaaq peqataasut tamarmik najukkaminni sanigorsarnissamut ikiorsiinikkut tapersersuinikkullu iliuuseqartoqarneranik ilisimasaqarnersut aperineqarput. Tupatorunnaarniarnermisuuat tamanna kommunini assigiinngissuteqarportaaq (titartaganngorlugu takussutissiaq 7.4).

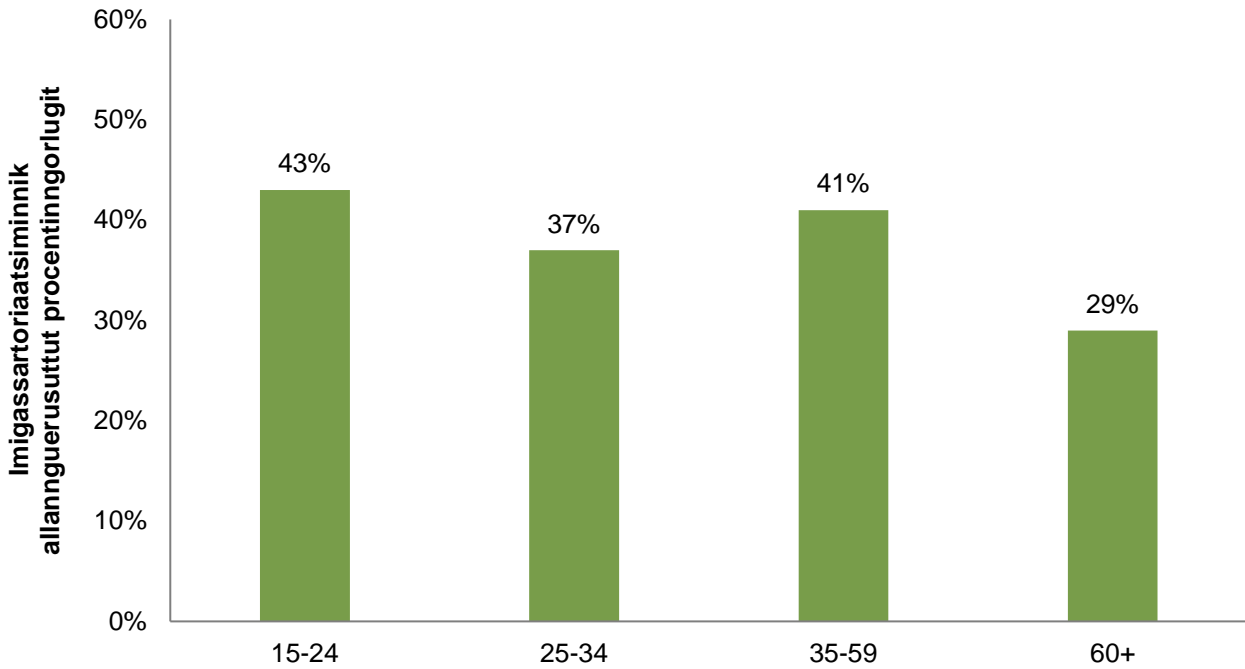

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.4. Sanigorsarnissamut ikiorneqarsinnaasut misigisut kommunitut immikkoortiterneqartut amerlassusat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. Ukiuinut suaassusaannullu nalimmassakkat. N=2534

Peqataasut Kommuneqarfik Sermersuup kitaaneersut 49%-iisa sanigorsarnissamut najukkaminni ikiorneqarnissamut tapersorneqarnissamullu periarfissaqarnerarpaat, peqataasulli Avannaata Kommunianeersut 13 %-iinnaat assingalik akissuteqarput.

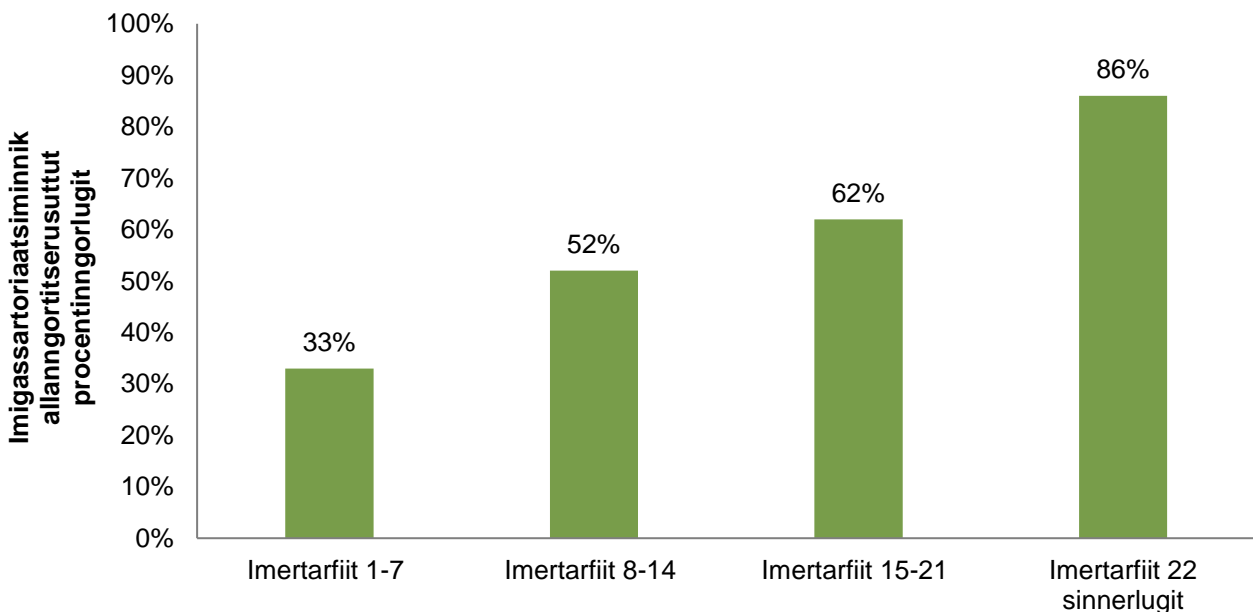
7.3 Imigassartoriaatsip allanngortinnissaanik kissaateqarneq

Peqataasut tamarmik ilaannikkut imigassartortarnerartut imigassartoriaatsiminnik allanngunissamik kissaateqarnerisut aperineqarput, apeqqummullu tamatumunnga angertut 36%-iupput. Angutit (36%) arnallu (41%) amerlaqatigiingajaat imigassartoriaatsimik allanngortinnissaa kissaatigaat. Imigassartoriaatsiminnik allannguerusuttut amerlanersaasa (43%) 15-iniit 24-inut ukiullit akornanniinnerat titartaganngorlugu takussutissiami 7.5-imi takutinneqarpoq. Tamatuma peqatigisaanik kapitalit sisamaanni takuneqarsinnaasut ukioqatigiiaat inuusunnersaanni amerlanerpaat imigassartoraangamik imertarfiit tallimat sinnerlugilluunniit imaartarpaat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.5. Imigassartoriaatsiminnik allannguerusuttut ukioqatigiiaanut agguataakkat amerlassusaat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. N=1378.

Imigassartornerpaat imigassartoriaatsimillu allannguinissamik kissaateqartut assigiinnerat titartaganngorlugu takussutissiami 7.6-imi takutinneqarpoq. Imigassartoriaatsiminnik allannguinissamik kissaateqartut sap. ak. imertarfiit imaakkat amerliartornerat ilutigalugu amerliartorput. Tamatuma saniatigut imigassartornerpaat 15%-ii suli imigassartoriaatsiminnik allannguinissamik kissaateqanngillat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.6. Imigassartoriaatsip allanngortinnissaanik kissaateqarneq agguaqatigiissillugit sap. ak. imertarfinnut imaakkanut agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018. 2018-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsukkat. N=1297.

8 Misissuinermi sammisat siunissamilu misissueqqissaarnissamut periarfissat

Nalunaarusiaq innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit Inuuneritta II-mi ilaasut immikkut qitiutillugit, 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup inernerinik ataatsimut isigisinnaalersitsivoq. Sammisat amerlasuut ilaat nalunaarusiami ilaanngitsut, ukiunili aggersuni nalunaarusiangorlugit imal. ilisimatuussutsikkut allaaserisangorlugit saqqummiussassat, kapitalimi matumani saqqummiunneqarput. Paasissutissat nalunaarusiami matumani ataatsimut isiginnittumik nassuiarneqartut tunngavigalugit itisiliilluni allaaserisat saqqummiunneqassapputaaq. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi, ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut toqqammavigisap iluani, paasissutissanut timimillu peersilluni misissugassanut, ilisimatusartut atituumik periarfissinnissaat suliniutigineqarpoq. Paasissutissanik pissarsisinnaanissamut, paasissutissanut akisussaasumik suleqateqarnissamut isumaqatigiissuteqarneq, kiisalu ilisimatusarnermi ileqqorissaarnissamut paasissutissallu isumannaassusaannut tunngatillugu akuersissutinik pisariaqartitanik peqarnissaq piumasqaataapput.

8.1 Sammisat periarfissallu

Inuusuttunik malittarinnilluni misissuineq

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi, inuusuttunik aalajangersimasunik malinnaaffiginninneq pilersinneqarpoq, tamatumani inuusuttut taakku allanik nutaanik 15-it 34-illu akornanni ukiulinnik ilallugit, siunissami ukiorpasuaarni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni malittarineqassapput. Misissuinermi apeqqutigineqartartut saniatigut pingaartumik eqqarsartaatsikkut peqqissutsimut inuunerissutsimullu sammititanik (ataani immikkoortumi nassuiarneqartunik) inuusuttut aperineqarputaaq. Apeqqutit ilarpasui atuarfiup, ilinniakkap suliffiullu akornanni ikaarsaarnermut, kiisalu inuusuttut sumi najugaqarnerannut, sumilu najugaqarnissamik kissaateqarnerannut tunngatillugu isumaliutersuutaannut tunngassuteqarput. Inuusuttut utoqqarnut atassuteqarnerat, kalaallillu sammisassatigut ileqquinut tunngatillugu misilittagaat, najukkamilu innuttaasunut attaveqarnermut tunngasut apeqqutigineqarput. Inuit attaveqatigiittarfiinik atuineq ilaavortaaq.

Inuusuttunik aalajangersimasunik malinnaaffigisassanik pilersitsineq, atuartut 15-iniit 17-inut ukiullit inuunerissusaannik misissuineranut ataasiakkaanut siornatigut ingerlanneqarsimasunut taartaavoq, inuusuttut ilinniarfinniittuinnaangitsut misissuisitsisarnerni inuusuttunit illoqarfinneersunit nunaqarfinneersuniillu peqataasulimmi ilaalernerat pingaaruteqarluinnarpoq. Peqataasut innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni inuttut normoqarlutik ilaanerat, siunissami paasissutissanik 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi katersanik imalinnut, ilinniagaqarnermut, isertitanut, ineqarnermut, inuttut atukkanut assigisaannullu tunngatillugu siunissami (akuersissappata) qitiusumik nalunaarsuiffinnut atassusiinnaanissamut

periarfissiissaaq. Taama atassusiinissaaq soorunami ileqqorissaarnikkut inatsisitigullu piumasaaqatinut pisarialinnut akuersissutinik peqarnissamik piumasaaqatitaqarpoq.

Utoqqaat

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi, utoqqaat ukkassat nutaat ilagaat. Issittumi Utoqqalineq (Ageing in the Arctic) qulequtsiullugu suliniuteqartut Københavnip Universitetianit aallaaveqartut suleqatigalugit, utoqqaat inuunerminni atugarisaat pillugit apeqqutinik arlalinnik, innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi apeqqutinut inooriaatsimut peqqissutsimullu tunngasunut ilanngullugit, nunatsinni utoqqaat inuttut atukkatigullu inissisimanerannik nalinginnaasumik nassuiaanissamut atorneqarsinnaasunik inerisaasoqarpoq. Siullermik utoqqarnut ima qulequtsikkanik nalunaarusianngorlugu saqqummersinneqartussamik peqqissutsimik ersersitsisoqassaaq:

- Ineqarnermut tunngasut, ilaqtat, inunngorfik; utoqqaliartornermi ineqarnejq ilaqutariillu qanoq allanngoriartortarpat (55-ileereernermi)
- Inuttut attaveqarfiit, nammineq piumasutsimik sulineq, allanik ikiuineq
- Piginnaasat ulluinnarnilu ikiorteqarnejq
- Nerisat, tupatornejq, imigassaq timimillu atuineq
- Timikkut peqqinneq nappaateqarnerlu
- Tarnikkut peqqinneq inuunermillu iluarisimaarinnineq
- 1993-imiit 2018-imut allanngoriartortut
- Nunatsinni utoqqarnik paaqqutarinninnermi unammilligassat

Ilisimatuussutsikkut allaaserisani tulliuuttussani sammisat taakku itisiliivigineqassapput, assersuutitullu tigussaasutut, timikkut piginnaassutsimut misissuinerit (assaap eqillugu nukittussusaa, issiavimmiit nikueqattaarneq) ulluinnarnilu piginnaasat imminnut attuumassuteqarnerannik inuttullu attaveqarfiit utoqqaat tarnikkut peqqissusaannut sunniuteqarnerannik misissueqqissaarnissat taaneqarsinnaapput.

Nerisat

Nerisat pillugit apersuinerit ilutigisaannik, illoqarfinni arfineq marlunni nunaqarfinnilu marlunni, inuussutissat nalinginnaanerpaat 45-it akii paasiniarneqarput. Katillugit pisiniarfinit 17-init Danmarkimilu pisiniarfinit marlunnit kommuniniillu arfinilinniit kalaaliminernut akigititassatut innersuussutit pillugit paasissutissanik katersisoqarpoq. Nerisat pillugit apersuineq, inuussutissanullu akigititaasut tunngavigalugit "food basket"-ip akia, tassalu ilaqutariit nerisanut aningaasartuutaat naatsorsorneqarsinnaapput. Nunatsinni nerisassat Danmarkimiit akisunerujussuunerat Tunumilu Kitaanut sanilliullugit akisunerulaarnerat misissueqqissaarnerugallartut takutippaat. Nerisaqarnerit assigiinngitsut akornanni assigiinngissuteqarpoq, pisiniarfinni puisip neqaanik mattammillu pisinissaaq periarfissatuarigaanni, nerisat kalaaliminernik tunngaveqartut nerisanit nalinginnaasuniit akisunerupput. Immikkut misissoqqissaagassanik inuttut atukkat tunngavigaluit assigiinngissuteqarportaaq.

Eqqarsartaatsikkut peqqissuuneq inuunerinnerlu

Eqqarsartaatsikkut peqqinneq inuunerinnerlu innuttasut peqqissusaannut tunngatillugu unammilligassanut annertuunut Inuuneritta II-mi iliuseqarfiissatut siunnerfiusunut sammititat, peqqissuunissaaq anguniarlugu sulinnermi tunngaviullunnarput. 2018-imi innuttaasunik misissuisitsinermi eqqarsartaatsikkut peqqinneq inuunerinnerlu pillugit apeqqutit annertussaavigaagut, taamaalillutalu siunissami misissueqqissaarnissani innuttaasut eqqarsartaatsikkut peqqissusaat, pissusilersuutinut peqqissutsimut sunniutilinnut allanut qanoq attuumassuteqarnerat – qanorlu kommunit, illoqarfiit nunaqarfiillu akornanni assigiinngissutsit, kiisalu inuttut atukkatigut aningaasaqarnikkullu assigiinngissutsit, innuttaasut ilaasa ukioqatigiiaallu

eqqarsartaatsikkut peqqissusaannut inuunerissusaannullu sunniuteqarnerat takusinnaangussallugu.

Inueneriussutsimut tarnikkullu sanngiiffeqarnermut uuttuut immikkut ilaavoq. Pingaartumik 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup inuusuttunut tunngasortaani peqataasut, eqqarsartaatsikkut peqqissuunerup immikkoortui arlallit pillugit aperineqarput. Taakku tassaapput inuttut imminut naleqartinneq, imminut tatigineq, inuunerup naleqassusaa, inuunerissuseq The Short Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale (SWEMWBS) atorlugu uuttugaq, tarnikkullu ajornartorsiuteqarnermut ass. annilaanganermut nikallunganermullu ersiutit Kessler Screening Scale for Psychological Distress (K-6) atorlugu uuttukkat.

Uummatikkut taqqatigullu nappaatit sukkornerlu

Navianartorsiortitsisunit soorlu pualavallaarnerup, aap taqqanut naqitsineqarnerata, aammilu orsut (kolesterol) qaffasippallaarnerisa, sukkornerullu annertuumik atugaaneranniit ukiullu inuuffiusartut qaffakkiartorneranniit isigalugu, siunissami uummatikkut taqqatigullu nappaateqartut amerlinissaat naatsorsuutigisariaqarpoq. Qanittukkat innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineriit paasissutissat, uummatikkut taqqatigullu nappaatit pillugit nunatsinni Danmarkimilu nalunaarsuiffinni paasissutissanut atassuserneqarput, tamannalu uummatikkut taqqatigullu nappaatit ineriartornerannik nakkutilliinissamut, navianaatit misissorneqartut, kiisalu uummatikkut taqqatigullu nappaatit ataqatigiinnerannik ersersitsinissamut periarfissiivoq. Misissuinerit inernerigallagaat naapertorlugit, kalaaliminertornerup uummatikkut taqqatigullu nappaatinut attuumassuteqarnissaa ilimanangilaq. Pinngoqaatitigut kingornuttakkanik misissuinerit suli saqqummiunneqanngitsut, pinngoqaatitigut kingornuttakkani allannguutit qassii, inuiaqatigiinni kalaallini pualanermut, sukkornermut aallu orsuinut attuumassuteqartut suussusersivaat, misissuinerillu maanna ingerlanneqartut, pinngoqaatini kingornuttakkani allannguutit taakku aamma uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermik annertusititsinnaanerat qulaajaavigissavaat. Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit peqatigisaannik isini, tartuni sianiuteqarfinnilu sukkornerup kingunerluutaasa qanoq ineriartornerat pillugu paasissutissanik katersisoqarpoq. Ukiuni tulliuuttuni paasissutissat taakku misissoqqissaarneqassapput, nunatsinnilu sukkorneq- pingaartumik sukkornerit pinngoqaatitigut kingornuttakkanik patsiseqartut sukkornermut atatillugu kingunerluutinut qanoq attuumatiginerannut paasissutisseeqataasinnaassapput.

Puakkut nappaatit

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri peqataasut puaasa sulinerat uuttorpagut, inuussutissanik omega-6 fedtsyrinik annertunerusunik omega-3-nillu annikinnerusunik akulinnik annertunerusunik atuinikkut, nerisanik allannguinerimut atatillugu misissueqqissaarnissaq pissanganassaqaq. Piffissap ingerlanerani puaat sulilluarunnaarsimanissaat taamatuttaarlu asmaqalersimasut pujortarnikkullu anigugassaangitsumik pualluuteqalersimasut (KOL) amerlisimasinnaanissaat naatsorsuutigineqarsinnaassaaq. Pualluummut ersiuteqartut, tupatortullu puaasa sulinerat kiisalu angutit arnallu assigiinngissuteqarnerat, misissueqqissaarnerit suli annertunerusunut qulaajassavaat.

Peqqinnartumik atoqatigiinneq nappaatillu atoqatigiinnikkut tuniluuttartut

Nappaatit atoqatigiinnikkut tuniluuttut ilaat, pingaartumik klamydia gonorélu nunatsinni atugaaqaat. Nunatsinni inuppasuit ukiut tamaasa nappaatinut atoqatigiinnikkut tuniluuttunut misissortittarput, assigiinngitsunilli patsiseqartumik nuna tamakkerlugu tunillatsissimasut amerlassusaat eqqortoq tamatuma ersersinnaviangilaa. Tunillatsissimasummi amerlasuut nappaammut ersiuteqartannginnerat ilisimanagulu allanik tunillaasinnaanerat ilisimaneqarpoq.

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineri peqataasut 18-ileereersimasut, quumik- kingorna nappaatinut atoqatigiinnikkut tuniluuttunut sisamanut (klamydia, gonoré, mycoplasma, trichomonas) misissorneqartumik immikkut peqataarusuttut tunniusseqqullugit qinnuigineqarput. Taamaaliornikkut nappaatit taakku atoqatigiinnikkut tuniluuttut, tunillatsissimasut nappaammut ersiuteqarpata ersiuteqanngippataluunniit peqataasut suaassusaannut, ukiuinut

sumilu najugaqarnerinut (nunap immikkoortua/illoqarfik/nunaqarfik), naleqqiullugit qanoq atugaatiginerat aalajangerneqarsinnaavoq. Tamatuma peqatigisaanik immersugassamik, atoqatigisat amerlassusaannik-, nappaatinut atoqatigiinnikkut tuniluuttunut ersiuteqarnerannik-, taakkununga tunngatillugu nakorsartinnerannik - 25-iliisimanngitsullu atoqatigiinneq pillugu ilinniartitaasimanerannik paasissutissartalimmik immersueqqullugit, peqataasut qinnuigineqarput.

Nappaatinik tuniluuttunik taakkunanga sisamanik, siornatigut nunatsinni ingerlanneqarsimanngitsumik tunngaviusumik nakkutilliisoqarpoq. Misissuineq taamaalilluni, nappaatit tuniluuttut taakku, atoqatigiinnermut tunngatillugu pissusilersornermut Peqqinnissaqarfimmullu attaveqarnermut tunngatillugu paasissutissanut naleqqiullugit, innuttaasuni qanoq atugaatiginerat pillugu ilisimasanik pingaarutilinnik sukumiisunillu tunniussaqaassaaq. Misissuinerit inernerit ataatsimut isigalugit siunissami innuttaasut peqqissusaannut ajornartorsiutit pingaarutilit taakku iliuuseqarfiginissaannut, nunatsinni Peqqinnissaqarfimmut iluaqutaasinnaapput.

8.2 Nunani allani misissuinerit assersuussineq

SAMINOR sumiiffinni saaminik Norgimiunillu innuttalinni peqqissutsimik inuunermilu atugassarititaasunik misissuineruvoq. SAMINOR -imi immikkut saamit ukkanneqarput, nunallu inoqqaaviniit isiginninnerup taassuma SAMINOR nunami namminermit nunarsuarmilu paasissutissanik katersivinngortippaa assissaqanngitsoq. Tromsø Universitetimi Senter for samisk helseforskning misissuinerit akisussaasuvoq nunanilu makkunanga ilisimatusartunik suleqateqarluni: Canada, USA, Australia, New Zealand, Danmark/Kalaallit Nunaat Sverigilu. Peqqissuseq inuttullu atukkat pillugit misissuisitsinerit marluk ingerlanneqartut tassaapput SAMINOR 1, 2003-miit 2004-mut, SAMINOR 2, 2012-imiit 2014-imut. Misissuinerit pingajussaat maanna pilersaarusiorneqarpoq.

2004-mi 2007-imilu Nunavimmi inuit akornanni peqqissutsimik misissuisitsinerit nunatsinnilu peqqissutsimik misissuisitsinerit imminnut assingussuterpasuaqarput, sapinngisamillu inernerinik annertunerpaamik assersuussisinaanissaq anguniarlugu, nunatsinni Nunavimmilu misissuinerit qanimut suleqatigiinnikkut pilersaarusiorneqarput.

9 Tunuliaqutaasoq periusaasorlu

Misissuinerup ingerlanneqanera

Paasissutissanik katersineq qaammatini 18-imi, 2017-imi aggustimiit 2019-imi januaarip tungaanut, najukkani ilaatigut atuarfinni katersortarfinnilu ingerlanneqarpoq. Tamatuma saniatigut Qaanaami 2016-imi aggustimiit septembarimut misiliitut misissuinermi paasissutissat, 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerup paasissutissartaanut ataatsimoortunut ilaapput. Illoqarfinnut angalaneg timmisartukkut ingerlanneqarpoq, nunaqarfinnullu katillugit arfineq pingasunut angalanerni marlunni ilaasartaat Kisaq atorneqarluni. Paasisutissat suleqatigiinnit; ikorfartortimit, apersuisussatut sungiusakkanit pingasunit, aaviisartunit marlunnit klinikassistentimiillu katersorneqarput. Illoqarfinni nunaqarfinnilu amerlanerni, apersuinermi peqataasussanillu pissarsiniarnermi, najugaqartut akornanni ataatsimik peqataasoqarportaaq. Apersuinerit, peqataasut namminneg toqqaanerat naapertorlugu, kalaallisut qallunaatulluunniit ingerlanneqarput. Katillugit 98%-it kalaallisut ingerlanneqarput. Aaviisartut, aaversinnerni Danmarkimut (Steno Diabetes Center Copenhagen) misissugassanngorlugit nassiussassat, misissuiffinni isumagaattaaq.

Kikkut misissuinermi peqataappat

Misissuineq nunatsinni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni sisamani peqataasarsimasunik misissueqqinnertut ilusiligaavoq. Inuit misissuinermi peqataanissamut qaaqquneqartut (amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartut) tassaapput nunatsinni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni peqataasimasut, amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartartunik aamma taaneqartartut, taakkulu saniatigut inuusuttut siornatigut peqataasinnaasimannngitsut, nunallu immikkoortuinit tamanik peqataatitsineq pitsaanerulersinniarlugu ilanngunnissaat siunertarlugu, inuit normuunik nalunaarsuiffimmiit nalaatsornikkut makitat nutaat (amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartussanut ilassutaasut).

Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqarnermut toqqammavioq tassaangilaq amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartussat, sumiiffiup qassinillu ukioqarnerup innuttaasuni agguataarneqarnerannik ersersitsisup anguniarnissaa, akerlianilli misissoqqissaakkat immikkoortiterluarsinnaanissaat peqataasullu nunap immikkoortuinit ukioqatigiiaanullu assigiiamik agguataarnissaat. Taamaalilluni nunap immikkoortuini pingaarutilinnik assersuussisoqarsinnaanngorlugu, ilaatigut kommuninik assersuussinerni misissuiffiqeqissaagassatut toqqakkat, Nuummi Kitaanilu illoqarfinni ikinnerutinneqarput nunaqarfinnilu Tunumilu toqqakkat amerlanerutinneqarlutik. Amerlasuunut sinniisutut misissuiffiqineqartartunut tunngavioq tassaavoq siuliini innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerni peqataasartut suli inuusut maannalu nunatsinni najugaqartut ilaanerat. Tamatuma kingorna illoqarfiit nunaqarfiillu annikitsuinnarnik sinniisutut misissuiffissallit taamaalillutilu peqataasukinnissaat naatsorsuutigineqarsinnaasut (nunaqarfiit sinniisutut misissuiffiqineqartussanik <25 innuttallit, illoqarfiit sinniisutut misissuiffiqineqartussanik < 60 innuttallit) ilaatinneqannginnerisigut, sinniisutut misissuiffiqineqartussat killilerneqarput. Tamatuma saniatigut sumiiffiit ilaanni ukioqatigiiaat amerlavallaartut ikilineqarput. Tamatuma kingorna amerlasuunut sinniisutut 6027-it peqataasussanngorput. Sinniisutut misissuiffiqineqartussat taakku illoqarfinnut allanut nutserneg, toqqukkut qimagunneq imal. najukkani paasissutissanik katersinerni paasineqartut allat pissutigalugit 19%-inik ikilipput. Taamatuttaaq nunatsinni Danmarkiluunniit

inunngorsimangitsut peerneqarnerisigut sinniisutut misissuiffigineqartussat katillugit 4881-nngorput.

Peqataasussanut paasissutissiineq misissuinissarlu sioqqullugit peqqinnissaqarfimmu paasissutissiineq

Misissuinissaq sioqqullugu peqataanissamut allakkatigut qaaqqusissummi peqataasussat paasissutissinneqarput. Misissuinermi peqataanissamik kissaateqarnermi peqataasut, mailikkut SMS-erlutik allakkalluunniit puussaat ilanngussaq frimærkileriigaq atorlugu akissuteqarsinnaapput. Taamatuttaaq peqataanissamut qaaqquneqartut tamarmik, peqataasussanik pissarsiornermi akisussaasumit oqarasuaatikkut attavigineqarput. Misissuinermi peqataasut misissuinissaq pillugu oqaatsitigut paasissutissinneqarput, allakkatigut paasissutissiissummik tunineqarput akuersissummillu atsiorlutik. Peqataasut aaversittut, misissukkat inernerisa najukkami peqqinnissaqarfimmu ingerlatseqqinneqarnissaannik kissaateqarsinnaasut, allakkatigut akuerseqqullugit qinnuigineqarputtaaq. Peqqinnissaqarfik tamatumunngalu atatillugu peqqissaaviit, sinerissami peqqinnissaqarfiup qitiusumik immikkoortuini pisortat Peqqinnissaqarfimmilu qullersat, misissuineq aallartitsinnagu allakkatigut ilisimatinneqarput. Najukkani misissuinissaq allagartarsuartigut, najukkani KNR-imi ilanngutassiortunit tamatumalu saniatigut ajornanngippat ilaatigut Qanorooq aqqtigalugu Ilulissani paasissutissiissutaavoq. Tamatuma saniatigut ukiup ingerlanerani misissuineq peqataasunit malinnaavigineqarlunilu oqaaseqarfigineqarsinnaanngorlugu, kiisalu najukkani nalinginnaasumik nunatsinni illoqarfinni nunaqarfinnilu ataatsimoortunut ilaasortanngorfiusinnaasumik Facebookimi quppernermik pilersitsisoqarpoq.

Apersuinermi immersugassat apersuinerlu

Misissuinermi marlunnik immersugassaqarpoq, apersuisumit ingerlanneqartoq ataaseq, ataaserlu nammineq immersugassaq apeqqutinik mianernarnerusunik imalik. Peqataasut agguaqatigiissillugit minutsit 49-it apersorneqarput, apersorneqarnermi aap taqqanut naqitsinera pingasoriarluni uuttoqarpoq, angissuseq oqimaassuserlu uuttoqarput tamatumalu kingorna nammineq immersugassaq immersorneqarluni. Apersorneqarnermi namminerlu immersukkami apeqqutit innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerit siuliini apeqqutinut assingoqaat, apeqqutinilli inuusuttunut (15-iniit 34-inik ukiulinnut) utoqqarnullu (55-ileereersunut) saaffiginnittunik nutaanik ilaqlarlutik. 15-iniit 94-inut ukiullit katillugit 2539-it misissuinermi peqataapput, taakkunangalu 2225-it nammineq immersugassamik immersuipput. 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataasut amerlanersaat (96%) apersuinerup aallartinnerani imminnut kalaaliunerarput apersuisumiillu kalaaliunerarneqarlutik. Apersuinermi immersuinermilu sammisat tabelimi 9.1-imi takuneqarsinnaapput.

Tabeli 9.1. Apersuinermit namminerlu immersugassami sammisat. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018.

Sammissat	Siuiliini misissuinerit	Sammissat nutaat
Apersuineq		
Ilinniagaqarneq inuussutissarsiullu	•	
Ineqarnermut tunngasut atugarissaarnerlu	•	
Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq	•	
Nappaatit anigugassaangitsut	•	
Tupatorneq	•	
Nerisat	•	
Timimik atuineq (IPAQ tanneq)	•	
Timimik atuineq (imminut naliliivigineq)		•
Inuusuttut ilinniagaqarnerat tarnikkullu peqqissusaat		•
Utoqqaat timikkut piginnaasaat ulluinnaallu		•
Skema nammineq immersugassaq		
Imigassaq (AUDIT)		•
Hashi	•	
Aningasanoorneq	•	
Imminut toqunnissamik eqqarsarneq	•	
General Health Questionnaire	•	
Nakuuserneq		•
Kinguaassiuutitigut innarligaaneq	•	
Nappaatit atoqatigiinnikkut tuniluuttartut		•

Nalinginnaasumik misissuinerit

Peqataasut tamarmik misissorneqarput. Misissuinerit tassaapput aap taqqanut naqitsineranik, angissutsimik oqimaassutsimik, qitip siffissallu silissusaannik procentinngorlugulu orsoqassutsimik uuttuineq. Taakku saniatigut aaversittoqarpoq, qooq misissorneqarpoq misissuinerillu ukioqatigiiaanut sammititat arlallit ingerlanneqarlutik. Aaversinnerit misissuinerillu tabelimi 9.2-mi takuneqarsinnaapput. Aaversinnerit sinneruttut Steno Diabetes Center Danmarkimi timip ilaanit misissugassatut piikkanut toqqorsivimmi toqqortarineqarput.

Tabeli 9.2. Nalinginnaasumik misissuinerit aaversinnernillu misissuineq. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2018.

Misissuinerit	Siuliini misissuinerit	Nutaat
Angissuseq, oqimaassuseq, qitip siffissallu silissusaat	•	
Timip orsoqassusaa procentinngorlugu	•	
Assak eqillugu nukittussusaanik misissuineq		•
Issiavimmiit nikueqattaarneq		•
Sukkorneq (sukkulik imereerlugu aaversittarneq, HbA1c)	•	+ 30 min misissuineq
Aap taqqanut naqitsinera (ivertillugu uuttuisartoq)	•	
Uummatisiortinneq/EKG	•	
Aap akui orsut kolesterolit (tamakkerlutik, HDL, LDL)	•	
Triglycerid	•	
Pinngooqqaatit/ DNA	•	•
Nappaatit atoqatigiinnikkut tuniluuttut		•
Puaat sulinerat		•

Paasissutissanik aqqissuineq misissueqqissaarnerlu

Peqataasut akissutaat apersuisunit qarasaasiakkut sullississut SNAP surveys 11 (<http://www.snapsurveys.com/>) iluaqtsiullugu toqqaannartumik iPad-inut allatorneqarput. Nammineq immersukkat misissuinerillu nalinginnaasumik allatorneqarput kingornalu apersuinermissuut qarasaasiamut immiunneqarlutik. Nammineq immersukkanik qarasaasiamut immiussineq tamarmi inunnit ikittunit kalaallisut qallunaatullu apersuinermik misillitagartuunit ingerlanneqarpoq. Tamatuma kingorna paasissutissat qarasaasiamut immiussat aqqissuunneqarlutik aaviisarfimmilu misissuinerit inernerinik, puaat sulinerannik uummatisiortinnernillu/ EKG ilallugit sullississummut SPSS-imut nuunneqarput. Ilinniartitaaneq, inuussutissarsiteqarneq, najugaq inunngorfillu pillugit paasissutissat nalinginnaasumik allattuinnikkut nalunaaqutsersorneqarput.

Misissueqqissaarnerit naatsorsueqqissaarnerni sullississut SPSS 23.0 qaffasinnerusorluunniit kiisalu SAS 12.4 atorlugit ingerlanneqarput. Paasissutissat naatsorsueqqissaarnermi misissuinerit ajornanngitsut- ilaatigut naatsorsueqqissaarnermi nalorninaataasumik oqaatiginnittumik misissuineri paasisap assinganik annerusumilluunniit nassaarsinnaanerup ilimanaateqarnera (p-værdi) iluaqtsiullugu misissoqqissaarneqarput. Assigiinngissutaasutut takusat naapertuunnerat soqutiginarneralluunniit pinnagu P-værdip naatsorsueqqissaarnikkut qularnaarineq kisiat takutippaa. Sullississummi SPSS-imi General Linear Model atorlugit misissueqqissaarnerit ukiunut nalimmassakkat atorneqarputtaaq.

Nuna tamakkerlugu misissuinerit inernerinik saqqummiussineri, 2018-imi innuttaasut katitigaaneranni pissutsit taakku eqqarsaatigalugit naatsorsuinnikkut, peqataasut procentinngorlutik amerlassusaasa ukiumikkut, suaassutsikkut sumilu najugaqarnikkut allanngorarnerat eqqarsaatigineqarpoq. Tamanna ass. angutit inuusunnerit peqataasullu Avannaani illoqarfinni annerusuneersut paasissutissatigut ikinnerusunik sinniisoqarnerannik, arnalli utoqqaat Avannaanilu nunaqarfinit peqataasut amerlanerusunik sinniisoqarnerannik patsiseqartumik, angutit inuusunnerit akissutaasa Avannaanilu illoqarfinit annernit akissutaasut, arnat utoqqaat akissutaannut Avannaanilu nunaqarfinit akissutinut sanilliullugit procentinngorlugit naatsorsueqqissaarnerni annertunerunerannik isumaqarpoq. Siuliani misissuinerit

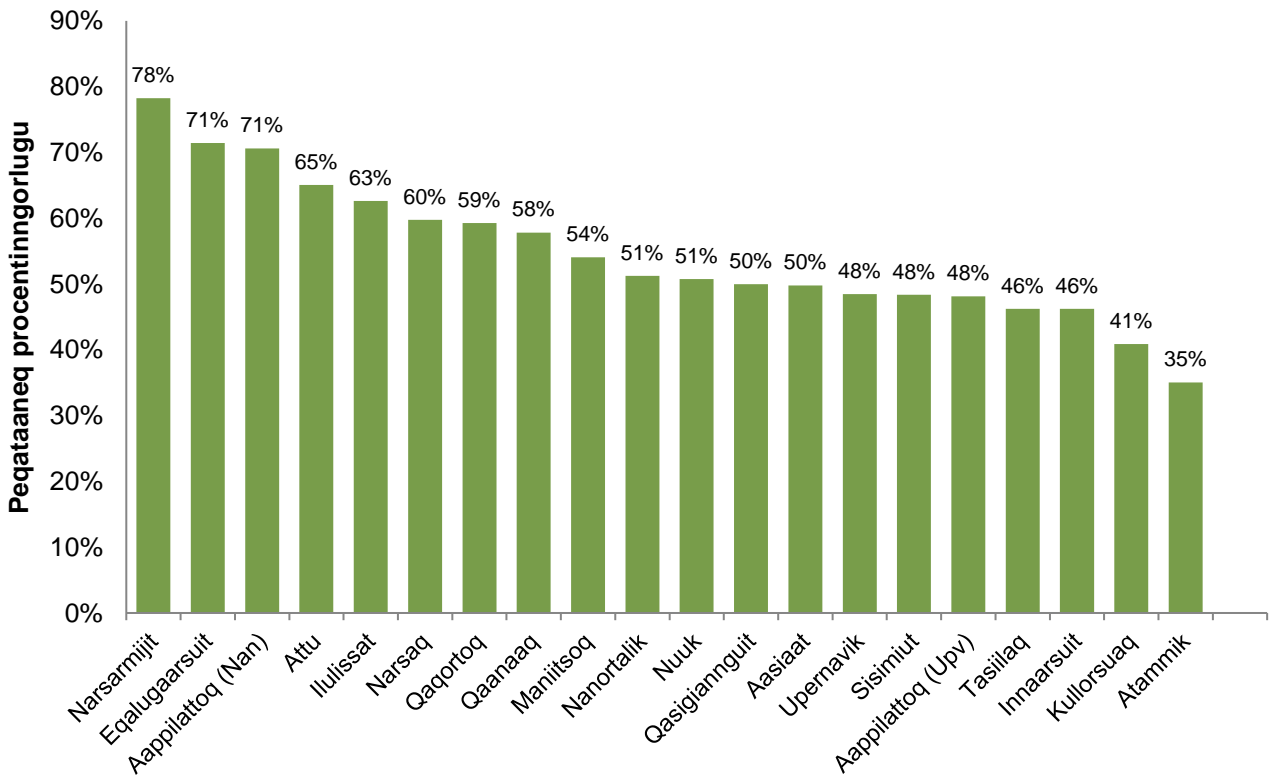
assersuussinermi, misissuinerit tamarmik 2014-imi innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu naatsorsorneqarput. 15-it 17-illu akornanni ukiullit 2014-imi peqataanginnerat misissuinermilu Qaanaap ilaanginnera ilaatigut pissutaallutik, naatsorsuinerit taakku marluk assigiinngitsunik inerreqarput.

Peqataanginneq pillugu misissueqqissaarneq

Amerlasuunut sinniisutut misissuiffigineqartussanit ikililikkaniit 4881-inngortunit 2539-it procentingorlugit 52%-it peqataapput. 2018-imi peqataaneq ukiunut suaassutsimullu tunngatillugu inuusuttunit peqataaffigineqangingajattoq, immikkut- tassalu 15-it 24-illu akornanni ukiullit 35%-iinit, angutinut (44%-inut) sanilliullugit arnanit (62%-init) peqataaffigineqarnerusoq, assigiinngiiaarpoq. Tamanna innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerit siuliinut assi- nguvoq.

Innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsisarnerit siulliini peqataasut procentingorlugit amerlassusaat aalaakkaallutik 62 procentit missaanniipput – 1993-imi 57%-imiit 71%-imut, 1999- imi 62%, 2005-imiit 2010-imut 64% 2014-imilu 63% – 2018-imili appariarlutik. Tamanna imaaliallaanaq nassuiarneqarsinnaangilaq appariaallu nunaqarfinni illoqarfinnilu tamani takuneqarsinnaavoq.

Peqataasut illoqarfinniit aqqaneq marlunniit nunaqarfiniillu arfineq pingasuneersuupput - Kujataani Nanortalimmiit avannaani Qaanaamiit Tunumilu Tasiilamiit. Peqataasut procentingorlugit -Atammimmi 35 procentiniit Narsarmijit78%-inut- annertuumik assigiinngissuteqarput. 2018-imi peqataasut procentingorlutik amerlassusaasa illoqarfinnut nunaqarfinnullu ataasiakkaanut agguataarneqarnerat, titartagangorlugu takussutissiami 9.1-imi takutinneqarpoq. Nunaqarfiit procentingorlugit qaffasinnerpaanik appasinnerpaanillu peqataasortaqarput.

Titartagangorlugu takussutissiaq 9.1 2018-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi illoqarfinni nunaqarfinnilu ataasiakkaani peqataaneq procentingorlugu.

Peqataasussanik pissarsiornermi akisussaasut ilisimatitsissutaat tunngavigalugit 2018-imi misissuineri peqataanginnermut pingaarnertut patsisaasut tabelimi 9.3-mi nassuiarneqarput. "Attavigineqanngitsut" tassaapput inuttaa allakkatigut, oqarasuaatikkut imal. toqqaannangitsumik ilaqqat sanilluunniit aqutigalugit - imal. ass. feeriarluni aallarsimaneq pissutigalugu attavigineqarsinnaasimangitsut. "Ilisimatitsissutaanngitsut" tassaapput teknikkikkut ajutoorneq inuilluunniit kukkunerat: qarasaasiakkut sullississutinik ajornartorsiuteqarneq, nalunaarsukkat kukkuneqarnerat imal. nalunaarsungisat. 2014-imit sanilliullugu 2018-imi peqataasukinneruneranut peqataajumasut ikinnerunerat patsisaanerpaavoq, 2018-imi 31%-iullutik 2014-imi 21%-iupput 2005-imiillu 2010-mut 18%-iullutik.

Tabeli 9.3. 2014-imi 2018-imilu innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni peqataanginnermut patsisaasut

	2018	2014
	%	%
Peqataasut	52,0	63,0
Peqataanngitsut		
Peqataanissaq kissaatiginngikkaat, takkutinnngitsoorut	31,1	21,1
Nappaat	2,8	2,0
Piniarneq, aalisarneq	0,2	0,7
Attavigineqannginneq	12,0	9,3
Patsisaasut allat	0,3	0,4
Ilisimatitsissutaanngitsut	1,5	3,6
Katillugit	100,0	100,0

2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi peqataanngitsut ukiumikkut, suaassutsimikkut sumilu najugaqarnermikkut equngassuteqarnerat nunatsinni innuttaasunut tamanut atuussinnaaneranut sunniuteqarsinnaavoq. Nuna tamakkerlugu misissuinerit inernerinik saqqummiussinermi, 2018-imi suaassuseq, ukiut sumilu najugaqarnermut tunngatillugu innuttaasut katitigaanerat eqqarsaatigalugu misissuinerup inernerinik naatsorsuinikkut tamanna eqqarsaatigineqarpoq. Innuttaasut nappaataannik ilisimatusarnermut atatillugu misissuineri napparsimasut, innarluutillit inuillu nutsikulasut, peqataasuni ikippallaanik sinniisoqarajupput, inuttut atukkatigut sanngiiffeqartut ilaatigut imigassamik atornerluisut inuillu suliffeqarnikkut aalaakkaanngitsut peqataasuni taamatuttaaq ikippallaanik sinniisoqarsoraagut. Taamaattoqarnera ajorluartumik naatsorsorneqarsinnaanngilaq.

10 Najoqqutarisat

Babor TF, Higgins-Biddle JC, Saunders JB, Monteiro MG. World Health Organization. AUDIT: The alcohol use disorders identification test: Guidelines for use in primary health care. Second edition. 2001.

Bjerregaard P, Dahl-Petersen IK, Larsen CVL. Measuring social inequality in health amongst indigenous peoples in the Arctic. A comparison of different indicators of social disparity among the Inuit in Greenland. *Social Science and Medicine Population Health*. 2018 Sep 12; 6:149-157.

Bjerregaard P, Jeppesen C. Inuit dietary patterns in modern Greenland. *International Journal of Circumpolar Health* 2010;69:13-24.

Bjerregaard P, Larsen CVL. Time trend by region of suicides and suicidal thoughts among Greenland Inuit. *Int J Circumpolar Health*. 2015 Feb 19;74: 26053.

Bjerrum L, Barfod S, Becker U. Spørg til alkoholvaner- diagnostik og behandling af alkoholproblemer. København: Sundhedsstyrelsen og DSAM. 1. udgave. 2010.

Borreby K, Uhl E. Nogle undersøgelser af grønlandske levnedsmidler og kostforhold. Beretninger vedrørende Grønland 1955; 3, side 1-123.

Dahl-Petersen IK, Larsen CVL, Nielsen NO, Jørgensen ME, Bjerregaard P. Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsineq 2014. Inuunermi atugassarititaasut, inooriaaseq peqqissuserlu. SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 28. København aamma Nuuk: Statens Institut for Folkesundhed Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfik, 2016.

Dansk Cardiologisk Selskab. 2018. Attavik pissarsiviusinnaasoq: <https://www.cardio.dk/>

Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, Naalakkersuisut. Inuuneritta II. 2013-imiit 2019-imut innuttaasut peqqissuunissaannut Naalakkersuisut periusissaat anguniagaallu. Nuuk: Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik, 2012.

Ingemann C, Larsen CVL. Midtvejsevaluering af Inuuneritta II. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2017.

Ingemann C, Beck A, Larsen CVL. Kortlægning af rygestoptilbud – Undersøgelse af borgernes adgang til rygestop i kommuner og sundhedsvæsenet i Grønland. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2019.

Kalaallit Nunanni Naatsorsueqqissaartarfik. 2018-imi tupat pillugit naatsorsuutit. Nuuk: Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2019. Attavik: <http://www.stat.gl/dialog/topmain.asp?lang=da&subject=Tobak%20og%20alkohol&sc=AL>.

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik. 2018-imi imigassat pillugit naatsorsuutit – Imigassanik eqqussuineq tunisassiornerlu. Nuuk: Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2019. Attavik: <http://www.stat.gl/dialog/main.asp?lang=da&version=201902&sc=AL&subthemecode=O1&colcode=O>.

Naalakkersuisut. Imigassaq pillugu inatsit nutaaq ullumi atuutilerpoq. Tusagassiorfinnut nalunaarut 1. marts 2018. Attavik pissarsiviusinnaasoq:

https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Nyheder/2018/03/0103_alkohollov.

Petersen CP, Bjerregaard P. Inuusuttuuneq nalorninartulik. Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu meeqqat atuarfianni atuartut angajulliit akornanni 2011-imi misissuisitsineq. SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 24. København: Statens Institut for Folkesundhed, 2012.

Peqqik. Nittartagaq - Imigassaq. [02.04.2019]. Attavik pissarsiviusinnaasoq:

https://www.peqqik.gl/Emner/Livsstil/Alkohol/OmAlkohol?sc_lang=da-DK

Saunders JB, Aasland OG, Babor TF, De la Fuente JR, Grant M. Development of the alcohol use disorders identification test (AUDIT): WHO collaborative project on early detection of persons with harmful alcohol consumption-II. *Addiction* 1993;88;791-804.

Ilanngussaq 1. Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit

Uuttuutit Statens Institut for Folkesundhedip 1993-imiilli innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerinik tunngaveqartut tabelini ilanngussani 1-imi 2-milu takutinneqarput. Tabelimi 1-imi misissueqqissaarnerit 2018-imi innuttaasut ukiumikkut, suaassutsimikkut nunap immikkortuini sumi najugaqarnikkut katitigaanerannut nalimmassagaapput. Tabeli 2-mi misissuinerni tamani kisitsisit toqqaannartumik assersuunneqarsinnaangorlugit 2014-imi innuttaasut katitigaanerannut nalimmassarneqarput. Taamaammat 2018-imi innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerimi uuttuutit tabelini takkunani marlunni assigiinngissuteqarput. Assigiinngissutaasut pingaarutillit marluk tassaapput tabelimi 2-mi peqataasut 18-ileereersimasut taamaallaat pineqarnerat Qaanaallu ilaanginnera. Tabelini taakkunani marlunni- qallunaat peqataasartut ukiut ingerlanerini amerlassutsimikkut nikerartaqimmata- kalaaliinnaat peqataapput.

Peqqissutsikkut naligiinnginneq, manna tikillugu inuttut atukkat tunngavigalugit tamatumunnga uuttuummik taaneqartartumik- innuttaasuni misissuiffigisani naligiinngissutsip ataatsimut uuttornissaanut periuseq pitsassuaq atorlugu uuttorneqartarpoq, naatsorsueqqissaarnerilli paasilertoruminaaqisut pineqarput uuttuullu saqqummiussaq naatsorsueqqissaarnermik sulialiunngitsunut nassuiaruminaappoq paasiuminaalluniluunniit. Taamaammat periutsimik pisariinnerusumik taamaattorli nalinginnaasumik atuuttumik ujaasivugut

Immersugassaq annertoq International Physical Activity Questionnaire (IPAQ), apeqquteqarfiginissaa kingornalu suliarinissaa paasilertoruminaatsoq piffissartornartorlu atorlugu timimik atuineq uuttorneqartarsimavoq. 2018-imi IPAQ-ip saniatigut misilillugu apeqqutit marluk atorlugit peqataasut aasami ukiumilu timimik atuinermikkut nalileeqquneqarput. Tamatuma saniatigut siunissami naatsorsuutigineqartunik, naapertuuttumik akiliinikkut ataasiakkaani timimik atuineq pillugu innuttaasut peqqissusaannik misissuinerni annertuunissaaq toqqaannartumik akissutissarsiviusinnaasussanik, timimut uuttuutinik nutaanik inerisaaneq malinnaavigaarput.

Tabeli ilanngussaq 1. Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi uuttukkat (B2018). 2018-imi innuttaasut eqqarsaatigalugit naliliivigisat.

Uuttuutit	B2018	Innuttaasut peqqissusaannut kinguneri
Nalinginnaasumik peqqissuseq		
Peqqissutsiminnik "ajunngitsutut" imal. "ajunngilluinnartutut" naliliisut amerlassusaat (%)	59,6	Unammilligassaq: ikiliartorput
Inuunerup naleqassusaa pitsaasoq (%)	89,3	Annertuumik atuuppoq: Ok
Aalakoorniutigalugu imigassartortuunermi inuttut atukkatigut naligiinnginneq	0,16	Unammilligassaq: inuttut atukkatigut naligiinnginneq annertoq
Tupatornuunermi inuttut atukkatigut naligiinnginneq	0,14	Unammilligassaq: Inuttut atukkatigut naligiinnginneq annertoq annertusiartortorlu
Inimi ataatsimi inuit amerlassusaat	1,06	Amerliartorput: Ok
Meeqqat inuusuttullu		
18-iniit 29-inut ukiullit akornanni 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaat (%)	26,0	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq
18-iniit 29-inut ukiullit ukioq kingulleq imminnut toqoriatut	7,4	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq
Imigassaq hashilu		
Aalakoorniutigalugu imigassartortartut (%)	33,8	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq
Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit (%)	38,6	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq
Tupatorneq		
Ullut tamaasa tupatornut procentinngorlugit (%)	52,3	Unammilligassaq: Ikiliartorput, sulili annertuumik atugaavoq
Nammineq angerlarsimaffiit killilersukkamik tupatorfiusut (%)	80,0	Amerliartorput: Ok
Nerisat timimillu atuneq		
Body Mass Index atorlugit misissuineri 30 sinneqartutut uuttukkat amerlassusaat	27,0	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq, annikilliertulersinnaallunili
Ullormut nal. ak. ataaseq timiminnik atuisut (%)	86,4	Ok, uuttuinerit tatigisinnaagutigit
Ullut tamaasa paarnanik naatitartortut (%)	38,8	Unammilligassaq: Amerliartunngillat
Ullut tamaasa naatitartortut (%)	31,0	Amerliartorput: Ok
Sap. ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisagartortartut (%)	44,0	Unammilligassaq: Ikiliartorput
Ullut tamaasa saftitunngikkunik sodavanditortartut (%)	41,3	Unammilligassaq: Annertuumik atugaavoq annertusiartorlunilu
Miluumasut imarmiut neqaannik sap.ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut (%)	32,0	Aalaakaavoq: Ok
Naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqsinnaannginneq (%)	8,8	Annikilliertorpoq: Ok

Tabeli ilanngussaq 2. Innuttaasut peqqissusaannut uuttuutit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinermi atornegartut. 2014-imi innuttaasut eqqarsaatigalugit naatsorsugaq.

Uuttuut	2005-2010	2014	2018	Ratio B2018:2005	Sikkerheds-interval	
Nalinginnaasumik peqqissuseq						
Peqqissutsiminnik "ajunngitsutut" imal. "ajunngilluinnartutut" naliliisut amerlassusaat (%)	64,4	59,2	59,0	0,92	0,85	0,98
Inuunerup naleqassusaa pitsaasoq (%)	80,3	90,9	88,5	1,10	0,88	1,38
Inuttut atukkatigut naligiinnginneq (aalakoorniutigalugu imigassartorneq)	0,12	0,14				
Inuttut atukkatigut naligiinnginneq (tupatorneq)	0,09	0,11	0,12	1,34	1,27	1,43
Inimi ataatsimi inuit amerlassusaat	1,1	1,1	1,1	0,98	0,96	1,00
Meeqqat inuusuttullu						
18-iniit 29-inut ukiullit akornanni 18-iliitinnatik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaat (%)	32,8	32,8	27,0	0,82	0,63	1,07
18-iniit 29-inut ukiullit ukioq kingulleq imminnut toqoriartut	9,1	11,5	8,3	0,91	0,59	1,40
Imigassaq hashilu						
Aalakoorniutigalugu imigassartortartut (%)	52,0	49,9				
Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerallit ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit (%)	25,5	21,5				
Tupatorneq						
Ullut tamakkiallugit tupatortut amerlassusaat (%)	58,6	56,8	54,7	0,93	0,87	1,00
Inuit nammineq angerlarsimaffiini tupatornerup killilersugaanera (%)	59,0	75,6	78,9	1,34	1,25	1,43
Nerisat timimillu atuineq						
Body Mass Index atorlugu misissuinermi ≥ 30 uuttorneqartut	22,9	27,3	27,8	1,21	1,09	1,35
Ullormut nal. ak. ataaseq timiminnik atuisartut (%)	85,4	81,0	86,6	1,01	0,95	1,08
Ullormut paarnanik naatitartortartut (%)	37,2	44,9	38,8	1,04	0,95	1,14
Ullormut naatitartortartut (%)	23,9	30,4	29,6	1,24	1,11	1,39
Sap.ak. minnerpaamik ataasiarlutik aalisagartortartut (%)	56,0	50,2	42,8	0,76	0,71	0,83
Ullut tamaasa saftitunngikkunik sodavanditortartut (%)	24,4	32,1	43,9	1,80	1,62	2,00
Immami miluumasut neqaannik sap. ak. ataasiarlutik pingasoriarlutilluunniit nerisartut (%)	35,9	35,7	33,3	0,93	0,84	1,02
Naammattunik eqqortunillu inuusutissartalinnik nerisassaqaarsinnaaneq (%)		11,8	8,2	0,69	0,57	0,85